

Mint a folyóvíz mellé ültetett fa

Lektorálták Dr. habil. Kókai-Nagy Viktor, PhD., Doc. PhDr. Molnár János

Nyelvi lektor: Dr. Fazekas István

© Selye János Egyetem, Református Teológiai Kar - Komárom 2019

ISBN 978-80-8122-343-3



Selye János Egyetem  
Református Teológiai Kar

# Mint a folyóvíz mellé ültetett fa

Kis Jolán – Lévai Attila (szerk.)

Komárom  
2019



## Tartalomjegyzék

Adalékok a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház történetéhez Református témájú néprajzi kutatások helyzete múlt – jelen – jövő .....	7
<b>Lévai Attila</b>	
A szimbólumok és lelkipozózi hatásuk .....	21
<b>Semseiné Késmárky Ágnes</b>	
Pap Gábornak, a Dunántúli Református Egyházkerület hajdani püspökének költészete az 1848/49-es magyar szabadságharc idején .....	45
<b>Fritz Beke Éva</b>	
József esküje (Gen 42, 15–16) .....	63
<b>Kis Jolán</b>	
„Domus Propria, Domus Optima.” Az I. rozsnyói parókia rövid története (1864 – 1972) .....	84
<b>Buza Zsolt</b>	
A készülő új református énekeskönyv .....	97
<b>Süll Kinga</b>	
Szabadon vagy szabadságban? (Elmélkedés a vallásszabadságról református módon) .....	106
<b>Rákos Loránt</b>	



**Mgr. Lévai Attila, PhD.<sup>1</sup>**

## **Adalékok a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház történetéhez**

**Református témájú néprajzi kutatások helyzete múlt – jelen – jövő<sup>2</sup>**

**Absztrakt:**

Jelen tanulmány célja, hogy betekintést adjon (legalább részben) a szlovákiai magyar, s azon belül is a református vallási néprajz történetébe, valamint jelenlegi helyzetébe. A dolgozat igyekszik feltárni a vonatkozó tárgykörben végzett kutatásokat az elmúlt évtizedekből, illetve megpróbálja bemutatni azokat a vonatkozó tanulmányokat, monográfiákat, albumokat, amelyek összefüggésben vannak a szlovákiai magyar vallási néprajzzal.

**Kulcsszavak:** református, néprajz, egyház, történelem, jövő

**Abstract:**

This study aims to provide an insight to the history of and context to the current aspects of religious folklore of Hungarians in Slovakia, belonging to the Reformed-Calvinist denomination in particular. Outcomes of related researches of recent decades as well as relevant publications – studies, monographies, albums – are also presented.

**Key-words:** reformed, ethnography, church, history, future

Egyes néprajzi elemek kutatása és ezek bemutatása érintőlegesen fellelhető már jóval régebben is e térségben, mint a 19–20. századok fordulója. Amint Európában mindenütt, a néprajzi érdeklődés kibontakozása<sup>3</sup> térségünkben is két

---

1 Mgr. Lévai Attila, PhD. Selye János Egyetem, Református Teológiai Kar, dékán, egyetemi adjunktus. Mail: levaia@uj.s.sk

2 Jelen tanulmány a VEGA 1/0528/16 számú, „A Református Keresztyén Egyház Szlovákiában 1919–1952” című kutatási projekt keretében készült.

3 ...de nem feltétlen tudatos feltárása és dokumentálása (saját megjegyzés)

eredőre vezethető vissza. Az egyik az ún.: államismereti, topográfiai-statisztikai irányzat, olyan képviselők nevével fémjelezve, mint Bél Mátyás, Csaplovics János, Vályi András; a másik eredő a felvilágosodás és a romantika térségünkben is kibontakozó eszméinek térhódítása után jelenik meg, és a kutatókat szinte „ráhangolja” a népi kultúra értékeinek felismerésére, gyűjtésére, és nem utolsósorban közlésére is. Ebből a korszakból már idézhetünk olyan műveket, amelyek a néprajz és a vallás kutatásának területéről maradandó értékkel bírnak, elég, ha csak Szeder Fábiánnak a palócokról írt munkájára gondolunk vagy Ipolyi Arnold Magyar mythologia c. könyvére. Elkezdődik, szinte tájegységenként a néprajzi vonatkozású dokumentumok gyűjtése, e tanulmány vonatkozásában forrásértékű adatközlők munkái is ekkor látnak napvilágot.<sup>4</sup> A 20. században a néprajzi gyűjtés a Felvidéken is egyre jobban kibontakozott. Alapy Gyula volt az első, aki a trianoni trauma után felemelte hangját a helyi néprajzi értékek megmentése érdekében. Őt követően a vele állandó konfliktusban álló sarlós fiatalok, s közülük is elsősorban Balogh Edgár munkássága emelendő ki, aki kidolgozta a néprajzi kutató- és dokumentáló munka máig érvényes módszertanát<sup>5</sup>. A második világháború után a néprajzi gyűjtőmunka ismétellen fellendül, de „mostohagyermekké” válik a vallási vonal a néprajzon belül. Érintőlegesen ugyan jelennek meg tanulmányok, amelyek árnyalt képet adnak a felvidéki néprajzban a népi vallásosságról is, de ezeknek száma elenyésző. Áttörés e tekintetben csak a változások után következik be, amikor is elsősorban Csáky Károly, Liszka József, L. Juhász Ilona már komolyabb hangvételű, és sokkalta kidolgozottabb formában fordulnak e kérdéskör felé. Azt is el kell mondani, hogy ezekben a munkákban a vallás a néprajz felől van megközelítve (ami nem meglepő, hiszen a kutatók néprajzzal foglalkozó szakemberek), és nem fordítva, ti: a néprajzi elemekből visszavezetve a vallási alapokhoz.<sup>6</sup>

---

4 A munka témájának összefüggései végett közlöm: a Csallóközről Csaplár Benedek, Pajor István, míg a Bodroghöz és Ung vidék néprajzi értékeiről (benne a vallás megnyilvánulási formáiról) Erdélyi János jelentkezett tanulmányokkal.

5 Legalább egy utalás erejéig mindenképpen megemlítendő Arany A. László neve, akinek 1941-ben az Esterházy János és Aixinger László által szerkesztett Szlovákiai Magyar Művelődési Könyvtár sorozatában jelent meg egy rövid tanulmánya, „A szlovákiai magyarság néprajza” címmel.

6 Bővebben: Liszka József: A szlovákiai magyarok néprajza (Osiris Kiadó – Budapest, Liliium Aurum Kiadó-Dunaszerdahely, 2002) 37–101. pp, illetve érintőleges utalások végett lásd: Máténé Szabó Mária Rózsa (szerk.): A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatások.



Ami a hazai reformátusság vallási néprajzzal kapcsolatos kérdéskörét illeti: vannak helyek, ahol ugyancsak érintőlegesen, de foglalkoztak a kutatók a néphit református vallásra gyakorolt hatásával. Főleg a Csallóközi Kiskönyvtár sorozat némely kötete (Koncsol László, Thury Etele, Kúr Géza munkái) adhatnak némi támpontot, vagy a keleti végeken a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjának gyűjtése nyomán megjelent tanulmányok<sup>7</sup>, amelyben például az Ung-vidék és a Bodrogló reformátusságának vallási szokásait is felmérték, és a kutatási eredményeket publikálták is, vagy az Ujváry Zoltán nevével fémjelzett Gömör-kutatás a Debreceni Egyetem Néprajzi tanszékének égisze alatt. Az utóbbi időszak, s értem ezen az elmúlt 15 évet, azonban mintha e tekintetben is felgyorsította volna a kutatás folyamatait, mert egyre több helytörténeti monográfia jelenik meg, és összefoglaló tanulmányok is születtek, amelyek vallási néprajzi elemekkel is bőven foglalkoztak<sup>8</sup>. Feltétlenül említést érdemel az elmúlt évtized egyik legmeghatározóbb felvidéki református egyházi-néprajzi kutatásának rövid bemutatása. Ez a kutatás nem más, mint a magyarországi OTKA pályázati struktúra keretében támogatott „Egyházi emlékek felmérése és kutatása a Kárpát-medencében” c. pályázat, amely 1995-től kezdte el módszeresen feldolgozni a vallási-egyházi néprajzi adatokat, tárgyakat a református gyülekezetekben, szerte a Kárpát-medencében, így természetesen a Felvidéken is. Ezen kutatás, ahogyan az a benyújtott pályázati kérelemben is írva volt, valójában alapkutatás, amely a magyar műtárgyállomány jelentős részét kitevő, eddig jórészt ismeretlen emléktárgyak számbavételét és a tudományos kutatás számára hozzáférhetővé tételét célozza, művészettörténeti, iparművészet-történeti, néprajzi, orgonatorténeti, egyháztörténeti adatokkal szolgált. E kutatás végzői (dr. Balla Terézia, Felhősné dr. Csizsár Sarolta, Dr. Horváth Iringó, Dr. Kovács Mária Márta, Ormosi Viktória, dr. Ősz Sándor Előd, dr. Pilipló Erzsébet, Szabóné Hegedűs Gyöngyi, Szakács György, dr. Tóth Levente, és témavezetőként: dr. P. Szalay Emőke) jószerivel mindannyian anyaországi vagy erdélyi néprajzosok és egyháztörténészek voltak, egyszér-két-

---

Budapest: A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Néprajzi Választmányának kiadványa, 1984. 142–173. old.; továbbá: Balassa Iván: A határainkon túli magyarok néprajza. Budapest: Gondolat Kiadó, 1989. 319–390. old.

7 Horváth Pál (szerk.): Néphit, népi vallásosság ma Magyarországon 117–138. old.

8 L. pl. a Nagytárkányról, Kisgésérsről, Rudnáról, Mátyusföldről készült monográfiákat a Fórum Intézet szerkesztésében, vagy a Zoboralji és Bodrogló gyűjtéseket Magyar Zoltán tollából,

szer kaptak némi segítséget a felvidéki feltárások folyamán helyiektől. Jószerivel a mi munkánkat végezték el helyettünk. E feltárásokból aztán a következő tanulmánykötetek láttak napvilágot:

- Ungi Egyházmegye - Magyar Református Egyház Javainak Tára 9. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 1. (Debrecen, 2006)
- Zempléni Református Egyházmegye 1. – Magyar Református Egyház Javainak Tára 10. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 2. (Debrecen, 2007)
- Zempléni Református Egyházmegye 2. – Magyar Református Egyház Javainak Tára 11. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 3. (Debrecen, 2007)
- Abaúj-Tornai Református Egyházmegye 1. – Magyar Református Egyház Javainak Tára 18. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 4. (Debrecen, 2010)
- Abaúj-Tornai Református Egyházmegye 2. – Magyar Református Egyház Javainak Tára 19. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 5. (Debrecen, 2011)
- Abaúj-Tornai Református Egyházmegye 3. – Magyar Református Egyház Javainak Tára 20. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 6. (Debrecen, 2012)
- Gömöri Református Egyházmegye 1. – Magyar Református Egyház Javainak Tára 21. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 7. (Komárom, 2013)
- Gömöri Református Egyházmegye 2. – Magyar Református Egyház Javainak Tára 22. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 8. (Komárom, 2013)
- Gömöri Református Egyházmegye 3. – Magyar Református Egyház Javainak Tára 23. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 9. (Debrecen, 2013)
- Barsi Református Egyházmegye 1. – Magyar Református Egyház Javainak Tára 27. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 10. (Debrecen, 2014)
- Barsi Református Egyházmegye 2. – Magyar Református Egyház Javainak Tára 28. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 11. (Debrecen,

2015)

Komáromi Református Egyházmegye 1. – Magyar Református Egyház Javainak Tára 29. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 12. (Debrecen, 2015)

Komáromi Református Egyházmegye 2. – Magyar Református Egyház Javainak Tára 30. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 13. (Debrecen, 2015)

### **További fontosabb szerzők és munkáik**

E helyütt röviden arra szeretnék kitérni, hogy az elmúlt két-három évtizedben miként alakult a felvidéki népi vallásosság kutatása és dokumentálása.<sup>9</sup> A Csallóköz népi vallásosságával kapcsolatosan Marcell Béla: A Csallóköz hiedelemvilága c. munkája, valamint a Presinszky Lajos által szerkesztett: Csiba Lajos diáriuma c. munka adja meg talán azt a fajta áttekintést, amire alapozhatjuk vizsgálódásainkat. Természetesen, tanulmányok is napvilágot látnak e tárgykörből, amelyeket azonban tanulmánykötetekben, konferencia-kiadványokban, múzeumi évkönyvekben kell keresnünk.<sup>10</sup> Mátyusföld tekintetében kimondottan annak hiedelmeivel foglalkozó kötet nem jelent meg, de tartalmaz a Mátyusföldről készült monográfia<sup>11</sup> erre utalásokat. E régió hiedelmeiről ízelítőt adhatnak még Angyal Béla, N. László Endre, Gáspár Tibor, Krupa András, Németh Zoltán, Liszka József tanulmányai, amelyek elsősorban folyó-

---

9 Azt, hogy a néprajzkutatás milyen eredményeket hozott, arról beszámol Liszka József néprajzi tárgyú könyveiben (2002, 2006), továbbá Gecse Annabella: A magyar néprajz legújabb eredményei Szlovákiában (on-line) [http://www.neprajzilatothatar.hu/pdf/neprajzilatothatar\\_20030102/neprajzilatothatar\\_20030102\\_035-064.pdf](http://www.neprajzilatothatar.hu/pdf/neprajzilatothatar_20030102/neprajzilatothatar_20030102_035-064.pdf), valamint érintőlegesen Szilágyi Miklós: Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl. Régió – Kisebbségtudományi Szemle. 2. évf. 3. szám, 1991. Ami a szlovák néprajzi kutatásokat illeti eligazító támpontként szolgálhatnak a következő tanulmányok: Botiková, Marta: Dejiny etnológie v staršom období (16. – začiatok 20. storočia). Etnologické rozpravy, roč. XV. 2008, číslo: 2. ISSN: 1335-5074. (63–66 str.) és Kusá, Zuzana: Viac etnografie, Etnologické rozpravy, roč. XI. 2004, číslo: 2. ISSN: 1335-5074. (140–144 str.)

10 Uthalhatnék itt elsősorban N. László Endre műveire, vagy Liszka József, L. Juhász Ilona, Fehérváry Magda gyűjtéseire, továbbá azokra a művekre, melyek a Csallóközi Kiskönyvtár sorozatban jelentek meg, és érintőlegesen ugyan, de tartalmaznak utalásokat a Csallóköz hiedelemvilágáról, mint pl.: Ipolyi: Csallóközi úti-képek, Földes Gy: Kukukónia lelke, Koncsol L: Diósförgépatony, Bődök Zs: Harmatlegelő, stb..

11 A Fórum Intézet Etnológiai Központja szerkesztésében

iratokban jelentek meg. S itt kell megemlítenem a külhoni magyarsággal foglalkozó tanulmányköteteket, melyek az „Örökség-Kultúra” oktatási e-könyv és médiatárban lelhetőek fel (<http://www.sulinet.hu/oroksegtar/index.php>), s melyek pl. Deáki vagy Udvard esetében tartalmaznak csekély valláselnölgiai adatokat is. A Zobor-vidék népi hiedelemrendszeréről Magyar Zoltán, a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének munkatársa írt könyvet, de e régió vallási hiedelméről, szokásairól több tanulmány is megjelent különböző kötetekben, folyóiratokban.<sup>12</sup> A palócok hiedelméről jelent meg talán a legtöbb mű az elmúlt évtizedekben, köszönhetően ez elsősorban Csáky Károlynak, aki egy kitűnő monográfiát írt a Középső-Ipoly menti palócok népi hiedelemvilágáról. Ő az, aki több kötetben feldolgozta azokat a szokásokat, amelyek az emberi élet egyes stációival kapcsolatosak, illetve azokat a szokásokat is, amelyek az egyes ünnepekörökhöz köthetők.<sup>13</sup> E tájegységről írt monográfiájában Manga János is ad némi betekintést a palócok vallási néprajzába, bár ezen a művön erősen érződik még az, hogy valamivel korábban, 1979-ben jelent meg, s Voigt Vilmos is közöl a palócok néphitéről tanulmányt.<sup>14</sup> Gömöri, Nógrád, és a Bódva-mente néphitkutatásának terén Hahn Éva, Pusko Gábor, P. Bodnár Enikő, Bognár Mónika, B. Kovács István, L. Juhász Ilona jelentkeztek tanulmányokkal, monográfiákkal, és e tekintetben meg kell említeni azt a hatalmas anyagot, melyet Gömör vonatkozásában Ujváry Zoltán állított össze, „Gömöri magyar néphagyományok” címmel. Ez a kötet

---

12 Pl. VIRT István, Danter Izabella vagy Bošelová Zuzana tanulmányai. VIRT István: Népi gyógyászat a Nyitra környéki magyaroknál. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 10. Kolozsvár: 2002. ISBN: 973-85303-8-5. (247–264 old.), Danter Izabella: Az emberi élet fordulóihoz fűződő szokások és hiedelmek Mohiban /on-line/. [http://www.neprajzilatohatar.hu/pdf/neprajzilatohatar\\_19950102/neprajzilatohatar\\_19950102\\_122-127.pdf](http://www.neprajzilatohatar.hu/pdf/neprajzilatohatar_19950102/neprajzilatohatar_19950102_122-127.pdf), Danter Izabella: Népi gyógyászat a Kisalföld északi részén (Népismereti Könyvtár 5.). Dunaszerdahely: Lilium Aurum-Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, 1994. ISBN: 80-85704-28-5., Bošelová, Zuzana: Výskum etnických vzťahov v Tekovských Lužanoch. Etnologické rozpravy, roč.X. 2003, číslo: 2. ISSN: 1335-5074. (152–156 str.)

13 Elsősorban az ő halállal és temetkezési szokásaival kapcsolatos művére hivatkozik Azaray Beatrix is, a halotti térképzetekről írt tanulmányában. Azaray Beatrix: A halállal és a halotti szertartással kapcsolatos terek, térképzetek. Tabula. 6. évf. 2. szám. (242–252 old.)

14 l. Manga János: Palócföld. Budapest: Gondolat Kiadó, 1979. ISBN: 963 280 781 2., ill. Voigt Vilmos: Magyar, magyarországi és nemzetközi (Történeti folklórisztikai tanulmányok). Budapest: Universitas Könyvkiadó, 2004. 231–236. old.

sok adatot tartalmaz a felvidéki gömöri régió hit és hiedelemrendszeréről.<sup>15</sup> Az Ondava mente és az Ung-vidék vallási néprajzi elemeinek leírásai elsősorban Géczi Lajos és D. Varga László munkáiban lelhetők fel.<sup>16</sup> A Bodroghköz vallás-néprajzi irodalmának bemutatásánál Magyar Zoltán (nevével a Zobor vidéki hiedelmekről írt munkája kapcsán már találkozhattunk), Viga Gyula, Barna Gábor, Bodgál Ferenc, Pocsainé Eperjesi Eszter, neveit kell megemlítenünk. Bár ők mindannyian anyaországiak, de a Felső-Bodroghköz egyes településeinek vallási néprajzi elemeiről tárgyilagos beszámolókat közöltek. Liszka József a Kiszegés c. monográfia bevezetőjében írt a Felső-Bodroghköz néprajzi kutatásáról, s az írásában közölteket nyugodt szívvel elfogadhatjuk a vallási néprajz, a Bodroghköz népi vallásosságának kutatására nézve is.<sup>17</sup>

---

15 Hahn Éva: Az emberi élet fordulóihoz és a naptári ünnepekhez fűződő szokások-hiedelmek. Nógrádi néphagyományok 1. Losonc: Csemadok, 2002. (6–16 old.); P. Bodnár Enikő – Pusko Gábor: Hiedelemmondák a Vály-völgyében 1. (A gyerekek ismeretanyaga). Torna: Kulturális Antropológiai Műhely, 2002.; Ujváry Zoltán: Gömöri magyar néphagyományok. Miskolc: Kiadja a miskolci Herman Ottó Múzeum a 70 esztendő Ujváry Zoltán tiszteletére, 2002.; L. Juhász Ilona: „Bizony, boszorkányok még mindig vannak!” (Boszorkányhit és rontás egy gömöri bányásztelepülésen a 21. században). Tisicum (A Jász- Nagykun- Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve XVI.) Separatum – Különnyomat. (101–110 old.), uő: A permonyik (A bányaszellem és bányamanó egy gömöri bányásztelepülés, Rudna hiedelemvilágában). Az Érc-és Ásványbányászati Múzeum Közleményei I. Rudabánya: 2004. /36-58 old./

16 D. Varga László: Életfordulók (Gyermekkor, házasságkötés, elhalálozás az Ung vidéken). Dunaszerdahely: Lilium Aurum, 2006., ill. Géczi Lajos: Ondava menti népmesék és mondák. Pozsony: Madách-Posonium, 1994.

17 „Jó másfél-két évtizede a mai Délkelet-Szlovákia, olyan tájegységekkel, mint a Felső-Bodroghköz, az Ondava mente vagy az Ung-vidék, a magyar néprajzi kutatás számára jószerevével teljesen ismeretlen vidéknek számított. Egy-két szórványadatot leszámítva (pl. Deák 1910; Deák 1911) szinte semmit nem tudtunk e tájegység(ek) hagyományos népi kultúrájáról. Azóta, hál’ Istennek, a helyzet gyökeresen megváltozott. E tekintetben az áttörést az a Barna Gábor vezette, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén verbuválódott kis csapat munkája jelentette, amely a nyolcvanas években végzett évről évre kutatásokat a térségben. Hatásukra helyi kutatók (Bodnár Lajos, Bogoly János, Géczi Lajos, Mihályi Molnár László, D. Varga László) is aktivizálódtak, és a nyolcvanas évek közepén meg is jelent egy kissé ugyan elhamarkodott összefoglalás, amely minden hiányossága ellenére mégiscsak áttörésnek bizonyult abban az időben. Közben a helyi lapban (Zempléni Szó) az akkori szerkesztő, D. Varga László folyamatosan közölt néprajzi érdekltségű írásokat, illetve idővel az egyes helyi kutatók önállóan is jelentkeztek munkáikkal. Az 1990-es évek elején a Szlovák Tudományos Akadémia Etnológiai Intézete szervezésében Dél-Szlovákia több más tájegységével párhuzamosan Dél-Zemplén etnokulturális viszonyainak a vizsgálata is folyt, részben magyar kutatók (Méry Margit, Viga Gyula) bevonásával. Az aktuálpolitikától sem

Ezzel gyakorlatilag az általam fontosnak vélt, a Felvidék egyes tájegységeivel kapcsolatos vallási néprajzi írások bemutatását befejezem. Itt is csak azt tudom elmondani, amit korábban: egyre bővebb az irodalma a felvidéki népi vallásosságnak is, de a „fehér foltok” még komoly kihívást tartogathatnak az érdeklődőknek.

## **A kutatás további lehetőségei a Felvidéken és egyházunkban**

Elsősorban azt kell megvizsgálnunk, hol vannak az előbb említett „fehér foltok”, amelyek a jövő felvidéki vallási etnográfiai kutatásaiban sikerrel kecsegtethetnek. A történelmi egyházak és a népi vallásosság kérdésköre ugyanakkor indokolttá tenné az intenzívebb odafigyelést e témakörre. Mondatja velem mindezt az is, hogy az egyes vallási hiedelmek és képzetek nem a múlt részeként kell legyenek kezelendők, mivel ezek napjaink vallási életében is fellelhetők, és az egyes történelmi egyházakhoz tartozó személyek is gyakorolják a vallási hiedelmekből fakadó valamely tevékenységeket. Ezekre a kérdésekre pedig a későbbiekben is választ fog kelleni adni, mivel nem hiszem, hogy e tekintetben majd csökken az elkövetkezendő időszakban azon jelenségek száma, amelyek összefüggésbe hozhatóak a hiedelmekkel, babonákkal, vagy a mágia bizonyos megnyilvánulásaival. Ahhoz pedig, hogy erre a próbatételre, feladatra a történelmi egyházak megfelelő választ adhassanak, alaposan ismerniük kell azokat az alapokat, amelyek ezek részét képezik, de fel kell tárniuk azokat a területeket is, amelyek eddig még feltáratlanok voltak.

A katolikus néphitkutatás terén az utóbbi időben kezd testet öltetni és beérni publikációk megjelentetése terén is, amelyet elsősorban a Fórum Intézet Etnológiai Központja végez, Liszka József és L. Juhász Ilona vezetésével. Gondolok itt elsősorban a szakrális kisemlékek kutatására, vagy az egyes katolikus szentek kultuszának feltárására.<sup>18</sup> Evangélikus vagy görögkatolikus, felvidéki magyar néphitkutatásról nem igazán beszélhetünk, hacsak érintőlegesen nem.

---

mentes első összefoglalások még ebben az időszakban megjelentek. Ebből a kutatócsoportból a térséghez leghűségesebb a miskolci Viga Gyula maradt, aki önállóan is vissza-visszatért a vidékre, illetve kis munkacsoportot toborozva megszervezte a térség egyik jellegzetes településének, Kisgérésnek a többé-kevésbé monografikus igényű feltárását <http://www.foruminst.sk/index.php?&MIId=&Lev=&Ind=5&link=publ/lokreg/1/lokreg1>,

18 L. Juhász Ilona közlése alapján

S hogy hogyan áll napjainkban a felvidéki magyar reformátusság terének néphitkutatása? A válasz sajnos az, hogy rendkívül rosszul. E tekintetben kel-  
lene, lehetőségeinkhez mérten, előrehaladást elérni, és az egyes települések lel-  
kipásztoraikat biztatni a hely és gyülekezet történetének feltárására, dokumen-  
tálására. Nálunk ez a kutatási terület, reformátusok között most kezd talán  
kibontakozni<sup>19</sup>, de a kezdeti lépések megtételében sokat segíthet számunkra  
a magyarországi példa, és az, hogy a magyarországi református egyház milyen  
módon kapcsolódott be a néprajzi kutatásokba, és hogy azt hogyan műveli  
napjainkban. Molnár Ambrus református lelkipásztor, aki a Doktorok Kollé-  
giuma Néprajzi Szekciójának elnöke volt, és aki református lelkészként közölt  
több tanulmányt a református népi vallásosság tárgyköréből élen járt e néprajzi  
feltárási útmutatásban a református lelkipásztorok számára. Ha a Bodroghközre  
gondolok, utalhatnék Szabó Lajos munkásságára, aki taktaszadai lelkészként  
tárta föl települése néprajzi, vallási etnográfiai attribútumait. S említhetném  
Pocsainé Eperjesi Esztert is, aki Sárospatakon végzi ezt a munkát, s aki Kisgéres  
vallási néprajzát írta meg a Kisgéresről szóló tanulmánykötetben. Ha belegon-  
dolok abba, hogy a népi vallásosságnak milyen megjelenési formái lehetnek  
akár egy-egy gyülekezetben is, szinte beleborzongok a lehetőségek végtelenségé-  
be.

Volna tehát mit tenni, és jó lenne az egyháztörténeti és a vallási néprajzi ku-  
tatásainkat a mi egyházunkban is intenzívebbé tenni. Ehhez persze az szüksé-  
geltetik, hogy ennek megfelelő keretei legyenek, egy idő után intézményesített  
formát öltjön, s az ebben a munkában tevékenykedők készek legyenek azt a  
többletet felvállalni, ami idővel, energiával és sok esetben a saját anyagijainkból  
való feláldozással is jár. Nem akarom hosszan fejtegetni, hogy mennyi új elem  
kerülne elő az újabb kutatások révén, mindössze egy érzékletes példát említek:  
gondoljunk bele, hogy mi mindenről tud beszélni, és az alapos kutatások után  
milyen kapcsolódási szálai lehetnek az egyes tudományterületekhez, pl. egy  
református templom kazettás mennyezetének. Vagy ki tudja, milyen nyomait  
lelnék meg adott esetben saját gyülekezeteinkben a népi vallásosságnak a régi  
presbiteri jegyzőkönyvek, vagy a gyülekezeti levéltár tüzetes áttanulmányozása  
révén. S ez még csak a jéghegy csúcsa. Intenzívebb kapcsolatépítésre és ápolásra

---

<sup>19</sup> S én itt remélek egyfajta kellő odafigyelést a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház  
Tudományos Gyűjteményétől.

lenne szükség az Etnológiai Központtal vagy a Tudományos Gyűjteményekkel, hogy mi magunk is feltárjuk a múlt érdekes elemeit, mert csak ezáltal tudunk a jövő felé közeledni. Eme gondolatok megvalósítása talán nem is annyira lehetetlen, mint azt hisszük, én minden esetre bízom benne, hogy a jövőben a felvidéki magyar (de akár szlovák) református értelmiségiek köréből szerveződhet egy olyan közösség, aki kész ez irányban lépéseket tenni és dolgozni.

### **Részből felhasznált és ajánlott irodalom:**

**Balassa Iván:** *A határainkon túli magyarok néprajza.* Budapest: Gondolat Kiadó, 1989. ISBN: 963 282 218 8.

**Balassa Iván:** *Lápok, falvak, emberek.* Budapest: Gondolat Kiadó, 1975. ISBN: 963 280 142 3.

**Balázs Géza – Csoma Zsigmond – Jung Károly – Nagy Ilona – Verebélyi Kincső** (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben (Folklor-Irodalom-Szemiotika, Tanulmányok Voigt Vilmos 60. Születésnapjára, I. kötet).* Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2000. ISBN: 963 463 361 7.

**Bali János, Jávor Kata** (szerk.): *Merítés (Néprajzi tanulmányok Szilágyi Miklós tiszteletére).* Budapest: Kiadta az MTA Néprajzi Kutatóintézete és az ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszéke, 2001. ISBN: 963 567 022 2.

**Csáky Károly:** *„Nem halt meg csak alszik“.* Dunaszerdahely: Liliium Aurum, 1999. ISBN 80 8062 048 2.

**Csáky Károly:** *A Középső-Ipoly menti palócok népi hiedelemvilága.* Dunaszerdahely: Nap Kiadó, 2001. ISBN: 80 89032 11 7.

**Csáky Károly:** *Nem halt meg, csak alszik.* Dunaszerdahely: Liliium Aurum, 1999. ISBN:

**D.Varga László:** *Életfordulók (Gyermekkor, házasságkötés, elhalálozás az Ung vidéken).* Dunaszerdahely: Liliium Aurum, 2006. ISBN: 80-8062-320-1.

**Dankó Imre – Küllös Imola** (szerk.): *Vallási néprajz 1. (Református néphagyományok).* Budapest: ELTE Folklore Tanszék, 1985. ISBN: 964 462 022 1.

**Dankó Imre – Küllös Imola** (szerk.): *Vallási néprajz 2. (Protestáns egyházi források, kutatók, hagyományok).* Budapest: ELTE Folklore Tanszék, 1985. ISBN: 964 462 023 X.



- Danter Izabella:** *Népi gyógyászat a Kisalföld északi részén (Népismereti Könyvtár 5.).* Dunaszerdahely: Liliium Aurum-Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, 1994. ISBN: 80-85704-28-5.
- Dömötör Tekla** (szerk.): *Magyar néprajz VII. (Népszokás-Néphit-Népi vallásosság).* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990. ISBN: 963 05 5685 5.
- Erdélyi Zsuzsanna:** *Hegyet hágék, lőtöt lépék (Archaikus népi imádságok).* Pozsony: Kalligram, 1999. ISBN: 80-7149-314-7.
- Földes György:** *Kukkónia lelke.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1993. ISBN: 80-7149-028-8.
- Ipolyi Arnold:** *Csallóközi uti-képek.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 2000. ISBN: 80-7149-016-4.
- Kósa László – Filep Antal:** *A magyar nép táji-történeti tagolódása.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983. ISBN: 963 05 3385 5.
- Kósa László – Szemerényi Ágnes:** *Apáról fiúra (Néprajzi kalauz).* Bratislava: Madách Könyvkiadó, 1979. ISBN: 963 11 1857 6.
- Kósa László** (szerk.): *Népi kultúra-népi társadalom (Folclorica et ethnographica, a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjának Évkönyve XIV.).* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987. ISBN: 963 05 4219 6.
- Kósa László:** *A magyar néprajz tudománytörténete.* Budapest: Osiris Kiadó, 2001. ISBN: 963 389 036 5.
- Kósa László:** *Hagyomány és közösség (Magyar népi kultúra és társadalom).* Budapest: Kozmosz Könyvek, 1984. ISBN: 963 211 574 0.
- Kósa László:** *Rozmaringkoszorú (Szlovákiai magyar tájak népköltészete).* Bratislava: Madách Könyvkiadó, 1979. ISBN: 691 407 79.
- Kovács Dániel:** *Bodrogközi és hegyközi néphagyományok.* Sátoraljaújhely: Sátoraljaújhely Város Tanácsa, 1985.
- L. Juhász, Ilona:** *Szlovákiai Magyar Néprajzi Bibliográfia (1995-1998).* Somorja-Dunaszerdahely: Forum Kisebbségkutató Intézet. Liliium Aurum Könyvkiadó, 2003. ISBN 80 8062 180 2.
- Liszka József (L. Juhász Ilona közreműködésével):** *Szolgálatban (Folklorisztikai tanulmányok a 70 esztendő Ág Tibor tiszteletére).* Dunaszerdahely: Liliium Aurum, 1998. ISBN: 80-8062-001-6.
- Liszka József** (szerk.): *Interetnikus kapcsolatok a Kárpát-medence északi részén.* Komárom-Dunaszerdahely: Liliium Aurum, 1994. ISBN: 80- 85704-27-7.

- Liszka József:** *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest-Dunaszerdahely: Osiris Kiadó-Lilium Aurum Kiadó, 2002. ISBN: 963 389 193 0.
- Liszka József:** *Ágas-bogas fa (Néprajzi ismeretek alapfokon)*. Bratislava: Madách Könyvkiadó, 1986. ISBN: 691-829-86.
- Liszka József:** *Bevezetés a néprajzba (A magyar néprajz/európai etnológia alapjai)*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum, 2006. ISBN: 80-8062-313-9.
- Lovik Sándor és Horváth Pál:** *Néphit, népi vallásosság ma Magyarországon*. Budapest: MTA Filozófiai Intézet Kiadása, 1990. ISBN: 963 706 510 5.
- Lükő Gábor:** *A magyar lélek formái*. Budapest: Táton Kiadó, 2001. ISBN: 963 00 5418 3.
- Magyar Zoltán:** *A mindentudó fű (Zoborvidéki mondák és hiedelmek)*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum, 2002. ISBN: 80-8062-140-3.
- Magyar Zoltán:** *A Rétiember (Bodroközi népi elbeszélések)*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum, 2009. ISBN: 978-80-8062-392-0.
- Manga János:** *Palócföld*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1979. ISBN: 963 280 781 2.
- Marczell Béla:** *A Csallóköz hiedelemvilága*. Dunaszerdahely: Gyurcsó István Alapítvány, 1994.
- Máténé Szabó Mária Rózsa** (szerk.): *A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatások*. Budapest: A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Néprajzi Választmányának kiadványa, 1984. ISBN: 963 412 057 1.
- Ortutay Gyula** (szerk.): *Kis magyar néprajz*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1966.
- Pócs Éva:** *Magyar néphit Közép-és Kelet-Európa határán (Vélogatott tanulmányok I.)*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2002. ISBN: 963 9457 04 3.
- Polány István:** *Nyugatmagyarország néprajzi története*, I. rész. A Magyar Nemzeti Szövetség Kiadása, 1936.
- Presinszky Lajos** (szerk.): „*Hamisabb a Duna a szép menyecskénél*“. (Barangolás Felső-Csallóközben). Bratislava: Madách Könyvkiadó, ISBN: 80-967579-4-6.
- Presinszky Lajos** (szerk.): *Csiba Lajos diáriuma (Felső-csallóközi gazdareglák, babonák, mesék és népszokások)*. Pozsony: Integrita, 1996. ISBN: 80-967579-3-8.
- S. Lackovits Emőke** (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II*. Veszprém-Debrecen: Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Mú-

- zeuma, 1997. ISBN:963 7208 54 2.
- S. Lackovits Emőke és Mészáros Veronika** (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 5. (II. kötet)*. Veszprém: Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 2001. ISBN:963 7208 72 0.
- S. Lackovits Emőke és Mészáros Veronika** (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6. (II. kötet)*. Veszprém: Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 2004. ISBN:963 7208 80 1.
- Szabadsfalvi József** (szerk.): *Néprajzi tanulmányok a Zempléni-hegyvidékről*. Miskolc: 1981. ISBN: 963-01-2883-7.
- Ujváry Zoltán**: *Gömöri magyar néphagyományok*. Miskolc: Kiadja a miskolci Herman Ottó Múzeum a 70 esztendő Ujváry Zoltán tiszteletére, 2002. ISBN: 963 9271 18 7.
- Viga Gyula** (szerk.): *Néprajzi dolgozatok Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből*. Miskolc: Kiadja a Miskolci Hermann Ottó Múzeum, 1981. ISBN: 963-01-3367-9.
- Viga Gyula**: *Hármas határon*, (Tanulmányok a Bodrogköz változó népi kultúrájáról), Miskolc: 1996. ISBN: 963 7221 77 8.
- Voigt Vilmos**: *A magyar folklór*. Budapest: Osiris Kiadó, 1998. ISBN: 9633793416.
- Voigt Vilmos**: *Magyar, magyarországi és nemzetközi (Történeti folklorisztikai tanulmányok)*. Budapest: Universitas Könyvkiadó, 2004. ISBN: 963 9104 85 X.
- Bužeková, Tatiana**: Kognitívne aspekty koexistencie náboženskej doktríny a povier: racionalita reflektívnych presvedčení. *Etnologické rozpravy*, roč.X. 2003, číslo: 2. ISSN: 1335-5074. /54-64 str./
- Bužeková, Tatiana**: Veriť alebo neveriť. *Etnologické rozpravy*, roč.XII. 2005, číslo: 1. ISSN: 1335-5074. /131-135 str./
- Gunda Béla**: A református vallási néprajz fogalma és mai feladatai, in: *Vallási Néprajz I.* (ELTE Folklore Tanszék, Budapest – 1985), ISBN: 963 462 021.
- Horváthová Emília**: Drak. IN Botík, J. a kol. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Bratislava: Veda, 1995.
- Kósa László**: A magyar néprajz a millennium korában. Kovács László – Paládi Kovács Attila (szerk.): *Honfoglalás és néprajz*. Budapest: Balassi Kiadó – 1997. ISBN: 963 506 122 6. /357-364 old./

**Kusá, Zuzana:** Viac etnografie, *Etnologické rozpravy*, roč.XI. 2004, číslo: 2.  
ISSN: 1335-5074. /140-144 str./

**Tüskés Gábor:** A népi vallásosság kutatása Európában (Tudománytörténeti vázlat). *Ethnographia* XCVII. Évfolyam 1. szám, 1986. ISSN: 0014-1798.  
/75-113 old./

**Mgr. Semseiné Késmárky Ágnes, PhD.**

## **A szimbólumok és lelkigondozói hatásuk**

### **Absztrakt**

„A legtöbb belső beszédünkben használt szó, mielőtt azokat kimondanánk vagy leírnánk velük egy mondatot, tudatunkban, mint vizuális képzet merül fel. Képek alkotják gondolatunk fő tartalmát, függetlenül attól a szenzoros modalitástól, melyben generálódnak.

A gondolkodás képelméletének hazai képviselője, Nyíri Kristóf szerint: „az emberek elsősorban képekben gondolkoznak, s csak azután szavakban”. A pszichológusok feltárták kutatásaik során, hogy racionális gondolkodás mellett létezik a szimbolikus vagy képi gondolkodás.

Elérkeztünk a professzionális hazugságok korához. S csak nehezíti az emberek tájékozódását eltávolodásuk a Bibliától, s az a tény, mely szerint korunk uralkodó vonása a szimbólumvesztés.

A szimbólumok elvesztése a keresztény vallás megtagadása miatt történt.

Az agykutatás, a pszichológia, a valláskutatás eredményei alátámasztják, az ember szimbólumalkotó-képességének létét. A protestáns és a katolikus teológia és valláspedagógia egyaránt figyelme előterébe állította a szimbólumokkal való foglalkozást. Tillich szimbólumelméletében fontos a „részesedés” fogalma. „A vallásos szimbólum úgy jeleníti meg az általa szimbolizált valóság erejét és értelmét, hogy részesedik abban.”

A szimbólum részesedik abban a valóságban, amit szimbolizál. Ezért sohasem mondhatjuk azt, hogy „ez csak egy szimbólum”. Egyet kell értenünk Tillich megállapításával, mely szerint „a teológiának nem az a feladata, hogy a vallásos szimbólumokat igazolja vagy cáfolja. A teológia feladata az, hogy a teológia alapelvei módszerei szerint értelmezze a szimbólumokat.” (Tillich 1978) Szembesülve a keresztény szimbólumokkal, a „szimbólum megtapasztalás” élménye perspektíva váltást eredményez a lelkigondozott életében.

Ahogy Ricoeur filozófiai hermeneutikájában nevezi a jelenséget: a „szöveg színe előtt” érti meg önmagát és életét a lelkigondozott.

A szimbólumok szerepe: „gyógyító erejük”. A hitszimbólumok lényegéhez tartozik a gyógyító erő, amely az embereket önmagukhoz és önmagukon túlra vezet. Tehát az ember a szimbólumban a megélt élettapasztalatának és a hit válaszainak találkozását éli meg. Megéli, hogy Isten kezében minden jóra fordulhat, rendbe jöhet, még az is, amit az ember végérvényesen tönkretett.

Megéli a szimbólum gyógyításakor a következő igét: „Akik Istent szeretik, azoknak minden javukra szolgál.” (Róm 8,28)”

### Abstract

The word used most in our inner speech, before saying or describing a sentence, arises in our consciousness as a visual image. Images form the main content of our thoughts, regardless of the sensory modality in which they are generated. According to Kristóf Nyíri, the Hungarian proponent of the image theory of thinking, “People first think of images, and only then in words.” Psychologists have discovered through their research that, besides rational thinking, there is also symbolic or image-based thinking.

We have come to the age of professional lies, which makes people’s orientation more difficult. They distance themselves from the Bible, and because of denial of the Christian religion, the dominant feature of our age is the loss of symbol.

Brain research, psychology, and religious research all support the existence of the human ability to symbolize. Protestant and Catholic theology and religious pedagogy have directed their attention to symbolism.

The notion of „partake” is important in Tillich’s theory of symbols. The religious symbol depicts the power and meaning of the reality symbolized by it, in order to share in it.

The symbol shares in the reality that it symbolizes. Therefore, we can never say that “this is just a symbol.” We agree with Tillich’s conclusion, that „Theology is not a task that proves or disproves religious symbols.” (Tillich 1978) The task of theology is to interpret the symbols according to the principles and methods of theology.

Faced with Christian symbols the “symbolic experience” results in a change in perspective in the counselee’s life. Ricoeur, in his philosophical hermeneutics, calls the phenomenon “in front of the text” meaning that the counselee will understand himself. [“To understand is to understand ourselves in front of the text”] The role

of symbols: „healing power.” The essence of faith symbols is healing power, which leads people to themselves and beyond themselves (Baumgartner 2006).

Therefore, people interpret their own experience and faith in symbols. They feel that in God’s hands everything will turn out for the good and will be put in order, even what man has permanently ruined. The healing power of symbols can be experienced in the following passage, “in all things God works for the good of those who love him.” (Rom 8:28)

## **A szimbólumok keletkezése, hatásuk és „gyógyító erejük”**

„Dominus lux mea et salutare meum...” (Psalmi. 27.1. , sec.Vulg.26.1.)

Jézustól kapott feladatunk hirdetni az örömhírt, az evangéliumot szerte a világban, annak ellenére, hogy a mai Európában folyamatosan növekszik a keresztényekkel szembeni intolerancia, az ellenük elkövetett – esetenként rendkívül megdöbbentő – jogsértések száma. Azt tapasztaljuk, hogy, egyes társadalmi jelenségek, s a média nagy része is keresztény ellenes megnyilvánulásaival a keresztény gondolkodás, a családi élet ellen hangolja a közvéleményt. „*Új Bábelt élünk, a fogalmak pokoli zűrzavarát. Gyalázatos hazugok megrontották a szavak becsületét*”- mondta Karinthy már a XX. század elején. Mára elérkeztünk a professzionális hazugságok korába. Bábelben az egy nyelvet beszélő emberek kerültek abba a helyzetbe, hogy nem tudtak szót érteni egymással, mert az Úr összezavarta a nyelvüket. (Pünkösdkor, amikor mindenkiben ugyanaz az egyetlen lélek lakozott, a különböző nyelveken beszélők is megértették egymást és közösen ismerték fel az igazságot.)

Összefogás csak akkor lehetséges, ha ugyanaz a lélek, ugyanaz a szellem, ugyanaz a tudás munkál az emberekből, azaz egyetértés van közöttük: *ibi semper est victoria, ubi concordia est.* Csak nehezíti az emberek tájékozódását a Bibliától való eltávolodásuk, s korunk uralkodó vonása: a szimbólumvesztés. Dávid Katalin ez utóbbi jelenséget így magyarázza: „... a szimbólumok elvesztése az európai kultúrát meghatározó keresztény vallás megtagadásának, illetve megtámadásának okaként következett be.”<sup>1</sup> Ugyanakkor, tudjuk, hogy a már

---

1 Egy keresztény értelmiségi Európára néz, Szent István Társulat, Budapest 2013 Dávid Katalin

ismert szimbólumok egy gonosz hatalom kezében, saját ideológiájával feltöltve megtevesztőleg hatnak, pusztító eszközzé válhatnak. Szeretnék emlékeztetni például arra, az ősi szent jelképre, a csillagra, melyről köztudomású hogyan vált egy diktatórikus hatalom kezében az elnyomás, gyűlölt jelképévé. De elmondhatjuk ugyanezt a szvasztikáról is, mely eredetileg egy tiszta, veszedelmektől védő szimbólum volt több nép számára (India, Kína, Tibet), de a náci horogkereszt jelében degradálódott. A szimbólumok ismeretének elvesztése egy új alfabetizmus, mely lényegében lerontja a képi beszédet az emberek között, mely nemcsak azért veszélyes, mert elbutít, hanem, mert életellenes. Az emberi életet szegényíti el és teszi az Élet kultúrája helyett a Halál kultúrájává, ha nem értjük az üzeneteket, melyeket e szimbólumok közvetítenek, melyek a megtapasztalt világban gyökereznek, de egy végtelen világra, „Isten országa” felé mutatnak.

Valójában mindig volt tudomásunk a szimbólumokról, de a hozzáállásunkat a „csak szimbólum” jelző jellemezte. Életünkben sokféle szimbólum vesz körül bennünket, így meg kell tudnunk különböztetni ezeket az egyszerű jelektől és tudnunk kell, mely szimbólumok közvetítik számunkra az igazságot, melyek hamisak, félrevezetőek, melyeknek célja az emberek feletti hatalom megszerzése. Ismernünk kell keletkezésüket, kialakulásukat, hatásukat, és azt is mely jelképekben bízhatunk igazán. Melyek szolgálják a hatalom megtevesztő, létrontó, lélekölő, butító akaratát, s melyek a szeretet: a lét, a remény, és a hit Istenhez vezető szándékát.

Hangsúlyozom ismét: összefogás csak akkor lehetséges, ha ugyanaz a lélek, ugyanaz a szellem, ugyanaz a tudás munkálkodik az emberekben, azaz egyetértés van közöttük. A „gyalázatos hazugok” azért „teszik tönkre a szavak becsületét”, hogy megakadályozzanak bennünket a lelkeket fölemelő összefogásban. Föl kell vennünk a kesztyűt és lerántani a leplet a manipulációikról! Egyet kell értenünk Tillich megállapításával, mely szerint „a teológiának nem az a feladata, hogy a vallásos szimbólumokat igazolja vagy cáfolja. A teológia feladata az, hogy a teológia alapelvei és módszerei szerint értelmezze a szimbólumokat.”<sup>2</sup>

---

Széchenyi-díjas művészettörténész, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Bölcsészettudományi doktorátust szerzett, teológiai tanulmányokat folytatott, 1948-ban művészettörténetből, esztétikából és régészetből is doktorált.

2 Tillich, Paul: Systematic Theology, Rendszeres teológia, I-III. 1978. Ford: Szabó István, Budapest, 1996.



## Elméleti aspektusok

Tudomásul kell vennünk, hogy létezik egy képi kommunikáció, mely szimbólumokkal van tele. (Egyesek ikonikus fordulatról beszélnek.) Kiindulópontunk éppen ezért az a jelenség, mely során azt tapasztaljuk, hogy a beszéd, a szó kultúrája, az írott szöveg és a logikus gondolkodás helyét fokozatosan átveszik a képek, a szimbólumok, az audiovizuális hatások. Nyíri K. (2000b)<sup>3</sup>

Életünkben sokféle szimbólum vesz körül minket, így meg kell tudnunk különböztetni ezeket az egyszerű jelektől. Mint már mondtam: tudnunk kell, mely szimbólumok közvetítik számunkra az igazságot, melyek hamisak, félrevezetőek, melyek célja az emberek feletti hatalom megszerzése. Ismernünk kell keletkezésüket, kialakulásukat, hatásukat lelkünkre és azt melyekben bízhatunk igazán. És ismernünk kell azt is, melyek szolgálják egy rosszindulatú hatalom megtévesztő, létrontó, lélekölő, butító akaratát, s melyek a szeretet, a lét, a remény, és a hit Istenhez vezető szándékát.

A „fejünk felett” már zajlik ez az új kommunikáció, s mi nem engedhetjük meg magunknak, hogy ezen az új-régi nyelven ne kommunikáljunk, mivel Jézus ránk hagyta a tanítás parancsát, az evangélium hirdetését (Mt 28,18, Mk 16,15) minden teremtménynek a földön. Ezért ismernünk kell az új nyelv szimbólumait, s azok segítségével a régieket újra a figyelem középpontjába emelni.

Dávid Katalin példaként az életfát emeli ki, amely minden kultúrában az istenire utal, és amely egyetlen kultúra jelképtárából sem hiányzik. A fejezet végén megállapítja: a ma embere „elvesztette szimbólumait”. Ez a kijelentés elsősorban Európára vonatkozik, de a jelenség az Európában gyökerező, távolabbi kultúrákra is kiterjedt.

A XX. században meg nem értett szimbólumok mérgezték a társadalmi érintkezéseket. Mindez azért történhetett, mert nem értjük az eredeti jelentéseket. (Mint például a már említett svasztikát, az „indiai, kínai, japán, indián napkultusz jegyét, a tibeti Buddha jelképét, a bűvös erejű, veszedelmektől védő

---

3 Nyíri K. (2000b) A gondolkodás képelmélete. [http://www.fil.hu/uniworld./nyiri/ELTE\\_2000\\_conf/tlk.htm](http://www.fil.hu/uniworld./nyiri/ELTE_2000_conf/tlk.htm)

Az utóbbi években több tanulmányában Nyíri Kristóf azt a kérdést feszegeti, hogy vajon lehetséges-e – s ha igen, miként – képekkel, vizuális szimbólumokkal kifejezni elvont gondolatokat,

jelet”, amiből a horogkereszt lett.<sup>4)</sup> A Szentírás gazdagon tartalmaz szimbolikus elemeket. Jézus tanításában, amelyeket szóban adott elő, képeket, parabolákat, hasonlatokat, szimbólumokat, jelképeket találunk. A Szentírás e szimbolikus dimenziója által képes arra, hogy megragadja és átalakítsa azt az olvasót és hallgatót, akinek „van füle a hallásra” és nyitva áll a szíve Isten Igéjének befogadására.

A szimbólumok kérdésének feltárása során segítségül vettem a teológiai munkában a valláskutatói- és pszichológiai kutatásokat. Mindezek feltárása után ajánlásokat teszek a szimbólumokkal való lehetséges terápiára is. Céлом, hogy feltárjam a Szentírásban lévő szimbolikus megközelítéseket, melyeken keresztül Isten Szentlelke az Ő teremtményében végzi a lelkigondozó, életgondozó munkáját és segítségünkre szolgálhat az egyéni és családi lelkigondozási munkában (lelkészeknek és katekétáknak egyaránt).

Jézus élete tele van szimbólumokkal: már fogantatásának, születésének bemutatása is szimbolikus erejű képekkel kezdődik. Megkeresztelekor a megnyíló egek, a mennyei hang és a leszálló galamb többszörösen is összetett szimbólumok. Jézus példázataiban is szimbólumokkal szólítja meg az embert. A szimbólumokon keresztül Isten szól hozzánk, hiszen Ő az, aki legjobban ismeri lelkünket, azt, hogy mire van szükségünk, s mivel hathat legjobban gondolatainkra, érzéseinkre – az ember nemcsak racionálisan, hanem az elvont képi gondolkodás eszközével is él, következtet, s őrzi meg emlékezetében az élményeit.<sup>5</sup>

A pszichológusok feltárták, hogy a racionális gondolkodás mellett létezik a szimbolikus vagy képi gondolkodás is. Ez a gondolkodás ugyanúgy logikus és szabályszerű, mint a racionális, mely az arisztotelészi gondolkodás fogalmait használja alapelemként, csak a szimbolikus gondolkodás képeket használ.

A középiskolás korú tanulók jel- és szimbólumértelmezését vizsgálta Pallag Andrea, s leszögezte: „A szimbolikus gondolkodásmód, a köznyelvi képes beszéd és a vizuális képjelek évezredek óta az emberiség közismert és nélkülöz-

---

4 Dávid Katalin: Egy keresztény értelmiségi Európára néz, Szent István Társulat, Budapest 2013.

5 Farkas Attila Márton, Szimbolikus gondolkodás az ókori Egyiptomban, tanulmány, <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/FAM.pdf> 3 Assman, Jan: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. 1999. (ford. Hidas Zoltán) Budapest. 4 Antonio R. Damasio, Descartes tévedése: Érzelem, értelem és az emberi agy, fordította Pléh Csaba, Budapest: AduPrint, 1996, 112. skk. o. Eredeti kiadása: Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain, New York: Grosset / Putnam, 1994.

hetetlen eszközei. Ezen eszköztár megismerése az emberi kultúra egyik fontos beszédmódjának felfedezését, megtanulását s a gondolat kifejezésének, egyedül az emberre jellemző módjának megértését jelenti. A jelek használata nem csupán a szimbolikus vagy rituális cselekedetek, a művészi alkotás és befogadás terén jelenlévő jelenség, hanem az ember valós hétköznapi világának értelmezési, megismerési eszköze is. Összegezve: igazolódni látszik, hogy valóban létezik egy „archetípikus”, mély, ösztöneinkben – talán örökletesség útján – lévő jel- és szimbólumkészlet, melyet a kulturális közeg befolyásol. A kísérlet elvégzése után azonban azt mondhatom, hogy ebben a témában a génekben létező tudás és a tanulás útján a társadalomból összegyűjtött ismeret eredetének létezése olyan szoros összefüggéseket mutat, hogy elkülönítése nehéz, és némelykor feleslegesnek hat. Lehetséges, hogy rá kell jönnünk, genetikusan öröklött képességeink bizonyos csoportja olyan erősen társadalmi befolyás alatt áll, hogy ezek a társadalmi hatások beépülnek a genetikai kódjainkba.”<sup>6</sup>

Az agy kutatás eredményei alátámasztják, az ember szimbólumalkotás képességének létét, azt a gondolatot, hogy: az emberi intelligencia „az analógiák, metaforák, hasonlatok, példázatok és gondolati modellek világa”.<sup>7</sup> (Calvin, 1997.)

A szimbólumdidaktika természetesen nem mondhat le a szóról és a fogalmi érthetőségről; de figyelembe veszi azt a fejlődépszichológiailag is támogatott nézetet, hogy a képek és szimbólumok megelőzik a beszédet és a bennük összegyűlt tapasztalatok szavakon, szimbólumokon és gesztusokon keresztül ismét feloldhatóak, ill. kifejezhetőek.

A praktikus teológiának figyelembe kell vennie, hogy a valóság értelmezésének kiterjesztéséről szóló vita mindig a képekről szóló vita, célja pedig az emberek feletti hatalom megszerzése.

---

6 Nyíri Kristóf: A gondolkodás képelmélete. AZ ELTE BTK Filozófiai Intézete és Nyelvfilozófiai Kutatócsoportja által 2000. október 5-én és 6-án rendezett Nyelv, Megértés, Interpretáció - A nyelv mint a kortárs filozófiai áramlatok közös problémája c. konferencián tartott előadás. 6Pallag Andrea, Új Pedagógiai Szemle, 1997 április, 7 Calvin, W.H.: A gondolkodó agy. Az intelligencia fejlődéstörténete, 1997, 106. William H. Calvin, a University of Washing-ton (Seattle) professzora, az evolúció-biológia nemzetközileg elismert szaktekintélye az intelligencia kialakulását és fejlődéstörténetét vizsgálja.

7 Calvin, W.H.: A gondolkodó agy. Az intelligencia fejlődéstörténete, 1997, 106. William H. Calvin, a University of Washing-ton (Seattle) Az „intelligencia az, amit akkor használunk, amikor nem tudjuk, mit tegyünk.”

A dolgozat célja – felhasználva más tudományágak kutatásait, mint például a valláskutatás, vagy a pszichológia eredményeit a teológiai aspektusokon kívül – a szimbólumok feltárása a Szentírás alapján, s felhívni a figyelmet lelkigondozói, életgondozói hatásukra, bemutatva, hogy katartikus impulzusaiknak nagy szerepe van az „újjászületésben”.

Továbbá céloznak tűztem ki a szimbólumok alkalmazásának, felhasználásának interpretálását a lelkigondozásban, terápiában, liturgiában, bibliodrámban, a családok lelkigondozása esetében.

Fontos mindezek feltárása, hiszen szembeállítva a keresztény szimbólumokkal a „szimbólum megtapasztalás” élménye perspektíva váltást eredményez a lelkigondozott életére nézve.

Ahogy Ricoeur filozófiai hermeneutikájában nevezi a jelenséget a „szöveg színe előtt” érti meg önmagát és életét a lelkigondozott, hiszen „a hermeneutika elsődleges feladata, hogy feltárja a létezésnek azt a világát, amely a bibliai szöveg, tárgyiassága utal (la 'chose' du texte)”.<sup>8</sup>

Ézért a teológia nem hagyhatja figyelmen kívül a szimbólumokról való gondolkodást, hiszen rajtuk keresztül a transzcendensre tekintettel értelmezzük életünk véges valóságát.<sup>9</sup> A szimbólum iránti igény és érzék meglétét hangsúlyozza Hézszer Gábor is, és azt, hogy az istentiszteletben a szimbólumok és rítusok, a liturgia nem hanyagolható el, mivel más az intellektuális meggyőzés és más az érzelmi megtapasztalás hatása, s a döntő befolyást az utóbbi fejt ki. (Hézszer 2005)<sup>10</sup>

---

8 Ricoeur, Paul: *Du texte a l' action*, Paris, 1980, ford. Fabinyi Tibor szerk. *Bibliai Hermeneutika, Hermeneutikai Füzetek* Ebeling, Gerhard: *Isten és a Szó*, Fabinyi Tibor szerk. *Hermeneutikai Füzetek* 7. Budapest 1995.

9 Németh Dávid: *Életértelmezés a Pszichoterápiában és a lelkigondozásban*, Collegium Doctorum, 2009.1.sz

10 Hézszer Gábor: *Pasztorálpszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez*, Budapest, 2005.67.o.

## Szimbólum elmélet

Az ógörög σύμβολον vagyis syn: össze-, együtt- és ballein: dobni, vagyis a szümbolon ismertetőjegyet jelentett, mivel ha az ismerősök hosszú időre elváltak, kettétörtek egy pénzdarabot vagy agyagtáblát, melyre a szerződés volt írva, vagy gyűrűt és mikor újra találkoztak, akkor a széttört tárgy a szümbola, pontosan összeillő részei tették ki az egészet, mely azonosságukat, összetartozásukat bizonyította.

Ez a meghatározás azonban nem fedi, azt a bonyolult kapcsolatot, mely a jelölő, mint érzékelhető, konkrét elem és a kevésbé konkretizálható, eszmei elem, a jelölt között áll fenn.

Cyprianus használta először a symbolum<sup>11</sup> szót a hitvallási tételek jelentésében, mivel a hitvallási szöveget először a püspök recitálta el, majd a megkeresztelendő megismételte, és a kettőnek illeszkednie kellett.<sup>12</sup>(Vanyó 2010)

Két református hitvallásunk a Heidelbergi Káté és a Második Helvét Hitvallás elfogadhatatlannak tartja az istenképmást, és a szentek képeinek használatát a templomban. A Heidelbergi Káté a második parancsolat alapján utasítja el a képek tiszteletét, összekapcsolva azt a helyes istentisztelet és szolgálat módjával. (HK 96.97.98 Kérdés) A Második Helvét Hitvallásban Bullinger hasonlóan elveti a szentek képeit, de nem a második parancsra hivatkozva, hanem mert lehetetlen Istent kiábrázolni. Kálvin János „nem minden festést és szoborvését ítélt el”.<sup>13</sup>

Békési Sándor is utal rá, (Békési 2003) hogy az ószövetségi képtilalom sem művészet-tilalom, hanem a kultuszban központi szerepet játszó isten-képmás

---

11 A szemiotikában a szimbólum a legáltalánosabb értelemben vett jel, amelyhez egy jelentés kapcsolódik. Szűk értelemben véve a szemiotikai szimbólum a szemiotikai jel egyik válfaja. A szimbólum hagyományos értelmezése ennél még szűkebb, mert előírja a képiséget, és azt, hogy a jelhez egy speciális konnotáció kapcsolódjon. Bővebben: F. de Saussure: A nyelv helye az emberi jelenségek között. A szemiológia. Helikon 1973/2–2.; Bevezetés az általános nyelvészetbe. Bp. 1967. De tudnunk kell, hogy a szemiotikában többnyire nem a de Saussure féle dichotóm jelfogalom, hanem a Peirce féle trichotóm jelfogalom honosodott meg. Peirce-höz köthető az ikon/index/szimbólum megkülönböztetés is. Theory of Signs, Theory of Meaning címmel fogalmazta meg elméletét a szemiotika területén.

12 Vanyó László: Az ókeresztény művészet szimbólumai, Budapest, 2010.12.o.

13 Kálvin János: A Genfi Egyház Kátéja (ford. Ceglédi Sándor), Pápa 1907, 26-27

használatának tiltását jelenti a helyes istentisztelet védelmében.<sup>14</sup> S hangsúlyozza, Kálvin álláspontját, hogy a Szentlélek minden jónak egyedüli forrása, így az általános kegyelem révén a tudományok és a művészetek még az egyházon kívül is „az isteni Lélek kiváló ajándékai.”<sup>15</sup>

S megjegyzi: „Érdekes, hogy Alexandriai Kelemen a Tízparancsolatnak nem a képtilalmára hivatkozik, hanem a nyolcadik, „Ne lopj” parancsolatára (2Móz 20,15) helyezi a hangsúlyt, amikor Sztromateisz című munkájában a klasszikus és hellén művészetet a lopás egyik fajtájának tartja. A szobrász vagy a festő az Istent lopja meg igazságában, amikor egyszerű utánzással állatokat, növényeket, emberi alakokat ábrázol.”<sup>16</sup>

Kelemen szerint nem kétséges, hogy a látható világ csalóka utánzása ördögi hazugság, ördögi mű, amely által a művész, vagy akár a kép tisztelője önmagát rombolja le. Azok a keresztyének tehát, akik a művészi mimézisz által vélik felismerni a valóságot, pogány módon az ördögtől csapatják be magukat. „Isten senkire sem hasonlít, és ennek a ténynek következtében képmásból (ex eikónosz) senki sem ismerheti meg őt.”

Kelemen az archaikus korok miméziszt kerülő egyszerű, jelzésszerű ábrázolásait vette figyelembe az egyiptomiak, a szkíták és a korai égei kultúrák emlékeiben.<sup>17</sup> A láthatatlan Isten kiábrázolása helyett a szimbólumok használatával megtalálták a módját a mindenható Isten emberrel kapcsolatos megváltói munkájának kifejezésére.<sup>18</sup>

A Kelemen által említett tengeri jelképek: hal<sup>19</sup>(Mt16, 16), horgony (Zsid

---

14 Békési id.: Christoph Dohmen: Das Bilderverbot. Frankfurt am Main, 1987; Silvia Schroer: In Israel gab es Bilder. Freiburg, 1987, 13-15. p.

15 Békési Sándor: Ikonográfia és a református hitvallás, Horizontok, szerk. Xeravits Géza, Budapest, 2005.

16 Békési id.: Finney i.m. 43. p. Paul Corby Finney: The Invisible God. The Earliest Christians on Art. New York, Oxford, 1997, 26.p.

17 Békési id.: Finney i.m. 43. p. Paul Corby Finney: The Invisible God. The Earliest Christians on Art. New York, Oxford, 1997 . 46-47. p.

18 Krisztogram Pécssett: Az 1782-ben Pécssett megtalált, Kr.u IV. századi, Péter-Pál sírkamra egész falfelületét falfestmények díszítik. Szemben a bejárattal a főfalon Péter és Pál apostolok mutatnak rá a Jézus jelenlétét szimbolizáló Krisztus-monogramra. Krisztus nevének görög kezdőbetűihez (X=khi, P=rho) a pécsi példányon a másik két betű (A=alfa, w=ómega) is közvetlenül Krisztusra utal. A sírkamra oldalfalain bibliai jelenetek, mint például Ádám és Éva, Noé, a Háromkirályok, Jónás, Mária és a gyermek Jézus látható. 21

19 1 hal – gör. iktüsz IXΘΥΣ gör. [iktüsz] hal I = Ιησοῦς (Jézus) X = Χριστός (Krisztus) Θ

6,18-19), hajó (1Pét 3,20-21), halász (Mt 4,19), galamb (1Móz 8,11). A keresztelési ábrázoláshoz járul még a halász figurája, mely utal Mt 4,9 és Mk 1,17 helyekre. De a halász alakja nemcsak az apostolokra vonatkozik, hanem maga Krisztus „a megváltást remélő halandók halásza”. Gyakran éri vád a keresztényeket, hogy a Krisztus-hal szimbolika mögött Dágon szíriai istenség kultusza rejlik. A hal a kenyérrrel a csodálatos kenyérszaporítás jelképe, de halat evett Krisztus feltámadása után a tanítványaival. A legszebb ábrázolásokat a Lucina és Calixtus-katakombában tekinthetjük meg.<sup>20</sup>

A szimbólumok létrejötte, alkotása nem kizárólag a görög ember és a mai kor emberének a jellemzője. Az ember minden korban alkotott szimbólumokat, Jean Piaget véleménye szerint: „a szimbólumalkotás benne rejlik a gyermek egész fogalmi gondolkodásának kezdeteiben”, foglalja össze erre vonatkozó kutatásait Szimbólumképzés a gyermekkorban című kötetében. (Piaget, 1978)<sup>21</sup>

A szimbólumképeség és a szimbólumértelmezés fejlődését Friedrich Schweitzer így jellemzi: a korai beszédkészséget megelőző időt követően kialakul a fantázia által meghatározott értelmezés, majd az egydimenziós-szó szerinti és a többdimenziós értelmezés, amelynek során első alkalommal tárul fel valóban a szimbólumok jelentése.<sup>22</sup>

A protestáns és a katolikus teológia és valláspedagógia egyaránt figyelmébe állította a szimbólumokkal való foglalkozást. A szimbolikus gondolkodást romantikus felértékelése miatt modernizmus gyűjtőnéven az elitált tételek közé sorolták, melyek közül számosat a 20. századi teológia átértelmezett, és beépített a teológiába. (Várnai Jakab 2000).<sup>23</sup>

Karl Rahner, a szimbólum teológiai szerepének vizsgálatakor, egy tanulmányban arra emlékeztet, hogy a Logoszteológia valójában mindig a legmagasabb szintű szimbólum-teológia is. A Logosz az Atya „szimbóluma”, mégpedig a rahneri értelemben: különbözik a szimbolizálttól, az Atyától, de őtöle származik, belső kapcsolatban van vele, az Atya önmagát fejti ki benne. „Aki

---

= Θεοῦ (Isten) Y = Υἱός (Fia) Σ = Σωτήρ (Megváltó)

20 Vanyó László: Az ókeresztény művészet szimbólumai. Budapest, 2010. 83.

21 Piaget, Jean: Szimbólumképzés a gyermekkorban, 1978,

22 Schweitzer, Friedrich: Vallás és életút, Budapest, 1999. 178.o

23 Várnai Jakab: A szimbólum, mint ismeretelméleti kihívás a teológia számára, (Studia Universitatis Babess Bolyai,) Theologia Chatolica Latina, XLV,1,2000. A Szegedi Hittudományi Főiskola Szisztematikus Teológiai Tanszék tanára, ferences szerzetes

engem lát, látja az Atyát is.” (Jn 14,9)

„Az emberré lett Logosz tehát Isten abszolút szimbóluma a világban, amelyet egészen betölt az, akit szimbolizál, tehát nemcsak kinyilatkoztatása annak, ami Isten a maga valóságában, hanem az őt kifejező ittléte annak, aki Isten akar lenni a világgal szemben.” (Rahner1960) <sup>24</sup>

Avery Dulles, rendszerező teológus így ír a szimbólum-kutatás felismeréseiről: „A 20. századi teológiában egyre szélesebb körben válik népszerűvé a gondolat, hogy a kinyilatkoztatás valójában egy szimbolikus erejű feltárulás. Ezt a megközelítést, bár lényeges árnyalatokkal és változatokban, olyan gondolkodók vallják magukénak, mint Paul Tillich, H.R. Niebuhr, Karl Rahner, Paul Ricoeur, Ray Hart és Louis Dupré.” (Dulles 1983)<sup>25</sup>

Dulles elsőként említi azt a gondolatot a szimbolikus gondolkodás jelentőségéről, hogy a teológia minden területét befolyásolhatja. „Egyházi tanszformatív” szóhasználatot alkalmaz a szimbólum fogalmának megfogalmazásakor. Megállapítva, hogy a szimbólumok mindig közösségben működnek, hatásuk pedig alakítja az embert.

Dulles megközelítésében „a teológia elsődleges tárgya Isten üdvözítő önközlése a Szentírás szimbolikus eseményei és szavai által, különösen Jézus Krisztusban, aki a kinyilatkoztatás közvetítője és teljessége.” (Dulles 1992)<sup>26</sup>

A szimbólumok segítenek a megértésben és a tanulásban vallja könyvének címében Biehl. (Biehl 1989) A hitszimbólumok lényegéhez hozzátartozik a gyógyító erő, amely az embereket önmagukhoz és önmagukon túlra vezetik. (Baumgartner 2006)<sup>27</sup>

A szimbólum egyúttal az antropológia és a pszichoanalízis kulcsfogalma is. A kulturális antropológia a szimbólumokat univerzális kulturális jelenségként értékeli; szimbólumok alkotása, használata minden emberi kultúra alapvető sajátossága. (Bővebben: Lévi-Strauss: „A kultúrák – szimbólumrendszerek”. A szimbólumok jelentősége: „Az emberek szimbólumok és jelek segítségével kommunikálnak egymással...”<sup>28</sup>)

A vallástudományi szimbólum és a szemiotikai szimbólum értelmezése kö-

---

<sup>24</sup> Rahner, Karl: Zur Theologie des Symbols, in: Schriften zur Theologie IV, 1960

<sup>25</sup> Dulles, Avery: Models of Revelation, Gill and MacMillan, Dublin, 1983.

<sup>26</sup> Dulles, Avery: The Craft of Theology. From Symbol to System, Dublin, 1992,

<sup>27</sup> Baumgartner, Isidor: Pasztorálpszichológia, Budapest, 2006.

<sup>28</sup> Lévi\_Strauss: Strukturális antropológia. 2001. II.



zött különbség áll fenn, mely fontos probléma a „szimbólum” kifejezés kapcsán. Természetesen a dolgozatnak nem célja ezzel foglalkozni, ám a szerző megjegyzi: az interdiszciplináris párbeszéd ebben a témában is szükséges lenne!

A vallási szimbólum célja megértetni, hogy a vallásról filozófiai vagy teológiai fogalmakkal is lehet beszélni, vagy lehet a vallásit művészi képekben összefoglalni. De magát a vallásit csak szimbólumokkal lehet kifejezni. (Tillich 1986)<sup>29</sup>

A hit nyelve, mondja Tillich, egy szimbolikus nyelv a Végső Valóság leírására. (Paul Tillich 1957)<sup>30</sup>

A szimbólumok a legalkalmasabbak arra, hogy megértessék az önmagát közlő Istennel kapcsolatban átélt élményeket, képesek láttatni a láthatatlan, megértetni a felfoghatatlant, képesek a többletértelem kifejezésére és befogadására. (Ricoeur 1971)<sup>31</sup>

Biehl beszámol arról, hogy a valláspedagógia szimbólum iránti érdeklődésén a gyakorlati teológia is osztozik. (Biehl 1989)<sup>32</sup> Ez a valláspedagógia közvetlen tárgyalópartnere. W. Jetter a jelenségtani (fenomenológiai) szimbólumértelmezésből kiindulva kidolgozza a szimbólumok és rituálék jelentőségét az istentisztelet számára.<sup>33</sup> Scharfenberg körülírja a lelkipásztori pszichológiát a mélypszichológiai szimbólumértelmezés segítségével; R. Fleischer szemiotikai alapon felderíti a vallási szimbólumok megértésének körülményeit a kereszteselési rituálék példáján keresztül;<sup>34</sup> és H. Albrecht társadalomkritikai szimbólumértelmezésből kiindulva (Tillich; Ricoeur) kidolgoz egy egyházi szónoklattant (homiletikát);<sup>35</sup> M. Josuttis ugyanúgy megfontolásokat terjeszt elő egy

---

29 Tillich Paul: *Symbol und Wirklichkeit*, Göttingen, 1986

30 Tillich Paul: „The language of faith, says Tillich, is a symbolic language used to describe ultimate reality,” *Dynamics of Faith* (New York: Harper & Row, 1957)

31 Ricoeur: *Symbolik des Bösen. Phänomenologie der Schuld II*. Freiburg/München 1971, 396. 35

32 Biehl, Peter: *Symbole geben zu lernen*, Neukirchener Verl., 1989.

33 Biehl, id. W. Jetter: *Symbol und Ritual (Szimbólum és rituálé)*, Göttingen 1978

34 Biehl id R. Fleischer: *Verständnisbedingungen religiöser Symbole am Beispiel von Taufritualen – ein semiotischer Versuch (A vallási szimbólumok megértésének körülményei a kereszteselési rituálék példáján keresztül – egy szemiotikai kísérlet)*, teológiai disszertáció, Mainz 1984. Ehhez a megközelítéshez lásd még: „Symbole und Mythen“ (Szimbólumok és mítoszok) tematikus füzet, *Kunst und Kirche* 1/1986

35 Biehl id. H. Albrecht: *Arbeiter und Symbol (A dolgozó és a szimbólum)*, München/Mainz 1982.

szimbólumok felé irányuló homiletikához.<sup>36</sup>

Az említett munkák jelentős mértékben P. Tillich és P. Ricoeur szimbólumelméleteit veszik figyelembe; de mélyen elmerülnek a tudományok közötti szimbólumkutatásban is, Scharfenbergnél koncentráltan a pszichoanalízissel való eszmecsereben.

Paul Ricoeur szimbólumértelmezését több okból is meg kell vizsgálni, mivel ő világitotta rá elsőként a szimbólumok gyógyító hatására.

## A szimbólumok szerepe: „gyógyító erejük”

A hitszimbólumok lényegéhez tartozik a gyógyító erő, amely az embereket önmagukhoz és önmagukon túlra vezeti (Baumgartner 2006).<sup>37</sup>

Elsőbben meg kell állapítanunk, hogy gyógyító hatásuk<sup>38</sup> nem a pszichoterápia egy újabb módszere, hanem bennük Isten kezd terapeutaként működni, amikor az ember elmerül Isten világában a velük való találkozás pillanatában, s Isten az, aki begyógyítja életünk sebeit. Tehát az ember a szimbólumban a megélt élettapasztalatának és a hit válaszainak találkozást éli meg, melyet a

---

36 Biehl id. M. Josuttis: Rhetorik und Theologie in der Predigtarbeit (Retorika és teológia az igehirdetési munkában), München 1985. Lásd még különösen a teljes áttekintést G. Ottonál, Grundlegung der Praktischen Theologie (A gyakorlati teológia alapja), München 1986, 225-246.

37 Baumgartner, Isidor: Pasztorálpszichológia, Budapest 2006. A szimbólum kulcs az ember megértéséhez, 593.o. 147

38 A dolgozatnak nem célja elemezni, azokat az elméleteket, és terápiákat, melyeket a szimbólumokra gyógyító funkciójára építenek. Joachim Scharfenberg az alapkönfliktusok és a vallásos szimbólumok korrelációjáról ír a : Mit Symbolen leben, Olten-Freiburg 1980. De említhetjük Halbfas szimbólumdidaktikáját, aki egyedül csak a szimbolikus kommunikációt tekinti meghatározónak az általános iskola alsó osztályai számára kidolgozott szimbólumnevelés-konceptiója van. Nála minden szimbólummá válik, sőt harmadik szemet kell kifejleszteni a szimbólumok észrevételezéséhez. Németh Dávid találóan jegyzi meg vajon miért szükséges egy harmadik szem, pótszem a szimbólum iskola mellett? Az 5. -6. osztályosok számára dolgozott ki tankönyvet egy osztrák szerzőcsoport szimbólumdidaktikai koncepcióval. Feltevéssük, hogy a mindenkor bibliai és profán textusok és képek mélyebb tapasztalati tartalmaira kérdezzon rá. Az élettörténet és a szimbólum összefüggésének elméletével és ehhez kapcsolva a megértésre való törekvére hívja fel a figyelmet Peter Biehl „A szimbólumok tanulásra indítanak” c könyve. Lásd. Németh Dávid, Kaszó Gyula: Vallásdidaktikai szöveggyűjtemény, Budapest, 2001.

teológusok korrelációnak (Tillich) neveznek, vagy másként kifejezve „a szöveg színe előtt érti meg önmagát,” a helyzetét (Ricoeur) néven fejezik ki.

Megéli, hogy Isten kezében minden jóra fordulhat, rendbe jöhet, még az is, amit az ember végérvényesen tönkretett. Megéli a szimbólum gyógyításakor, a következő igehelyet: „Akik Istent szeretik, azoknak minden javukra szolgál.” (Róm 8,28)

A vallásos szimbólumok – fejt ki Baumgartner – őstapasztalatokat és az ember ősi kérdéseit „szcenírozzák” és elvezetik Isten válaszához, melyet azokra ad. Pszichológiai szempontból a vallásos szimbólumok szerepe összehasonlítható az „átvitel tárgyaival”, amikor hasonlóképpen segítenek a konfliktusokkal való megküzdésben.

A hit szimbólumainak gyógyító ereje nem egy különleges pszichoterápiai módszer, hanem annak a megélése, hogy az ember kríziseivel együtt Isten világába merül el és hagyja megajándékozni magát általa.

Baumgartner felveti a kérdést, melyek azok a válsághelyzetek, amelyeket csak Isten tud kezelni.<sup>39</sup> Erikson<sup>40</sup> nyomán három alapvető célt sorol fel, amelyek ősi sérülésekből erednek, s mint növekedési feladatok jelentkeznek:

1. E vágyak egyike a szívünk mélyén élő követelés, hogy valaki gondoskodjon rólunk, egyek legyünk egy anyai ősokkal. Ezt az irgalmasság jóságosan lehajló arca szimbolizálja, melyben az ember hasadtsága elmúlik, és a gondoskodás megszünteti kételyeit.
2. A második vágyának célja a vezető lelkiismeret atyai hangja, mely a gyermekornak véget vet, és helyesli és igazolja a tetterős cselekvéseket. De a hang fenyegető volta miatt a második sürgető követelés, hogy a fenyegető hang megváltoztatására irányul: nyilvánítsa ki, hogy a bűnt és a büntetést a megváltás végett maga tervezte kegyelmében.
3. Végül megmutatja ez a tükör önmagunkat. Pusztán önmagunk az az én, aki nem gyengélkedik a jogos és jogtalan konfliktusa miatt, akinek nincs szüksége sem gondoskodásra, sem útmutatóra az értelemhez és a valósághoz.

---

<sup>39</sup> Baumgartner, Isidor: *Pasztorálpszichológia*, Budapest 2006. 612.o.

<sup>40</sup> Erikson, E.H.: *Der junge Mann Luther*, 291. Id. Scharfenberg, J.: *Einführung in die Pastoralpsychologie*, 78.

Egyetérthetünk Baumgartner és Erikson azon megállapításával, mely szerint „az ember bizonyos válságosnak megélt ősi kérdéseit csak az istenkapcsolatban lehet megválaszolni, és rituáléra és ünnepre van szükség, hogy az ember Isten válaszáiról megbizonyosodhasson.” (Baumgartner 2006.)

Scharfenberg pszichoanalitikus szempontból párosítja az alapproblémákat.

Az alapkonfliktusokhoz és pólusokhoz pszichológiai és teológiai fogalmakat rendel, követi kifejeződésüket a történelemben és a társadalomban, az életrajzban, a mítoszokban és a vallási szimbólummezőkben.<sup>41</sup>

Jung óta tudjuk, hogy az archetípusok numinozitása, érzelmi, indulati töltése áthelyeződik a tudatra archetípusos kép, vagy helyzet esetén. Ezek az archetípusos képek szimbólumok hatással vannak az énré és a tudatra, megmozgatva az ember vallásos, vagy filozófiai nézeteit.

## Exkurzus

A jungi pszichoterápia a szimbólum vagy archetípus megjelenését a tudatban a következőképpen világítja meg. A szimbólum vagy archetípus a tudattal szemben autonómiával rendelkezik, és kényszeríti a tudatot, hogy konfrontálódjon vele. Ez különböző utakon történhet: elmélkedéssel, meditációval, egyszerű belátással, magyarázattal, megfejtéssel, ábrázolással, szemléltetéssel, melyek spontán módon vagy az analitikus munka során mennek végbe. (Jung ezt az utat egyedül járta be.) Amikor tudatossá válik az archetípus, ill. a szimbólum, a tudat teljesen integrálja azt, s így energiája felhasználhatóvá válik. A legrosszabb lehetőség, ha negligálják, mert akkor, mint komplexus-megkötő archetípus pszichikus zavarokat képes okozni egészen a pszichózisokig bezárólag. Betörhet a tudatba, és egyes részeit leválaszthatja, ahogy ezt a disszociációnál látjuk, vagy dezintegrálhatja.

Tehát: az archetípus kompenzatórikus funkciójának megfelelően a kollektív tudattalanból energia kvantumokat közvetít a személyes tudattalan komplexusai felé, s így az eddig csak zavaró tünetekkel jelentkező komplexus kénytelen szimbólum formájában megjelenni valamilyen módon (pl. az álomban), mert olyan feszítő energiákkal telik meg. A szimbólum, mely ilyenkor feljön a tudat

---

<sup>41</sup> Bővebben: Scharfenberg, J.: Einführung in die Pastoralpsychologie, 78.

felszínére, ábrázolja az archetípusos magot és a személyes konfliktus anyagot. Pl. valaki boszorkányról álmodik. Ettől az ősképtől mindenki fél. Az asszociációk során viszont a boszorkány az anya vagy a nagymama arcára emlékeztetheti, tehát, az őskép megtelik személyes komplexussal, azzal, amit a mama vagy a nagymama tett vele gyerekkorában. Így az ősmag szekunder burkot kap. Ha a komplexus már a személyes tudattalanban van, megfelelő konstelláció esetén tudatosulhat. A szimbólumot már tudjuk értelmezni. A feldolgozott élményszerű anyag következtében a komplexus veszít az energiájából, vagy megsemmisül. A pszichoterápia általában elvesz a komplexus töltéséből. Pl. egy párkapcsolati krízist megoldanak, de ettől még a mögötte álló anyakomplexus nem oldódik meg, csak lesüllyed a tudattalanba, s egy ideig megint egyensúly lesz. Ha sok kis komplexus összeadódik, tehát minden kellemetlenség, ami ér, az archetípus magához vonzza ezek energiáját, s ez által megnő a feszítő ereje. Így hatnak segítőtleg az archetípusok. Csak nehéz értelmezni, hogy az archetípus előre mutató-e vagy sem.<sup>42</sup>

A kereszténység képei és szimbólumai azonban nem a mítoszokhoz és immanens archetípusokhoz viszik az embert, hanem a történelembe belépő transzszendeshez, az „isteni hatalomhoz”. (Eliade 1952)<sup>43</sup>

Krisztus evangelizálta az olyan archetípusos „Képek” érzelmi hatását, mint amilyen például a nap, a hold, az erdő, a víz, a tenger, mivel Isten egészen a kollektív tudattalanig hatolt, hogy azt is megváltsa és kiteljesítse. Krisztus alá szállt a Poklokra, hogy az üdv elérje tudattalanunkat, s saját nyelvén szólt hozzá, az ő fogalmait használva.<sup>44</sup>

Eliade felhívja a figyelmet arra, bár a keresztény liturgia és szimbolika közvetlenül a zsidóság történetéhez kapcsolódik, s ha meg akarunk magyarázni vagy érteni bizonyos szentségeket, vagy szimbólumokat, nem kell mást tennünk, mint megkeresni „modelljüket” az Ószövetségben, nyugodtan kimondhatjuk, hogy a keresztény szimbolika nem mond ellent az egyetemes szimbolizmusnak. (Eliade 1952.) Például Noé és a vízözön történetének számtalan

---

42 Bővebben: Koronkai Bertalan: A jungi pszichoterápia. In: Tanítások tanítója, Koronkai Bertalan tanulmányainak gyűjteménye, Animula, Budapest, 1995.

43 Eliade, Mircea: Images et Symboles, 1952 (Képek és jelképek) ford. Kamocsay Ildikó, Budapest, 1997. 207. o.

44 Eliade id.: Beirnaert, Louis: La dimension mythique dans le sacramentalisme chrétien, Zürich, 1950. 255-286. o.

példája van az emberiséget elpusztító katasztrófa képében, amely elől egyetlen ember menekül meg, aki az új emberiség ősatyjává válik.

Az ősi keleti, ázsiai és óceániai mitológiák egyik vezérmotívuma a „Halál Vize”.

A keresztény hitvédők szemében a „Képek” jelekkel és üzenetekkel terhesek, a kozmikus ritmusok a szentségről tanúskodnak. Példának Római Kelemen hivatkozását tárja elénk.<sup>45</sup> A kinyilatkoztatás –Eliade szerint is – nem semmisítette meg a képek „primer” jelentését, csak új értelemmel gazdagította.

Tehát a kereszténység miközben magáévá teszi a természetvallások példázatait és szimbólumait, szolgálatába állítja ezek virtualitását és mélylélektani hatását.

Az archetipikus dimenzió ebben az alárendelt helyzetben sem kevésbé valószínű.

A keresztény embernek, még ha nem is a mítoszokban és az immanens archetipusokban keresi szellemi üdvét, nem kell lemondania az emberi pszichére gyakorolt áldásos hatásokról. Krisztus egészen a tudattalanig hatolt, hogy azt megváltsa és kiteljesítse.<sup>46</sup>

---

45 Római Kelemen: Korinthusiakhoz írt levél: „ A nappal és az éjszaka a mi feltámadásunkat mutatja; az elszenderülésnek az éjszaka felel meg, a feltámadásnak a nappal...Vegyük csak szemügyre a gyümölcsöket, hogyan és miféle módon jön létre a termés. Kimegy a magvető és mindenféle magot elszór. Amelyik az üres és mezítelen földre esik, és elpusztul; de ebből a pusztulásból uralkodónk előrelátásának fölsége feltámasztja, és egyből sok nő fel, mikor termést hoz” „mert az egek elmondják Isten dicsőségét, az ő kezének alkotásait hirdeti az égboltozat, nap a napnak adja tovább a szót, éjszaka az éjszakának mondja a tudást, nincsenek oly szavak, sem beszédek, melyek ne hallatnák hangjaikat (vö.: Zsolt.18, 2-4).” Vö.: Vanyó László szerk.:Apostoli atyák, Budapest, 1980.

46 Az archetipus, a Selbst és Krisztus összefüggéseiről ír Jung: „Ő képviseli az Ószövetségben szereplő királyok és próféták integrációját. Mint pásztor ő a nyáj vezetője és középpontja. Ő a szőlőtöke, és akik csatlakoznak hozzá, azok az indák. Teste a kenyér amit esznek, és vére a bor, amit isznak; s ő a „corpus mysticum” (misztikus test) is, ami a közösségből képződik. Emberi megjelenésében hérosz és büntelen istenember, tehát tökéletesebb és teljesebb, mint a természetes ember. Az ilyen közlések a kereszténység hatókörén belül éppúgy, mint azon kívül egy olyan archetípust írnak le, melyek többé- kevésbé azonos szimbolikán keresztül fejeződik ki...Az ilyen szimbólumképződmények tartalma egy kimagasló, átfogó, teljes vagy tökéletes lényre vonatkozó elképzelés, ...Ez az archetipikus elképzelés az egyén tudattalan kép formájában jelenlévő teljességnek, vagyis a Selbstnek felel meg, amely azonban a tudat számára teljes egészében láthatatlan, ...Az archetipikus krisztusi élet drámája a magasabb sorsa által átalakított ember tudatos és tudatot meghaladó életének eseményeit írja le szimbolikus képekben.” Vö.: Jung,C.:Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion, Walter-verlag,

Jól példázza az immanens szimbólumok és a hit kapcsolatát, ahogyan a kereszténység átvette és jelentését kiszélesítve átértelmezte a Világfa szimbolizmusát. A Kereszt, amely a jó és rossz tudásának fájából készült – írja Eliade – a Világfát helyettesíti; de Krisztust magát is nemegyszer úgy írják le, mint egy Fát (Origenész). Egy pszeudo-Aranyszájú Szent János-féle bibliamagyarázat úgy szól a keresztről, mint egy fáról, amely „a Földből nő ki, és az Égig ér. Halhatatlan fa, az Ég és a Föld Középpontjában: ő tartja a Mindenségeket, összeköt minden létezőt, az emberlakta vidékeket s a Kozmoszt egybekapcsolja, benne lakozik az emberi nem tarka sokadalma.” A bizánci liturgiában éneklük a hívek a Szent kereszt magasztalásának napján: „Életnek fája, ki a Kálvárián álltál, fa, akin a századok Királya kivívta üdvünket, fa, aki a mélységből nőttél ki, a Föld középpontjában, és megszenteld a világ végezetéig.”<sup>47</sup> E fa előtípusát az Ószövetségi Bölcsességben kereshetjük.

„Életnek fája ez azoknak, akik megragadják.” (Péld 3,18.)

Eliade kutatásai egybecsengenek Lubac atya érvelésével, hogy a Kereszt-Világfa-képpel egy ősi, univerzális mítosz él tovább a kereszténység kebelében, de új jelentésekkel ruházta fel ezt a Fát a kereszténység. Az egyházatyák írásai is a Keresztet létrához, oszlophoz, hegyhez hasonlítja, a ezek a képe, - emlékeztet rá Eliade a „Világ Középpontjában” álló Fa egyetemes metaforái. Amikor a Kereszt eggyé válik a Világfával, valójában a Világ Középpontjának<sup>48</sup> szimbólumával azonosul.

Így illeszkedik a Középpont Képe olyan természetesen, magától érthetőően a keresztény szellemiségbe. De mi fogalmazzunk úgy, hogy Krisztus keresztjében nyer igazi értelmet, kerül pontosan a helyére a Világfa és a Középpont szimbolikájának a képe, vagyis Krisztus keresztjén krisztianizálódik.<sup>49</sup> Eliade álláspontja szerint a két Testamentum szimbolizmusa, ha telítődött is egyfajta

---

1995. A nyugati és keleti vallások lélektanáról ford. Pressing Lajos 2005.168-171.o.

47 Eliade id.: de Lubac, Henri: Aspects du Bouddhisme, Paris, 1954. 66-67.o.

48 Bővebben lásd: Eliade, Mircea: Images et Symboles, 1952 (Képek és jelképek) ford. Kamocsay Ildikó, Budapest, 1997.51-64.o.

49 Itt szükséges megjegyezni, hogy ezek azok az okok, ami miatt olyan ismerősek a mai kor embere számára is a szórakoztató ipar filmjeiben látott és középpontba helyezett képek pl. egy csoda fáról. (Pl. Avatar) Ezek a lelkünk mélyén élő archetipikus képek lelnek visszhangra a filmekben látottakkal, s csak az a kérdés, merre viszik a nézőt, milyen tartalommal vannak megtöltve. Úgy van, ahogy Pál levelében olvassuk.” Az igazságtól elfordítják a fülüket, de a mondákhoz odafordulnak” 2 Tim 4,4. 159

történelmi s végső soron „provinciális” tartalommal, univerzális maradt, mint minden, belsőleg koherens szimbólumrendszer.

S, mint vallástörténésznek az a megállapítása, hogy épp ennek köszönheti, hogy olyan könnyen „felfogható”, s üzenete talán ezért terjedt el az egész világon, mert a „Képek”, melyeket használ, egyetemesek. Sőt azt mondja, hogy vallástörténeti szempontból a kereszténység bizonyos értelemben végállomás: egy történelmi esemény alakul át hierofániává.<sup>50</sup> Többről van itt szó, mint az Idő hierofanizációja, hiszen a szent időt minden vallás ismeri. Ebben az esetben viszont egy történelmi eseményből bontakozik ki a maximális történelem-túliség. Isten nem egyszerűen csak beleavatkozik a történelem menetébe, mint a zsidóság esetében, hanem aláveti magát a történelmileg meghatározott létezésnek.

A Názáreti Jézus látszólag semmiben sem különbözik palesztinai kortársaitól: Jézus eszik, iszik, szenved, de a valóságban ez a „történelmi esemény”,<sup>51</sup> Jézus létezése totális teofánia. Krisztus magát a történelmet váltja meg, oly módon, hogy felruhazza a létezés maximumával. Ezért Krisztus testet öltése után már nem csak a Kozmoszban keresendők az isteni megnyilvánulás jelei (kozmosz hierofániák, Képek és szimbólumoksegítségével), hanem a történelmi eseményekben is.<sup>52</sup>

A szimbolikus gondolkodás „felrobbantja” a közvetlen valóságot, anélkül, hogy elvenné vagy kisebbítené az értékét. A Mindenség részei nincsenek bebörtönözve saját létezésükbe. Eliade megjegyzi: „Az archaikus társadalmak embere egy nyitott és jelentésben gazdag világban ébredt önmaga tudatára, azt még

---

50 Eliade által alkotott szó a „Szent” megnyilvánulásának kifejezésére, a nem evilági valóság megmutatkozása a világban görög:hiero:szent, phanein:megmutatni szavakból

51 A történelem és mítosz kérdéskör vitájáról a II.1.1. Jézus keresztye pontban foglalkozunk még a dolgozatban.

52 Eliade nézőpontja az, hogy egy szimbólum, egy mítosz, egy rítus milyen történelmen túli üzenetet revelál számunkra. „Ha elvonatkoztatunk a kultúrákat elválasztó történelemtől, nyugodt lélekkel vethetünk egybe egy óceániai szimbólumot egy észak-ázsiaiival, mert egyetemesen fejezik ki az ember egzisztenciális korlátait.. Ahol mások csak „babonaságot” látnak, már implicit metafizika van jelen, ami inkább szimbólumokból, mintsem fogalmakból építkezett.” Vö.: Eliade, Mircea: Images et Symboles, 1952 (Képek és jelképek) ford. Kamocsay Ildikó, Budapest, 1997. 227.o. Erről bővebben: Eliade: Traité d'Histoire des Religions c. munkájában, vagy magyarul olvasható: Vallási hiedelmek és eszmék története, I-III.kötet, Budapest, 2002.



nem tudjuk, hogy a „szimbólumablakok” a világból való kimenekülés lehetőségét kínálják-e, vagy épp ellenkezőleg, a legigazabb valóságra nyílnak.”<sup>53</sup>

A szimbólumok hatásának és jellegének ismertető jeleit Gottfried Adam a következőképpen foglalja össze:

1. A szimbólumok önmaguktól keletkeznek, önhatalmúak. Nem találhatók ki, mégis elhasználódhatnak.
2. A szimbólumok kapcsolatban vannak azzal, amit kifejeznek. Részük van abban.
3. A szimbólumok lehetővé teszik a közösség kialakulását és kommunikációs, és megértési folyamatokat tesznek lehetővé.
4. A szimbólumok feltárják a valóságot, a lét egészének új megközelítési módokat szolgáltatnak. Az egész megértésére irányulnak.
5. A szimbólumok túlmutatnak önmagukon, feltételezik a dolgok transzparenciáját, ezáltal alkalmasak a transzparencia kifejezésére.<sup>54</sup>

A vallásos szimbólumok – fejtik ki Baumgartner- östapasztalatokat és az ember ősi kérdéseit „szcenírozzák” és elvezetik Isten válaszához, melyet Isten azokra ad. Pszichológiai szempontból a vallásos szimbólumok szerepe összehasonlítható az „átvitel tárgyaival”, amikor hasonlóképpen segítenek a konfliktusokkal való megküzdésben.

A hit szimbólumainak gyógyító ereje nem egy különleges pszichoterápiai módszer, hanem annak a megélése, hogy az ember kríziseivel együtt Isten világába merül el és hagyja megajándékozni magát általa.

Megéli, hogy Isten kezében minden jóra fordulhat, rendbe jöhet, még az is, amit az ember végérvényesen tönkretett. Megéli a szimbólum gyógyításakor a következő igehelyet: „Akik Istent szeretik, azoknak minden javukra szolgál.” (Róm 8,28)

---

53 Eliade, Mircea: *Images et Symboles*, 1952 (Képek és jelképek) ford. Kamocsay Ildikó, Budapest, 1997. 229.o.

54 Adam, Gottfried: *A szimbolikus kommunikáció mint a valláspedagógia témája*, in.; Németh Dávid-Kaszó Gyula szerk.: *Vallásdidaktikai szöveggyűjtemény*, Budapest, 2001.203.o.

## Befejezés

Azzal kezdtem, hogy Jézustól kapott feladatunk hirdetni az örömhírt, az evangéliumot a világban. Egészen pontosan így szól az idézet: „Ezután így szólt hozzájuk: „Menjete el szerte az egész világba, hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek. Aki hisz és megkeresztelkedik, üdvözülni fog, aki pedig nem hisz elkárhozik.”(Mk 16, 15-16)

Tehát a mi feladatunk az evangélium hirdetése s nem eshetünk abba a tévedésbe, hogy ettől eltérhetünk. A Szentírás tartalmaz szimbólumokat, de nekünk nem a szimbólumokat kell tanítanunk (Biehl), s nem a szimbólumokat kell magyaráznunk, leszűkíteni kizárólag mélylélektani magyarázattá az üzenetet (Drewermann), mert a szimbólumok nem szorulnak magyarázatra (Tillich), hanem ők magyaráznak.

A mi követendő példánk Jézus legyen, aki példázataiban alkalmazta a szimbólumokat, hogy érthetőbbé tegye az Atya üzenetét, de azokban a hangsúly megmaradt a fő üzeneten: „Valamennyi parancsolat közül melyik a legfőbb? Jézus így válaszolt: „Ez a legfőbb: Halljad, Izráel, a mi Istenünk egy Úr, és szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes elmédből, és teljes erődből! A másik ez: Szeresd felebarátodat, mint magadat. Nincsen más ezeknél nagyobb parancsolat.” A héber szeretni, és ismerni ige gyakran egymás szinonimáivá lesznek a Bibliában.

De ez az ismeret nem pusztán intellektuális tudást jelent, hanem teljes szellemi és szívből jövőt. S ez azt mondja nekünk, ismerni kell önmagunkat is, biológiai, genetikai, pszichológiai meghatározottságunkat, úgy, ahogyan Isten megteremtett minket, minél alaposabban és mélyebben. Ezt a tudást más tudományágak élénk tárják, s nem csukhatjuk be a szemünket, tudásunk részévé kell, hogy váljanak.

Következtetéképpen nem feladatunk, hogy igazoljuk vagy cáfoljuk a szimbólumokat, hanem az, hogy a teológia alapelvei és módszerei szerint értelmezzük a szimbólumokat. (Tillich) S beépítve Jézus példája nyomán a lelkészi és katechetikai munkába alkalmazzuk a fő üzenet mélyebb megértésére, bensőbbé tételére, a pszichológia nyelvén való interiorizálására.

Mert a szimbólumokon keresztül Isten szól hozzánk, hiszen Ő az, aki leginkább ismeri lelkünket, azt, hogy mire van szükségünk, s mivel hathat leg-

jobban gondolatainkra, érzéseinkre, s a szimbólumok eszköze a megváltásra szoruló ember lelki-, s életgondozásában. Soli Deo Gloria.

### **Felhasznált irodalom**

- ADAM, GOTTFRIED, A szimbolikus kommunikáció mint a valláspedagógia témája, in.:Németh Dávid-Kaszó Gyula szerk:Vallásdidaktikai szöveggyűjtemény, Budapest, 2001.ISBN 963 8392 36 3
- BAUMGARTNER, ISIDOR, Pasztorálpszichológia, Budapest, 2006. ISBN 963 206 509 3
- BÉKÉSI SÁNDOR,Ikonográfia és a református hitvallás,Horizontok, szerk. Xeravits Géza,Budapest, 2005.ISBN 963-9457-93-0
- BIEHL, PETER, Symbole geben zu lernen, Neukirchener Verl.,1989. ISBN-10: 3788712902 CALVIN, W.H., A gondolkodó agy. Az intelligencia fejlődéstörténete, 1997, ISBN 963-7826-99-8
- DÁVID KATALIN,A teremtett világ misztériuma,Bibliai jelképek kézikönyve, Budapest, 2002. ISBN 963 361 431 7
- Egy keresztény értelmiségi Európára néz, Szent István Társulat, Budapest 2013
- ELIADE, M., Images et symboles, 1952. Képek és jelképek, ford. Kamocsay Ildikó,1997. ISSN 0231-2433
- ELIADE,MIRCEA:,A szent és a profán, Budapest 1987. ISSN 0231-2433.
- ELIADE,MIRCEA, Vallási hidelmek és eszmék története, Budapest, 2002. ISBN 963 379 121 9
- FARKAS ATTILA MÁRTON, Szimbolikus gondolkodás az ókori Egyiptomban, tanulmány, <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/FAM.pdf>
- HÉZSER GÁBOR, Pasztorálpszichológiai szempontok az istentisztelet útkezeséhez, Budapest, 2005.67.o. ISBN 963 300 989 8
- JUNG,C. G., Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion, Walter-verlag, 1995. A nyugati és keleti vallások lélektanáról, ford. Pressing Lajos 2005.ISBN 963-9534-25-0
- NÉMETH DÁVID, Életértelmezés a Pszichoterápiában és a lelkigondozásban,Collegium Doctorum, 2009.1.sz ISSN HU 1787-128X
- NYÍRI KRISTÓF, A gondolkodás képelmélete. AZ ELTE BTK Filozófiai Intézete és Nyelvfilozófiai Kutatócsoportja által 2000. október 5-én és 6-án

- rendezett Nyelv, Megértés, Interpretáció - A nyelv mint a kortárs filozófiai áramlatok közös problémája c. konferencián tartott előadás. mek.oszk.hu/00500/00587/html/
- PIAGET, JEAN, *La psychologie de l'enfant*, Paris, 1966. *Gyermeklélektan*, ford. Benda Kálmán, Osiris, 2004. ISBN 963 389 422 0
- PIAGET, JEAN, *Szimbólumképzés a gyermekkorban*, 1978, ISBN 963-280-5267
- RAHNER, KARL, *Zur Theologie des Symbols*, in: *Schriften zur Theologie IV*, 1960. ISBN 10 3545220923
- RICOEUR, PAUL, *Du texte a l' action*, Paris, 1980, ford. Fabinyi Tibor szerk. *Bibliai Hermeneutika*, *Hermeneutikai Füzetek 6.sz.* ISSN-1218-3407
- SCHWEITZER, FRIEDRICH, *Vallás és életút*, Budapest, 1999. ISBN 963 300 773 9
- TILLICH, PAUL, *Symbol und Wirklichkeit*, Göttingen, 1986. ISBN 3-52533523-7
- TILLICH, PAUL, *Rendszeres teológia, I-III*-Budapest, Osiris Kiadó, 2000. ISBN 963 379 1901
- TILLICH, PAUL, *Dynamics of Faith*, New York, 1957, *Eliade, Mircea: A szent és a profán*, Budapest, 1987. ISBN 0-06-093713-0
- VANYÓ LÁSZLÓ, szerk.: *Apostoli atyák*, Budapest, 1980. ISSN 0209 7613
- VANYÓ LÁSZLÓ, *Az ókeresztény művészet szimbólumai*, Budapest 2010. ISBN 978 963 9318 06 9
- VÁRNAI JAKAB, *A szimbólum, mint ismeretelméleti kihívás a teológia számára*, (*Studia Universitatis Babess Bolyai*), *Theologia Chatolica Latina*, XLV,1,2000.
- DULLES, AVERY, *Models of Revelation*, New York, 1985. *A kinyilatkoztatás modellje*, ford. Kató Eszter. ISBN 963-7964-78-9
- KÁLVIN JÁNOS, *A Genfi Egyház Kátéja* (ford. Ceglédi Sándor), Pápa 1907. ISBN 963-300-729-1
- KORONKAI BERTALAN, *A jungi pszichoterápia*. In: *Tanítások tanítója*, Koronkai Bertalan tanulmányainak gyűjteménye, Animula, Budapest, 1995. ISBN 963-408-010-3

**Mgr. Fritz Beke Éva, PhD.**

## **Pap Gábornak, a Dunántúli Református Egyházkerület hajdani püspökének költészete az 1848/49-es magyar szabadságharc idején<sup>1</sup>**

### **Absztrakt**

Pap Gábor 1827. szeptember 10-én született a Veszprém-megyei Vilonyán. Tanulmányait odahaza, édesapja irányításával kezdte, ahol elsajátította a költészet alapjait, majd pápai tanulmányi éveiben, mint az önképző kör tagja, szintén írt verseket. Aktívan részt vett a magyar szabadságharcban. Ebből az időszakból ránk maradt egy kézírásos verseskötete, és azon ütközetek kapcsán írt költeményeit tartalmazza, amelyekben ő is harcolt. Jelen alkalommal néhány verset és keletkezésének körülményeit mutatom be.

**Kulcsszavak:** Lelkipásztor, püspök, költő, vers, szabadságharc

### **Abstract**

Poetry of Gábor Pap, former bishop of the Transdanubian Reformed Church District during the Hungarian War of Independence of 1848/49

Gábor Pap was born on the 10th of September, 1827 in Vilonya, Veszprém County. He began his studies at home, under the guidance of his father, where he learned the basics of poetry; followed by further poems written during his student years in Pápa as a member of the self-improvement group. He actively participated in the Hungarian War of Independence. From this period we are left with a handwritten volume of his poems, which contains his poems about the battles he fought. On this occasion, I am going to present you some of these poems and their circumstances on how they came about.

**Keywords:** pastor, bishop, poet, poems, War of Independence

---

<sup>1</sup> Mgr. Fritz Beke Éva, PhD. kutató, e-mail cím: fbevi829@gmail.com

## Pap Gábor életrajza (1827–1895)

Pap Gábor 1827. szeptember 10-én született a Veszprém megyei Vilonyán.

Gyermekezeit Vámoson töltötte, ahová édesapját, Pap Istvánt 1829-ben szólította a lelkési szolgálat. Ez időszak különlegessége, hogy a nagy tudású lelkész odahaza tanította fiát a környékbeli módosabb gazdák fiaival együtt. A kor szokásaihoz hűen nemcsak a természettudományok, hanem a latin, görög nyelvtan és irodalom is szerepelt a tantárgyak között. A klasszikus nyelveken kívül a magyar nyelv és irodalom terén is jó nevelést kaptak a gyermekek.<sup>2</sup> Ezt bizonyítja, hogy Pap Gábor 9 évesen, ott, a vámosi parókia falai között írta meg az „Ezüst ABC” című versét, mely egy kéziratos verseskötetben maradt ránk.

Ezüst ABC – részletek:

A: Alvás előtt Istendehez Imádkozz – így jó dolgod lesz.

B: Bátor légy ha vész közelget Tárj elébe férfi mellet.

(...)

F: Földet ne adj, inkább szerezz, A' drága hon egy része ez.

Részben eladja a' házát, Ki földet idegennek ad.

Gy: Gyáván ne hagyd el önmagad S fönnállsz bármely csapás alatt

H: Hazáért vért és életet Áldozz, ha azzal mentheted.

(...)

K: Kárán másoknak ne örülj, Sorsüldözöttön könyörülj.

A' káröröm a' nemtelen, Szívek sötét ölén terem.

(...)

V: Veszély ha jön: szemébe nézz! Nem verheted le azt, ha félsz.

Ki bátor és sohasem remeg, Az győzni fog az vész felett.”

Ez a költemény egy érzékeny, bölcs kisfiú gondolkodását tárja elénk, és hűen tükrözi Pap István nevelési módszereit, mi szerint nagy súlyt fektetett arra, hogy az általa nevelt ifjakba beoltsa a magyar haza, az Isten és a református egyház iránti szeretetet és tiszteletet.

---

<sup>2</sup> Pap Gábor életrajza, 1874, Pápa

Pap Gábor ilyen légkörben végezte el az első öt gimnáziumi osztályt, odahaza, a szülői házban. Tanulmányait a hatodik osztálytól kezdve már a pápai református kollégiumban folytatta. Tudjuk, hogy az ottani diákvevei alatt tovább foglalkozott költészettel, ugyanis számos, korabeli verse maradt fenn ebből az időszakból. Levéltári adatok tanúskodnak a pápai önképzőkör működéséről, melyben Pap Gábor is aktívan részt vett.<sup>3</sup> Ezenkívül a Koszorú és Vándor című ifjúsági lapokat szerkesztette az 1846-47-es években. Fennmaradt a Koszorú egyik példánya, mely egy kézzel írt, könyvszerű mű, ahol az egyes számok címloldalát színes iniciálék díszítik. 1847-ben jogi tanulmányai befejezése után Pap Gábor Bécsben vállalt nevelői állást báró Huszár József családjánál, miközben a Jókai és Petőfi által szerkesztett Életképek című folyóirat bécsi tudósítója is volt. A költészettel ekkor sem hagyott fel, mert a bécsi életről szóló írásai mellett számos verse is megjelent e lapban.<sup>4</sup>

Pap Gábor bekapcsolódott a szabadságharcba is. A bécsi forradalom idején, mikor Windischgrätz csapatai körülzárták a várost, menekülni kényszerült. Munkaadója segítségével, szolgának öltözve sikerült megszöknie. A mai Magyarország területére érve beállt a honvédek közé. Számos csatában vett részt, mígnem Erdélyben fogságba esett, ám betegsége miatt hazaengedték.

Pap István a fogságból hazatért fiát odahaza készítette fel a papi vizsgákra, melyeket 1850-ben a Pápai Teológiai Akadémián sikeresen le is tett. Addigi üldöztetése az 1851-ben történő kibocsátásával megszűnt, és felszabadult a csendőri felügyelet alól is. Lelkészi szolgálatot több, a Dunántúli Református Egyházkerület területén lévő településen – Balatonudvari, Arács, Litér, Vörösbereány, Vilonya, Szőny, Komárom – végzett. Főként a lelkészi, vagy püspöki teendőkkel kapcsolatos munkássága ismert. Kiváló szónok volt, a közügyeket mindig saját ügyei elé helyezte. Igehirdetése, ünnepi beszédei nyomtatásban is fennmaradtak. Honvéd-, és nőegylet<sup>5</sup>, valamint iskolákat alapított. Az antik tárgyak iránti csodálatáról tanúskodik a jelentős mennyiségű római kori

---

3 Pápai Önképzőkör jegyzőkönyve, XVIII. ülés (1846. január), 172-173.old.

4 Pap Gábornak a magyar szabadságharc idején végzett munkásságával Ács Anna muzeológus is foglalkozott tanulmányaiban: Kossuth bécsi fogadtatása Pap Gábor Életképekbeli tudósítása alapján (1995), „Az ős Bakony által megedzett volt mindegyik...” (1998), Pap Gábor az Életképek bécsi tudósítója (1998), A szabadságharc költője: Pap Gábor (1993).

5 Komáromi Lapok, I.évf. 22.szám, 1880. november 27, 2.old.

pénzermegűjteménye<sup>6</sup> és a Komáromi Lapokban megjelent felhívása is, mely a történelmi és régészeti társulat megalapítására buzdít.<sup>7</sup> A keresztény-zsidó párbeszéd elindításában is aktívan részt vett.<sup>8</sup> Az elnyomottakért mindig síkra szállt.<sup>9</sup> 1895. november 2-án hunyt el Komáromban.

## Pap Gábor a honvéd

Jelen esetben egy kevésbé ismert oldaláról mutatjuk be Pap Gábort, a hajdani lelkipásztort, püspököt, közéleti személyiséget, és pedig arra a korszákára világítunk rá, mikor a haza ügyéért harcolt, a harctéri élményeit versekbe foglalta, és talán ő maga sem sejtette, hogy egykor lelkészi pályára fog lépni. Mint számos kortársa, ő maga is a jó ügy mellé állt, és a haza védelmére indult. Amikor sikeres bécsi szökése után hazatért, Vámoson keltezett versei alapján megállapítható, hogy rövid ideig odahaza tartózkodott, majd 1848. november 25-én<sup>10</sup> Veszprém megyében önkéntesként beállt a honvédek közé, a 39. zászlóaljba került.

Gyenge testalkata miatt a VIII. kerületi hadparancsnokság irodájába osztották be, és Győrött állomásozott. Amikor a csapat visszavonulásra kényszerült, és a hadparancsnok „irodáját” Budára kellett szállítani, őt bízták meg a feladattal<sup>11</sup>, melynek sikeres teljesítését követően 1848 decemberében Budán tényleges szolgálatba állt. Ekkor a 45. zászlóaljhoz helyezték, őrmesteri rangban. Amikor 1848 decemberében a Görgey főparancsnoksága alá tartozó Guyon-dandár Nagyszombatnál jelentős veszteséggel járó vereséget szenvedett, a megmaradt hadtestet új honvédekkel töltötték fel. Így került Pap Gábor Guyon csapatába, melyet a már említett vereség miatt sokáig csak „csiri-kompanya” gúnyneven emlegettek.

---

6 Pap Gábor Római érmei IV.

7 Komáromi Lapok, VII évf, 51.szám, 1886, december 11, 1-2.old

8 Dísztagságot igazoló emléklapok, Poel Zedek (Pápa, 1891) Gemilud Chaszidm (Komáromom, 1893)

9 Komáromi Lapok, 12.évfolyam, 24.szám, 1891, június 13, 1.old

10 <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/szazadosok-az-184849-evi-szabadsagharcban-96F2/eletrajzi-adatok-989D/p-A03E/vonoczki-es-ersemjeni-pap-gabor-A053/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tP TllfQm9uYV8xIl19LCAicXVlcnk0iOiAicGFwIGdcdTAwZTFib3IifQ>

11 Ifj. Farkas Béla, Pap Gábor református püspök élete és munkássága, Vilonya, 2007, 8.old.



A többnyire képzetlen szlovák ifjakkól álló csapat az első, gyászos vereség után Guyon, majd Makovinyi vezetésével hiába bizonyította rátermettségét, a gúnynev rajta maradt.<sup>12</sup> Pap Gábor életrajzírói feljegyezték, hogy „Tiszafüredig Guyon, azután végig Kmetty hadtestében szolgált. Guyon alatt az iglói éji ütközetben, a branyiszkói, kápolnai, mezőkövesdi csatákban harcolt. Kmetty alatt Budavár visszavételében, a csornai, ihászi, temesvári ütközetben”<sup>13</sup> vett részt. Századosi rangban „Lugosnál vívta utolsó csatáját.” A szabadságharc leverése után Erdélyben fogságba esett. Bár temesvári rabságából betegsége miatt hazaengedték, de továbbra is csendőri felügyelet alatt állt. Üldöztetése mindaddig tartott, amíg „a papi pályára készülteknek üldöztetését beszüntető rendelet ki nem adatott.”<sup>14</sup>

Mint fentebb említettük, jelen alkalommal Pap Gábor szabadságharc alatti tevékenységét vizsgáljuk meg kicsit közelebbről, éspedig az említett időszakban keletkezett költeményei tükrében. A Guyon vezette, feldunai hadtest zólyom-besztercei (a későbbi 124.) zászlóalj<sup>15</sup> tagjaként vett részt 1849. januárjában a téli hadjáratban. A mai Szlovákia északi részén elterülő városokban, vagy azok közelében vívott harcokban hadnagyi rangban volt jelen, így például az iglói éji ütközetben, majd néhány nappal később a branyiszkói csatában.<sup>16</sup> Az ekkor született versek némelyike más kéziratokban is szerepel, de feltételezhető, hogy a szabadságharc idején született költemények eredetije ebben a verseskötetben található. A könyvecske, az első lapon lévő bejegyzés szerint kalandos utat járt be...

---

12 i.m.10-11 old.

13 <https://docs.google.com/file/d/0B816yWFGpOQkMzFkZTlZyArOWIyOC00NmEyLWIxOWEtYTlZyZzE2OWMwMTZj/edit?pli=1>,

14 Zsinati emlékkönyv, A Magyarországi Reformált Egyház 1881.október 31 – November 24-iki Debreczenben tartott országos zsinatán jelenvoltak életrajzából összeállította és kiadta Dömény József, Székesfehérvár, 1882. 39.p.

15 <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/szazadosok-az-184849-evi-szabadsagharcban-96F2/eletrajzi-adatok-989D/p-A03E/vonoczki-es-ersemjeni-pap-gabor-A053/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfQm9uYV8xll19LCAicXVlcnkiOiAicGFwIGdcdTAwZTFib3lIfQ>

16 <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/szazadosok-az-184849-evi-szabadsagharcban-96F2/eletrajzi-adatok-989D/p-A03E/vonoczki-es-ersemjeni-pap-gabor-A053/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfQm9uYV8xll19LCAicXVlcnkiOiAicGFwIGdcdTAwZTFib3lIfQ>

A „Pap Gábor munkái” egy kéziratos verseskötet, melynek belső oldalán a következő néhány sor olvasható:

„A Pápai Református Főiskolának négyszázéves jubileuma alkalmából aján-  
dékul adom ezt a verskötetet, s a hozzá tartozó kísérő levelet, melyet Pap Gábor  
1849. július 21-én Péterváradról – úgy hiszem – nagyapámhoz, Nagy Szabó  
Ignáchoz intézett.

Genf, 1931 szeptember 5

Máday Andor<sup>17</sup>

Ha belelapozunk a könyvecskébe, akkor egy megsárgult, és itt-ott már  
meggyűrődött levélre bukkanunk. Az elmúlt 170 év alatt bizony a tinta is ala-  
posan kifakult már, és elég nehezen, de azért még olvasható:

„Tekintetes Úr!

A Kamenicztől Karloviczig terjedő sánctonalat holnap tán megtámadjuk.  
Én az előmenésre önként vállalkozottakból alakult századot vezénylendem.  
Jelszavunk:>győzni vagy halni!< Nehogy elesésem esetén – mi igen valószínű  
– munkáim idegen kezekbe jussanak, beküldöm. Kedves neje gyönyörködött  
szépirodalmamban, legyen övé, neki szántam azt. Szüleimnél nincsenek ugyan  
meg, de atyám úgysem kedvelője a költészetnek, emlékül pedig hon vannak a  
>Vándor < s >Koszorú< számai.

Üdvözölje nevemben J. Nagy Istvánné asszonyságot, s Tarczy tanár úrékat!

Éljenek boldogul, kívánja igaz tisztelőjük:  
Pap Gábor  
főhadnagy”

A 187 oldalas könyvecske, mely hatvan<sup>18</sup> verset tartalmaz, egy szelet tör-  
ténelem. A tárgymutató szerint öt év válogatott verseivel találkozik az olvasó.  
Az 1845–46-ban kelt versek a pápai diákéveket idézik, az 1847-ből származó  
versek a pápai és bécsi nevelői, ill. tudósítói időszakhoz kötődnek, az 1848-as  
keltezésű költemények a bécsi és magyarországi tartózkodás korából származ-  
nak. Bár némelyik költemény címéből romantikus versre gondolna az olvasó,  
pedig hazafias gondolatokat tartalmaznak; az 1849-es keltezésű versekben az

---

17 Pap Gábor munkái, kézirat, 1845 – 1849. júl. 12.

18 Egy verset nem jelöl évszám, 1845-ből kettő, 1846-ból három, 1847-ből huszonkilenc,  
1848-ból tizenhat, 1949-ből kilenc költemény származik.

ütközetek hangulatát ragadta meg, a mindennél fontosabb hazaszeretét írja le Pap Gábor.

A téli hadjárat során keletkezett verseket, azok keletkezésének körülményeit korabeli napló-, és levélrészletek támasztják alá.<sup>19</sup> Az említett kiadványban a naplókön kívül versek is találhatóak, melybe az 1840-es években a pápai kollégium Érdemkönyvében megjelent hazafias, Pap Gábor versekből is válogatott a szerző. Dr. Bona Gábor honvédezzredes, így ír a kiadvány előszavában: „E kiválogatott költemények jól példázzák a pápai kollégium hazafias szellemét, egyben azt a szerves kapcsolatot, mely a tanulóifjúság és az 1840-es évek Magyarországnak reformtörekvései között létezett. (...) E szellemiség volt tehát az, mely a verselők érzésvilágát, gondolatait megszabta, s ragadta azután őket nagy tettekre 1848-1849-ben.”<sup>20</sup> Pap Gábor kézírataiban, vagy akár kortársai írásait olvasva igazat kell adnunk az ezredesnek. A pápai nevelés jól tükröződik a szabadságharc irodalmában is, elég csak Petőfit és Jókait, a legismertebbeket megemlítenünk. Pap Gábor kézíratos verseskötete elkísérte gazdáját a harctérre, és a csatazaj utáni csendes időszakban is vele volt.

Az alábbi vers a selmeci rövid tartózkodás idején keletkezett. Ezeket a bizakodó sorokat írta Pap Gábor 1849. januárjában Selmecen, amikor a hadtesttel a mai észak-szlovákiai városok irányába haladt.

Sötét vagyok (1849. január 22. Selmec);

„Sötét vagyok, mint a' bánat,  
Gyászolom árva hazámat  
Jó kedvem egy percig sincsen  
Nemzetem nyög bilincsen.  
(.....)  
A szabadság szent nevére  
Forrjon föl a' magyar vére.  
Úgy rohanjon a' csatába,  
hogy szél se érjen nyomába.

---

19 H. Szabó Lajos, Naplók, versek, levelek a szabadságharc korából, 1989, Pápa,  
20 i.m. Előszó

Nem kell más, mint szent akarat,  
S pár rövid hónap alatt  
Kitisztul a magyar haza  
S örömmel térhetünk haza.”<sup>21</sup>

A vers soraiból buzdítás érződik. Szükség is volt az optimizmusra, elszánt-ságra. A katonák akkori viszontagságait nehezen, vagy egyáltalán nem tudjuk elképzelni. Az egyik résztvevő, Perlaky Géza honvédhadnagy<sup>22</sup> a naplójában leírta a Budáról Iglóra vezető út nehézségeit. 1849 januárjának első napjaiban Pesten volt a csapat, majd lassan haladtak tovább. 1849. január elsején Budára érve gyakorlatoztak, majd Vác felé indultak. Onnét január 6-án mentek tovább Berkenye, Palánk, Ipolyság, Szántó irányába. A hófúvásban, fagyban átfázva, éhezve meneteltek. A Selmec felé vezető úton a nagy hó miatt az ágyúslovak egymást vontatták. Az utászok pedig fákat döntögettek az útra, hogy hátráltassák az esetleges üldözőket. 1949. január 14-én értek be a városba, ahol az átfagyott katonákat a civil lakossághoz szállásolták el. Egy napos ott tartózkodás után a város közelébe mentek előőrsi szolgálatba, majd 21-én tovább vezényelték az egységet. Az hegyek közti nehéz terepen négykézláb tapogatódzva lassan haladtak. Bucsa, Besztercze, Zólyomlipcse, Breznóbánya, Telgárd, Sztraczena településeket érintve február 2-án meg is érkeztek Iglóra. A magyar érzelmű, de német ajkú város lakossága üdvrivalgással, az ablakokban nemzeti színű zászlókkal fogadta a honvédeket. Miután megkapták a parancsot, hogy lepihenhetnek ugyan, de felöltözve és harcra készen legyenek, mindnyájan elvonultak a szálláshelyükre. Az átfázott, átázott katonák a parancs ellenére levetkőzve tértek nyugovóra. Éjfélkor dobpergésre és ágyútűzre ébredtek. Ruháikat magukra kapkodva fegyveresen kirohantak az utcára, ahol pár lépést megtéve látták, hogy több épület lángokban áll. A tűz miatt a honvédek jó célpontoknak bizonyultak. Guyon is csak cselet alkalmazva menekült meg, ám kihasználva az így szerzett előnyt, a közelében lévő ellenséges katonák ellen fordult, akik nem menekülhettek. Perlakyék a 33. zászlóalj segítségével egy ágyút és egy muníciós szekeret zsákmányoltak. Az ellenséges haderő szétfutása után a honvédek rendezték soraikat. Mivel ekkorra már pirkadt, az ellenséges

---

21 Pap Gábor művei, 51. vers, 138-140. old.

22 H Szabó Lajos: Naplók, versek, levelek a szabadságharc korából, Pápa, 1998, 84-87 old

csapatok után eredtek. A honvédek széthúzódtak, Szepes Váralja felé haladtak, és egy Olaszi nevű faluba érve meglepődve tapasztalták, hogy meleg étellel várták őket. Ám csakhamar kiderült, hogy ez a közelgő császári csapatoknak volt előkészítve. A magyar sereg provokálta ugyan az ellenséget, de az ügyet se vetett rájuk. Mint időközben kiderült a császáriak siettek Branyiszko felé, hogy ott Schlick csapatával egyesüljenek. A magyar csapatok az éjszakát a barikádjaiknál töltötték, kicsit megpihentek, és a helybeliek meleg étellel kedveskedtek a fáradt honvédeknek. Ennek különösen nagy sikere volt, mivel már három napja nem ettek rendes ételt. Február 5-én indultak tovább, Branyiszko irányába. Perlaky feljegyzése nagyon élénk képet fest elénk:

„Sűrű pelyhekben hordta a havat az éjszakai szél. Sem ég, sem föld nem volt látható... Dél tájban kicsit tisztulni kezd, s mi a branyiszközi hegyszoros szerpentin útjának 12 tekervényén nagy katonai tömegeket láttunk felállítva. Itt volt Schlick az osztrák tábornok.”<sup>23</sup>

Guyon rendezti a támadást, a napló írójának zászlóaljja a jobb szárnyra került, középen a 33. zászlóalj bal szélén a beszercei zászlóalj haladt. „Szuronyt szegezve, sok helyen négykézláb másztuk meg a meredek helyet. Az ellenséget minden állásából kivertük, ágyúit elfoglaltuk, s egész sötét éjjelig üztük Eperjes felé. De akkor már a gyalogság igen kifáradt és nem volt képes tovább menni.”<sup>24</sup>

Guyon lovasságával Eperjesig űzte az osztrák sereget.

A 33. zászlóalj aranybetűkkel hímzett szalagot kapott Guyontól zászlájjára:  
„Branyiszközi diadal, február 5-én, 1849”

Pap Gábor kéziratos verseskönyvében 3. vers a Február 5-kén (Branyiczközi szoros bevételekor). Az utolsó versszakot követően olvassuk, hogy 1849. február 5-én éjfélkor íródott:

Február 5-kén

„Győzelemre virradánk!”<sup>25</sup>

Gyáván visszafut az ellen

Nem küzd a' magyar kar ellen

---

23 i.m. 88.old

24 i.m. 88.old

25 A versek esetében az eredeti helyesírást alkalmazzuk (FBÉ)

Ujra hir mosolyg le ránk.  
Branyicskónak szorulatján  
Háromszin zászló lobog  
Győzedelme érzetében  
A' magyar szív fölndobog.

Rajta hát!

Föl csatára nemzetem,

Állj boszut az ellenen,

Vágd futamló törtt sorát.

Győzni szállj! az árulásnak  
Kölykei sirt már nem ásnak,  
Bizonyos a' győzelem  
Borostyánod most terem.

Menj előre! vértől ázik

Szent hazád!

Élted' ugy is védletére

Áldozád.

Menj előre! Szebb reményre

Jogosit a' győzelem

'Mit ma nyertél, mátol kezdve

Hirvirág neked terem.

Megtörtt Schlicknek büszkesége

Branyiczkónak szirtfokán

Sirva nézett tudom végig

Szertesélllyel vertt hadán.

S szerzett Guyon most magának

Oly nevet,

Mit az ellen borzadással

Emleget.

Rajta hát! rajta hát!

Föl csatára! mert ha késünk;

Megszökik vertt ellenségünk,

Fogjuk el most táborát.  
Nyert csatánk csak úgy fog adni  
Koszorut,  
Ha az ellen egytől egyig  
Tönkre jut.

Bátran menjünk a' csatába,  
Lelkesüljön minden sziv,  
Ha vezérünk istenésszel  
Kidolgozott terve hiv.  
A' magyar nem lehet gyáva  
S nyugalomban nem marad  
Ha imádott nemzete nyög  
A' zsarnok önkény alatt  
Rajta, rajta, rajta hát!  
Föl csatára! Pengjen a' kard,  
Dörgjön ágyu, hulljon el  
Sok ellenünk. Ha összetart  
A' magyar nem veszhet el.

Vitéz. Febr. 5-kén éjféلكor”<sup>26</sup>

A versből érződik még az ütközet heve, a diadalittas magyar honvéd érzelmei, aki további bátor tettekre buzdítja társait. Perlaky naplója szerint a sereg kis ideig tartózkodott Eperjesen, majd február 8-án Habsánba, Budamérbe, Kassára mentek, ahol néhány napon át pihentek.

Pap Gábor ekkor –1849. február 10. Kassa – írta „J.....hoz” című versét, melyben szerelmétől búcsúzik:

„...Fáj a szívem, még is megyek,  
...Isten legyen veled!  
Foglald imádba a' hazát  
Foglalj be engemet,

---

<sup>26</sup> Pap Gábor művei, 3. vers, 9-12.old.

Ha elesek, 's veszt a' haza.....  
Ne tépjen a' bánat  
Kedvesedért, sirasd inkább  
E l n y o m o t t h a z á d a t !!!!...”<sup>27</sup>

A rövid kassai pihenő után Szepsi, Szilos, Jászó, Semse, Szepsi, ismét Szilos, Szendrő, Edelény, Szentpéter, Miskolc, Nyék, Lánháza, Mezőkövesd, Maklár településeken haladtak át a honvédek, és mint Perlaky írta, ez idő alatt semmi különös nem történt.

Hadászati szempontból nyugodt időszak volt, és a harchoz szokott katonák mintha már vágyakoztak volna a csatába. Jól érzékelteti ezt a hangulatot Pap Gábor Miskolcon kelt, Nyitva már.... című verse is.

„Nyitva már a harci pálya  
Szomjas lelkem alig várja  
Hogy ott villogjon fegyverem  
Ahol a' hir' rózsája terem.

Az én szívem akkor örül,  
Ha golyózapor vesz körül  
Ha tán talál, s halni kell  
Nem gyáva módra veszek el...”<sup>28</sup>

(A költő további versszakokban nyugtatja szerelmét, hogy a hazaszeretet miatt fogott fegyvert, hiszen csak a gyáva marad otthon ebben az időszakban, és bármilyen nehéz is, a leányok örömmel engedjék kedveseiket harcolni. Ha pedig úgy hozza a sors, hogy a vitéz halálos sebet kap, akkor a szerelme nevével ajkán távozik a földi világból.)

Perlaky naplója tavasszal megszakad, nagy a valószínűsége, hogy a folytatás elveszett. H Szabó Lajos Győrffy Endre naplójának részleteit és fennmaradt leveleit is ismerteti könyvében. Győrffy Endre, mint ismeretes, a branyiszkói

---

27 Pap Gábor művei, 1. vers, 2.old.

28 Pap Gábor művei, 52. vers, 141-143.old.



ütközet egyik hőse és Pap Gábor pápai diáktársa, később bajtársa volt. Budavár visszavételekor mindketten hősiiesen küzdöttek. Pap Gábor május 16-tól főhadnagyi rangban, a Csiri kompánia ötödik századának parancsnoka lett. Egy hetes ostrom után sikerült visszafoglalni Budavárát.<sup>29</sup> A Május 21-én (Budavár visszavételére) című vershez Pap Gábor egy másik kéziratban a Rohamra induláskor megjegyzést fűzte.

Május 21-én

„...Ős Budavára meghajol előttünk  
Lángba borult a' zsarnok fénylaka  
Hol az önkénynek pokol -sarjadéka  
A' nép lábára bilincset raka...

...Föl nemzetem! a' hirnév templomába  
Szabadságharczod most már elvezet ....  
Ha ellenünket teljesen leverjük  
Más nemzeteknek nyujtsunk társkezet.  
Szabad nép és így nem magunké vagyunk  
Ránk elnyomott rab-nemzetek várnak.  
Nyugodni fegyverünknek nem szabad  
Míg másokat rab-bilincsek zárnak.”<sup>30</sup>

Ez a hosszabb hangvételű vers a keltezés szerint is május 21-én született. A magyar nép fölébredt, és egységesen száll szembe a zsarnokkal, kinek trónja nagyon inog a budai várban, és a csatazaj szinte Bécsig hallatszik. A véres csata egész éjszakán át tartott, és mire eljött a hajnal, addigra leáldozott a zsarnok napja. A magyar honvédek visszafoglalták a várat, és a költő arra buzdítja nemzetét, hogy más rabságban sínylődő nemzeteknek is segítsenek szabadságuk kivívásában.

Budavár visszavételekor Győrffy Endre halálos sebet kapott. Több napon át tartott haláltusája. H Szabó úgy véli, hogy minden bizonnyal Pap Gábor

---

29 ifj. Farkas Béla, 12.old.

30 Pap Gábor művei, 2. vers, 3-8.old

vette magához Győrffy Endre naplóját, amikor meglátogatta őt a kórházban. A napló utolsó bejegyzése szerint az írója vezetői tisztségről, kitüntetésekről ábrándozott. H Szabó szerint, nagy valószínűséggel Pap Gábor írta be az utolsó sorokat a naplóba, mi szerint az egykori katonatárs vezetői elképzelései bizony füstbe mentek.... A napló tartalmazza a versbe szedett gyászbeszédet is, melyet a temetéskor két egykori diáktárs mondott el. Ezen kívül még a Győrffy Endre emlékezetére című vers is bekerült a naplóba. Ez a vers egy másik kéziratban és Pap Gábor 1870-ben megjelent verseskötetében is megtalálható.

Budavár visszavétele után (1849. május 21.) a következő vers május 26-án tétényi keltezésű. Ez a Közvitéz című vers.

#### Közvitéz

„....Csatáz, de érdemét nem ismerik....  
Elhal, ’s jutalma egy kis sirhalom....  
Leroskad ez.... de emlékezet  
Nem örökdik az omló hantokon.

Szabadság földén vérmagot vet el,  
Ő vet, ’s helyette még is más arat.  
A’ dicsőség véres templománál  
Rá mint egyesre hir-név sem marad....

... Elvérzik és felejtí nemzete,  
Nem őrzí sírját az emlékezet,  
Hisz közvitézt fedeznek hantjai,  
KI azt sem tudja: „el mért vérezett?”

A’ közvitéz jóllétünk oltárán  
Véráldozat .....rá sorsnak átka vár....  
S ha elveszett: az önző emberek  
Még azt se mondják, hogy: „biz’ érte kár!!!” ....

Ebben a versben a számtalan ütközet során elesett, jeltelen tömegsírokban nyugvó névtelen katonáknak állít emléket.

A szabadságharc kiemelkedő pontjának számított Budavár visszavétele, de a harcok tovább folytatódtak. Június elején Pap Gábor a Hűtlenhez c. versét írta meg Fehérváron.

### A hűtlenhez

„... Siess csatába! .... ez volt végszavad...  
vagy győzve üdvözljelek,  
Vagy légy hazáért véres áldozat.  
Légy vihar, sodord enyészet  
Éjjelbe  
Ellenünket, ha fegyverét  
Magyar vérrel szennyezé be.  
Légy vitézze a' szabadság  
Istenének  
Küzdj azokkal kik ellene  
Fölkelének.  
Ha visszatérsz, szerelmemre  
Csak úgy tarthatsz számot  
Ha harcmezőn nem ismered  
Legyen bármennyi ellened  
a' rút gyávaságot.  
Haláloddal kibékül a'  
Szerelem  
Ha mint hős maradsz a' véres  
Harczhelyen  
'S míg sirodnál könnyet ejt  
A' fájdalom  
Emlékedet szívem mélyén  
Hordozom...”

A szabadságharc tovább tartott, több hadszíntéren vívták az ütközeteket, az élénk csapatmozgások folytatódtak. Az oroszok Paszkevics vezetésével kétszázezres sereggel lépték át a határt, a császári seregeket Haynau irányította. Kmetty hadosztályára a Dunántúl védelmét bízta. Június 11-én Pápára érkeztek, ahol a lakosság örömmel fogadta a honvédeket. Néhány nappal később Csornán Wyss tábornok császári csapatai vereséget szenvedtek. Kmettyt és honvédeit a főparancsnokság a Rába-vonal védelmével bízta meg. Június 26-án Árpásnál előretörték a császáriak, Kmetty Ihászig hátrált, ahol azonban a kedvező terepviszonyok adódtak a harcra. A magyar tüzérség nyitotta meg az ütközetet. Órákon át tartott a szabadságharc egyik legvéresebb ütközetének számító hadakozás, melynek kimenetele végül is eldöntetlen maradt. Ekkor született meg a Pap Gábor művei című kéziratos verseskötetben található Kelet faja című hosszúra nyúlt költemény – Marczaltheo megjegyzéssel – melynek létezik egy másik változata is, mi szerint a kézirat Csornán íródott.

Kelet faja  
(részlet)

„Orkán kelt nyugaton.  
Fölviharzott a ’ nemzet akarát  
Mely az önkény s vakhit súlya alatt  
    Átszendergett több századot  
Hőn tisztelve a ’ zsarnokot  
    ki lábára és kezére  
    Súlyos bilincset veretett  
    S meggyilkolta az ébredő népnél a szellem-életet...

...Európa most méllyen szendereg  
rajt szolgáságnak éjje ül,  
békén huzzák ujra a jármot  
kelet faja küzde egyedül...

...Törj előre bátran nemzetem!  
tied leszen a ’ győzelem.

S kit a ' középkor csudálva félt  
imádva tisztel a jelen..."

Az ihászai ütközet után az osztrák sereg sorait rendezve tovább vonult, ugyanis Poeltenberg ellen vezényelték. Kmetty pedig a csapatával eléjük szerezett volna kerülni, ám parancsot kapott, hogy azonnal induljanak Komáromba. Közben gyorsan váltakoztak a parancsok. A feljegyzések szerint Baján, Pakson át haladtak a honvéd csapatok.

Pap Gábor július 5-én, az alábbi, Légy üdvözölve című vers keltezése szerint Pakson tartózkodott. Ez a részlet is a mindennél fontosabb hazaszeretetről szól, hasonlóképpen a többi, szabadságharc idején íródott vershez.

„... Hirt ohajtasz...  
Megyek a' csata-mezőre  
Bátran török ott előre  
Hirvirágát letépem a'  
dicsőségnek  
Oda szállok hol a' földi  
nagyságnak fáklyái égnek...

Szerelmedet  
Csaták fiának ígérted  
Küzdök értted.....”

Egy nappal később, július 6-án Kmetty csapata Kalocsán állomásozott, majd Guyon csapatával egyesülve Péterváradnál megverték, és Titelig üldözték Jelasics csapatait.

A verseskötet utolsó bejegyzése – 1849. július 12. – egy héttel a Légy üdvözölve c. vers születése után született. Kilenc nap múlva Pap Gábor megírta azt a bizonyos kísérőlevelet, mellyel a verseskötetet elküldte Máday Andor nagyszüleinek.

Amint azt tudjuk, Pap Gábor nemcsak a levélben említett csatákat élte túl, hanem még számos ütközetet. A fogság viszontagságai megviselték. Nehéz, megaláztatással terhes évek következtek a szabadságharc leverése után. Később, előbb lelkipásztorként, aztán majd püspökként is hű maradt az apai ház és a pápai nevelés szelleméhez.

Köztiszteletben álló lelkipásztor, püspök, közéleti személyiség volt, és 1895. november 2-án bekövetkezett halálig hűen szolgálta nemzetét, hazáját és a tudományt.

Sírja a komáromi református temetőben található. Soli Deo Gloria!

### **Felhasznált irodalom**

Ifj. Farkas Béla, Pap Gábor református püspök élete és munkássága, Vilonya, 2007

H. Szabó Lajos, Naplók, versek, levelek a szabadságharc korából, Pápa, 1989  
Pap Gábor Római érmei IV.

Dísztagságot igazoló emléklapok, Poel Zedek (Pápa, 1891) Gemilud Chaszidm (Komáromom, 1893)

Pápai Önképzőkör jegyzőkönyve, XVIII. ülés (1846. január)

Zsinati emlékkönyv, A Magyarországi Reformált Egyház 1881. október 31 – November 24-iki Debreczenben tartott országos zsinatán jelen voltak életrajzából összeállította és kiadta Dömény József, Székesfehérvár, 1882.

Komáromi Lapok, I.évf. 22.szám, 1880. november 27.

Komáromi Lapok, VII évf, 51.szám, 1886, december 11.

Komáromi Lapok, 12.évfolyam, 24.szám, 1891, június 13.

<https://docs.google.com/file/d/0B816yWFGpOQkMzFkZTIzYjA-tOWIyOC00NmEyLWIxOWEtYTIzYzE2OWMwMTZj/edit?pli=1>

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/szadosok-az-184849-evi-szabadsagharcban-96F2/eletrajzi-adatok-989D/p-A03E/vonoczki-es-ersemjeni-pap-gabor-A053/?list=eyJ-maWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfQm9uYV8xIl19LCAicXVlcnkiOiAicGFwIGdcdTAwZTFib3lifQ>

Ing. Kis Jolán, PhD.<sup>1</sup>

## József esküje (Gen 42, 15–16)

### Absztrakt

Az eskü lényegében olyan ünnepélyes kijelentés, melynek „védnöke” vagy egy égi, vagy egy földi hatalmasság, sokszor mindkettő együtt. Amennyiben e kijelentésnek a tartalma valótlan, hamis, vagy a benne vállalt kötelezettségeket nem veszik komolyan, és nem tartják be, az az érintett hatalmasságot isteni vagy uralkodói méltóságában sérti.

József nagyon jól tudja, hogy testvérei nem kémek. Mégis elhangzik részéről a vád/gyanúsítás, mégpedig egy, a „fáraó életére” tett eskü kíséretében. A fentiek értelmében úgy tűnik, hogy József itt egy hamis és teljességgel hiábavaló esküt tesz. Hogy valóban így van-e, munkámban ezt a kérdést szeretném körüljárni.

Kulcsszavak: eskü, hamis eskü, hiábavaló eskü

### Abstract

The oath is actually such a solemn statement, which „patron” is either a celestial or an earthly power, often both together. If the content of this statement is untrue, false, or the commitments made in it are not taken seriously and are not being kept, it violates the power in question in its divine or majestic dignity.

Joseph knows well that his brothers are not spies... yet the accusation / prosecution is spoken by him, accompanied by an oath for the „pharaoh’s life”. According to the foregoing, it seems that Joseph here makes a false and utterly useless oath. Whether this is really the case, in my work I would like to investigate this question.

Keywords: oath, false oath, vain oath

---

<sup>1</sup> Ing. Kis Jolán, PhD. Selye János Egyetem, Református Teológia Kar, oktató

## Irodalom – és kutatástörténeti alapvetés

A Genézis 37–50. részeit felölelő anyagot József-történeteknek (elbeszélésnek, novellának, narratívának) nevezzük. A mintegy 13 fejezetet magába foglaló, a Genézis befejező részeként és egyben az Exodus bevezetőjeként is működő egység főszereplőjéről – Józsefről kapta az elnevezését.

Figyelmen kívül hagyva tematikai zártságát, a József-elbeszélés sokáig a Wellhausen nevével fémjelzett négyes forráselmélet Jahvista és Elohista forrása-inak mintapéldájaként szerepelt.<sup>2</sup> Ennek alapjául a 37. részben Júda és Rúben „közbenjárói” szerepkörben megnyilvánuló variációja, a karavánok izmaelitaként majd midianitaként való azonosítása, Izrael–Jákób nevek váltakozása szolgált. Ebből kifolyólag kézenfekvőnek tűnhetett egy Júda – Izrael– Izmael réteg Jahvistaként való azonosítása, s egy Rúben – Jákób – Midián réteg (+ álom-elbeszélések) Elohista besorolása.

Már G.von Rad (1953) óvatosan kezeli, sőt túllép a narratíva ilyen jellegű megközelítésén, szerinte a József-elbeszélés az ősatyák történetétől megkülönböztetendő bölcsesség-didaktikai elbeszélés, mely az ókori bölcsességirodalom számos motívumát tartalmazza: ú.m. király közelében lenni, jó tanácsot adni, kísértésnek ellenállni, óvakodni az idegen asszonytól.<sup>3</sup> A József-elbeszélés középpontjában a fivérek közötti konfliktus áll, amely József felemelkedésének kiváltó oka és belső motívuma, mozgatója.

A 20. század '70-es éveitől pedig már a témával foglalkozó kutatók nagy része (D. B. Redford, H. Donner, Cl. Westermann, W. Dietrich) is amellet teszi le voksát, hogy a József-elbeszélés egy olyan önálló, zárt irodalmi egység, amely független a Wellhausen-féle elmélet forrásaitól. Lehetségesnek tartják, hogy a narratíva különböző, már létező elbeszélésmotívumokból és anyagokból lett összeállítva. A szöveggyarapodás redakciótörténetileg tisztázható, ahol részben egy Júda – Izrael – Izmael alapelbeszélés és egy Rúben – Jákób – Midián betoldás különböztethető meg. Egy összekötő részt képezvén a pátériárka történetek és a mózesi történetek között, ennek az elbeszélésnek valószínűleg az a szerepe,

---

2 E szerint a megközelítés szerint a Pentateuchos négy, egymástól függetlenül létrejött forrásműből keletkezett (Jahvista /J/ Júda, Kr.e. 10. sz. vége, 9. sz. eleje; Elohista /E/ Izrael, Kr. e. 8–9. sz. körül; Deuteronomista /D/ Kr. e. 7. sz.; Papi irat /P/ fogság után, az 5. sz. elején).

3 Kákosy, 198. A Putifárné-motívum legrégebb változata egy Újbirodalom korából származó mese, az ún. „Két testvér története” (D Orbiney-papirusz, Kr. e. 14. sz.)



hogy magyarázatot adjon arra nézve, hogyan és miért kerültek a törzsek elődei Egyiptomba.

A bővítményekkel kiegészített elbeszélés létrejöttének folyamata, időpontjainak meghatározása napjainkban még vita tárgya. A kutatók három idői besorolást is helytállóként vélnék felismerni az elbeszélés datálását illetően, mégpedig úgy, hogy az első és harmadik időpont között körülbelül 700 évnyi a távolság. A legkorábbi keltezés a Dávid–Salamon korára utal, azaz a Kr. e. 10/9. századra<sup>4</sup>, ezt követi a perzsa kor, a Kr. e. 6/5. század<sup>5</sup>, s végül felmerül a Kr. e. 3. századi hellenista korszakra való datálás gondolata is.<sup>6</sup>

A Dávid–Salamon kora (Kr. e.10/9. sz.) mellett érvelők elsősorban abból indulnak ki, hogy az elbeszélés a dávidi trónutódláshoz áll közel, József akár Dávid előfutáraként is felismerhető.

Westermann a József elbeszélést egy politikátörténeti narratívával átszőtt családtörténetként értelmezi, mely arra a kérdésre próbál választ adni, hogyan kerülhet egyik fivér a másik fölébe az uralkodást illetően. Az elbeszélés összeállításának datálásának megbízhatóságát igazolva látja többek között abban is, hogy az egyiptomi elemek a történetből arra a salamoni korszakra jellemzők, amikor Izraelnek jó kapcsolatai voltak Egyiptommal és ezáltal az egyiptomi kultúra hatással lehetett az izraelita irodalomra.<sup>7</sup>

Dietrich a József-történetet már nemcsak családtörténetként látja, hanem egy törzs vagy klán történeteként is, annak szociális és politikai dimenzióival együtt. Úgy véli, a fivérek nevei reprezentálják Izrael ősatyjait, ebben az esetben József képviseli északon „Izraelt” szemben „Júdával” délen. Az elbeszélés lényegében az idősebb fivéreken – Júdán és Rúbenen – felülkerekedő fiatalabb fivérek – József és Benjámin – törzsének politikai agendáját közvetíti az olvasónak. A forrásokat illetően Dietrich úgy véli, a szerző ismerhetett egy Dávidi történetírásként fémjelzett anyagot, amit fel is használt a kompozícióban. A történetet Salamon halála utáni időszakra teszi, Jeroboám korára, voltaképpen az ő Egyiptomba menekülésére, s ezáltal a héber jelenlét lehetőségére és magyarázata is utalva Egyiptomban. Ezt a nézetét véli alátámasztottnak az Egyiptom és

---

4 G.v. Rad, L. Schmidt, L. Ruppert, H. J. Boecker, H. Donner, Cl. Westermann, W. Dietrich; 5 D.B. Redford, A. Meinhold, H. Schweizer, R. G. Kratz, K. Schmid;

6 Lux, 6.

7 Westermann, 11.

Jeroboám Izraelje közötti jó kapcsolattal, ellentétben Júdával, Rehoboámmal az élen. Dietrich szerint József narratívája azzal a céllal lett összeállítva, hogy Jeroboám uralmát Északon József klánja uralmaként legitimálja.<sup>8</sup>

Az elbeszélés későbbi, Kr. e. 6/5. századi datálásának támogatói többek között a narratíván felismerhető ókori egyiptomi hatásra és erőteljes diaspóra „jellegre” hivatkoznak. Redford például 50 olyan szót és kifejezést különít el az elbeszélésben, amelyek előfordulnak más fogság korabeli és fogság utáni irodalomban is. Ebből arra következtet, hogy József története azon okból kifolyólag nem jelenhetett meg a történeti és prófétai könyvekben, mert ezt nem ismerték azok írói. Redford szerint a József-történet a Kr. e. 7/6. század körül a Júdeai Királyság végén vagy a fogságban válhatott novellává egy olyan történetből, amely Egyiptomban ismert volt abban az időben, amikor a Pentateuchos megírására/összeállítására került sor.<sup>9</sup> Meinhold kutatásai is azt támasztják alá, hogy a József narratíva számos szava és kifejezése csak a fogság alatti vagy utáni irodalomban mutatható ki és hasonló megfigyelésekről ad számot az elbeszélés nyelvtanával és mondattanával kapcsolatban is. Redfordhoz hasonlóan Meinhold is egy olyan időre datálja a József történetet, amikor a „diaspora minden konzekvenciájával már valóság volt”, azaz Kr. e. 650–425 közé. Meinhold úgy véli, hogy az idegen országhoz való kedvező és barátságos viszonyulásával a József-novella diasporában és diaspora számára állt elő. Tőle származik a „diasporanovella” elnevezés is.<sup>10</sup>

A fentiek alapján a következők állapíthatók meg: A József narratívát egy már létező ókori-keleti (egyiptomi és izraeli) hagyományanyagból állították össze azzal a céllal, hogy Izrael múltbeli történetének néhány aspektusára visszatekintvén azt megvilágítsa. A rendelkezésünkre álló tekintélyes mennyiségű anyag ellenére is még mindig nagyon nehéz meghatározni kizárásos alapon szerzőt, kort, szociális közeget. A kutatók néhány jelentős dologban azonban konszenzusra jutottak. Egyetértenek abban, hogy a József narratíva egy didaktikus bölcsességi narratíva, egyiptomi bölcsességi irodalmi elemekkel. Érdeklődése középpontjában az É-i Királyság áll, melynek irányában a történet elfogultnak mondható. Az É-i Királyságot (Izrael nemzetségét) József szimbo-

---

8 Dietrich, 14–15., 62–63.

9 Redford, 252–253.

10 Meinhold, 308.

lízálja, kiváltságot és felsőbbiséget kap (Júda nemzetsége) a D-i Királyság felett. Az idősebb fivérek, akiknek a születés jogán is a felsőbbiség járna – nem nőnek József fölé az elbeszélésben.<sup>11</sup>

## **Az eskü szerepe a bibliai narratívákban**

Az eskü megjelenése egy bibliai történetben, elbeszélésben sosem véletlenszerű, többé-kevésbé mindig körvonalazható az a funkció, melyet betölteni hivatott.

Gyakran egy elbeszélés drámai középpontjaként jelenik meg, így emelve ki egy alap-konfliktust. Jellemzően egy markáns fordulópontot, vízvázasztó momentumot, döntést kísér, vagy éppen indít el. Ezáltal az eskü formálja a narratíva szerkezetét, strukturális vázát, felépítését.

Az eskü különösen fontos abban a tekintetben is, hogy képes megvilágítani egy ember, a történet /fő/szereplője magatartásának, viselkedésének jellemzőit, minőségét annak közvetlen és ünnepélyes megnyilvánulása által. Ziegler szerint az esküt gyakran szöveg-indikátorként használták fel azon célból, hogy meghatározzák az adott bibliai narratíva valamely egyéniségének lényeges, alapvető tulajdonságát, természetét és jellemét. Erre a karakter esküje összetételének a bibliai narratíva kontextusán belüli vizsgálata világíthatott rá a legmegbízhatóbb módon. Akár feddhetetlen, akár bűnös valaki, esküje rámutat, jelzi szavahihetőségét, jelleme integritását és megbízhatóságát.<sup>12</sup>

---

<sup>11</sup> Antwi, 272–273.

<sup>12</sup> Ziegler, 267–270.

## **József eskütörténete (Gen 42, 15–16)**

Expozíció / Probléma (42,1-5)

Éhínség – Jákób Egyiptomba küldi fiait élelemért.

42, 2c „...menjete el, és vásároljatok ott gabonát, hogy életben maradjunk, és ne haljunk meg!”

Fokozás / (néha) Elkalandozás

József felismeri testvéreit – fokozás

József visszaemlékezik álmaira – elkalandozás

Klimax / Tetőpont / Fordulat (42, 9cd-16)

Kémek vagytok! (42, 9. 14)

Próba I.: „Ezzel teszek titeket próbára: a fáraó életére esküszöm, hogy nem távoztok innen, amíg ide nem jön a legkisebb testvéretek!” (42,15) – eskü 1.

Próba II.: „Így teszem próbára, igazat beszéltek-e. Mert ha nem, a fáraó életére esküszöm, hogy kémek vagytok!” (42, 16) – eskü 2.

Feloldás / Megoldás (42,19–20)

„... maradjon... egyik testvéretek ... , ti pedig menjete el, vigyete el gabonát házatok éhező népének. Hozzátok el ... legkisebb testvéreteket,... és nem fogtok meghalni.”

Befejezés (42, 20d)

„És úgy cselekedtek.”

## **Az eskütörténet vizsgálata**

### **Éhínség: – Egyiptom, mint megoldás**

A Középbirodalom korából (2040–1791) ismert egy színes falfestmény II. Hnumhotep kerületi kormányzó beni-haszáni (Közép-Egyiptom, Kr. e. 1900 körül) sírjából. Egy bevándorló sémi nemzetséget ábrázol a kép. A falfelirat tartalmazza a nemzetségnévét is –Ibsa- formában, ami vsz. megfelelhet az

Ószövetségi „Abisaj” névnek. A kutatók szerint ezek az emberek azokhoz a nomád törzsekhez tartozhattak, akik Egyiptom ÉK-i határvidékén éltek, s akik gyakran nyugtalanították betöréseikkel a Delta vidékét (bizonyára éppen éhínség, vagy egyéb katasztrófák idején), s akik ellen a Királyi Fal nevezetű erődrendszer épült. Amikor erős volt az egyiptomi központi hatalom, általában béke volt a határokon. A Kr. e. 17–16. sz.-ban változás állt be, amikor sémi eredetű hükszoszok, valamint hurriták szállták meg Egyiptomot. Amikor az ország kormányzata stabil volt, a központilag irányított gazdaság általában jól funkcionált. Az Újbirodalom idején (1550–1070) Egyiptomnak gabonafeleslege is volt, ismeretes, hogy Merneptah ekkor segélyszállítmányt indított az éhségtől sújtotta Hettita Birodalomnak. Tudomásunk van arról is, hogy a központi raktárakban bő termés idején tartalékokat halmoztak fel az esetleges rosszabb termésű évekre előre gondolva.<sup>13</sup>

### **József funkciója**

A Biblia tanúsága szerint József két pozíciót töltött be Egyiptomban. A Gen 41, 41 egy politikai funkcióról tud: az egész Egyiptom felügyelője (šallít), adminisztrátora az országnak. A Gen 42, 6 egy gazdasági jellegű megbízatásról ad hírt: József az egész ország kormányzója (hammaškín), aki az élelmiszert szétosztja, adományozza.

József felemelkedése (rabszolgából miniszter) Egyiptomban megtörténhetett; hasonló dolgokról az egyiptomi források beszélnek.<sup>14</sup> Józsefhez közel áll az ún. *vezíri* funkció, aki

Egyiptom majdnem egész története folyamán az ország második embere, az államszervezet legfőbb irányítója volt. Ez a funkció már az archaikus korban (Kr.e. 2955–2635) kialakult, a központi élelmiszerraktárak megszervezésével egy időben. A vezír hatásköre volt a főfelügyelet: „Ezek a szervek tartalékokat halmoztak fel a különféle terményekből, nyersanyagokból, így az állam terméketlen években is segíteni tudott az éhségtől legjobban sújtott vidékeken.”<sup>15</sup> Az Óbirodalom (Kr.e. 2635–2155) korában különféle adminisztratív intézkedéseket foganatosítottak a központi hatalom megerősítésére, melynek követke-

---

<sup>13</sup> Kákosy II.194.197.

<sup>14</sup> Westermann, (A Biblia titkai,) 55.

<sup>15</sup> Kákosy, 70.

tében egy új tisztséget is létrehoztak – „Felső-Egyiptom kormányzója” címmel. Az e tisztséget betöltő személy közvetlenül az uralkodónak volt alárendelve. Elmondható tehát, hogy Egyiptomban az állam irányításában egy hatékony adminisztratív réteg közreműködött, s már az Óbirodalom korától a legfontosabb tisztség a vezír volt, s e tisztség komplexitása idővel tovább nőtt. Az Újbirodalom korától a különféle igazgatási kompetenciák, építkezések felügyelete mellett a vezír naponta jelentést kapott az eseményekről. Legfőbb bíróként ítélkezett a hivatalnokok felett, hitelesítette a végrendeleteket, őrizte a földekre vonatkozó nyilvántartást, jelentést kapott minden perről. A bírósági rendszer élén a vezír állt, a fáraó egyetlen ügyben sem szerepelt végső fórumként.

József neve nem szerepel egyiptomi szövegekben, s hogy a fáraó Egyiptom kormányzójává tette meg Józsefet, erre konkrétan nincs történelmi bizonyíték. Arra azonban igen, hogy az Újbirodalom korától idegen sémiták magas tisztségbe emelkedtek Egyiptomban.<sup>16</sup> József történetével kapcsolatban kétségtelenül megállapítható, hogy a szerző alapos ismerője volt a kései Újbirodalom és az azt követő időszak egyiptomi viszonyainak, államszervezetének, társadalmi, gazdasági helyzetének.<sup>17</sup>

### **Kémkedés vádjja**

József tudatosan vádolja meg kémkedéssel testvéreit, ami abban az időszakban ez egy nagyon komoly, akár halálos ítéletet is maga után vonó vád lehetett. Egy térségben, városban megjelenő idegenek a rossz tapasztalatok alapján mindig óvatosságra készítették az őslakosságot, szemléletes példája ennek a későbbiekben Jerikó esete is (Józs 2). A kémek pusztja jelenléte biztos jelét adhatta egy rövidesen bekövetkező invázióknak.

Az Ókori Kelet történetének igen jelentős szakaszához tartozhatott ez a probléma, hiszen ismeretes, hogy Egyiptom már a Középbirodalmi korszakot megelőzően védekezés céljából építkezéseket folytatott különböző határsza-

---

16 Kákosy, 167–169. Harris-papirusz – egy Irszu nevű sémiről beszél, aki hatalomra került Egyiptomban. Lehetséges, hogy azonos Baival, aki a XIX. dinasztia alatt szinte teljhatalmú ura volt az országnak. Bai nem azonos Józseffel, de a József-történetnek ez a része párhuzamnak tekinthető ehhez az időszakhoz.

17 Kákosy, 197–199. Vannak adatok az Újbirodalom korából, hogy idegenek (sémiták) magas tisztségbe emelkedtek; Putifár (Petepre: „Az, akit Ré adott”) jellegzetesen későegyiptomi név, a XXI.dinasztia korától (Kr.e.11.sz.) fordul elő

kaszain.<sup>18</sup>Hogy mikor lehetett egy Egyiptomot Kánaán felől fenyegető invázió olyan „aktuális”, hogy az Egyiptomba jövő idegenekben rögtön kémekre gyanakodjanak – természetesen pontosan nem határozható meg.<sup>19</sup>Egy biztos: A kémkedéssel való vádnak évszázadokon keresztül van alapja – Egyiptom határait őrzik, figyelik, Egyiptom ÉK-i határa fallal is meg van erősítve ellenséges betörések ellen.

### Az esküformula

בְּזֹאת תִּבְחָנוּ חַי פְּרַעֲהַ 15  
 אִם-תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם-בָּכוֹא אֲחֵיכֶם הַקָּטָן הַגָּדוֹל: 16 שְׁלַחוּ מִכֶּם אֶחָד  
 וַיִּקַּח אֶת-אֲחֵיכֶם וְאֶתֶם הֶאֱסְרוּ וַיִּבְחָנוּ דְבָרֵיכֶם הַאֲמֹת אֶתְכֶם וְאִם-  
 לֹא חַי פְּרַעֲהַ כִּי מֵרַגְלִים אַתֶּם:

### Az esküformula ószövetségi szempontból

#### „im”, „im ló”, „ki”

Amennyiben az összetett eskü-mondat alárendelt mellékmondata teljesíthető (reális) feltételt fejez ki, akkor az „im” /ha/ kötőszó (42, 15), a negatív jelleg esetében az „im ló” /ha nem/ kerül alkalmazásra, amennyiben a mellékmondat irreális feltételt fejez ki, akkor a „ki” /bizony, valóban/ kötőszót követi (42,16).

#### „ HAY / HĒ ” „HĒ pareoh ”

A „HY” partikula pontos meghatározása régóta foglalkoztatta a kutatókat. J. Pedersen szerint a „HY” általában melléknévként értendő (élő), de előfordulhat, hogy helyesebbnek tűnik főnévként (élet) fordítani.<sup>20</sup>

A kétféle vokalizációt „HAY / HĒ” illetően megfigyelhető, hogy a „HAY” forma mindig JHWH neve előtt fordul elő, míg más egyéb név előtt a „HĒ”

<sup>18</sup> Kákosy, 127.

<sup>19</sup> A Kr. e. 17. sz. közepétől a 12. sz.-ig Palesztina az Egyiptomi Birodalomhoz tartozott, először a hükszoszok uralma alatt (Kr.e.1652–1544), majd az egyiptomiak alatt.

<sup>20</sup> Pedersen, 18.

forma. Ha a ḤAY -t főnévként vesszük status constructusban, akkor a ḤĒ forma érthetővé válik, mint a status constructus pluralis összevont formája : ḤAYYAY --- ḤAYYĒ--- ḤĒ. Vagy: a „ḤAY” egy olyan főnév, mint a „ḤAYY-IM” (élet), singular formája „ḤAY” és a constructus „ḤĒ”.

M. Greenberg ókori keleti párhuzamokra hivatkozván (akkád, ugariti) azt ajánlja, hogy a „ḤAY”-t főnévként kellene értelmezni és a jelentés: /By/ the life of the X/az X életére.

A LXX particípiumnak fordítja, ezáltal a formula: as the X lives/amint-ahogy az X él/élő.

Mindenesetre, a „ḤAY”-t akár particípiumként „as X lives”, akár főnévként „by the life of X” is kezelték, az eskütevőnek egyenlőséget kellett tennie szavainak vagy ígéreteinek igazsága között és azon személy életének igazsága (valósága) között, aki az esküben meg lett idézve.

Pedersen szerint a „ḤAY” Jhwh „az élő Úrra” tett eskü olyan, amit az Isten életére tesznek. Greenberg inkább úgy fogalmaz, hogy az eskük asszerációban vannak Istennel, vagy annak más erős és szent megfelelőjével, akár tanúként van az esküben megidézve, akár azért, hogy majd elítélje a bűnöst, aki az isteni nevet megszenteltelenítette azzal, hogy hamisan esküdött vagy megszegte az esküt.<sup>21</sup>

Jürgen Ebach szerint a József által alkalmazott formulában egy megfelelés/azonosság található a következő izraelita esküformulához: „az élő Úrra, és az én uram, királyom életére” (2Sam 15, 21).<sup>22</sup>

Sem a használatot, sem a jelentés kérdését még nem zárták le.<sup>23</sup>

## **Az eskü – egyiptomi szempontok figyelembe vételével**

Az ókori Egyiptom gazdag eskügyakorlattal rendelkezik, melyet többféle forrásanyag közvetítése révén ismerhetünk meg. Templomok, sírkamrák falai,

21 Greenberg, 36–37.

22 Ebach, 285.

23 Greenberg, 35.; Az esküformula fordítási változatai: Károli 1970: (42,15) ”úgy éljen a Fáraó”; (42,16) ”úgy éljen a Fáraó”; Biblia 2001;2014: (42,15) „a fáraó életére esküszöm”, (42,16) „a fáraó életére esküszöm”; Zürcher Bibel 2007: (42,15) ”So wahr der Pharao lebt”, (42,16) ”beim Leben des Pharao”; Septuaginta Deutsch 2009: (42,15) „Bei Pharaos GESUNDHEIT ” (42,16) „Bei Pharaos GESUNDHEIT ”



sztelék, agyagtáblák, osztrakák és papiruszok tanúskodnak arról, hogy az egyiptomiak komolyan vették az esküt és azt gyakran és változatos módon alkalmazták.

Különbséget lehet tenni a jogi élet, joggyakorlat eskü-alkalmazása között és olyan eskük között, amelyek inkább emocionális felkiáltások, megszólítások, segítségkérések; pl. a hűség bizonyítása a fáraó iránt, vagy istenség segítségül hívása veszély idején.

A törvényes okból kifolyólag tett esküt nem volt kötelező bíróság előtt tenni, ha az adminisztráció és a szemtanúk jelen voltak – az eskü érvényes volt jogi szempontból.<sup>24</sup>

## Az egyiptomi esküformula

Az esküt illetően két alapformulát különböztethetünk meg: „Ahogy/Amint igaz/való, hogy él X isten (király)”, „Ahogy/Amint igaz/való, hogy fennmarad/fennáll/megmarad X isten (király)”. A két formula közül az első számít régebbinek, és használatban is tovább volt, mint a későbbi formula.

Az Óbirodalom korában (2635–2570) a király-eskü van túlsúlyban – „Ahogy él a király X”, majd feltűnik a király-eskü és az isten-eskü kombinációja – „Ahogyan az istenek akarják, hogy ... X (király) éljen”. A Középbirodalom alatt (2040–1791) túlnyomórészt az isten-eskü önálló alkalmazásával találkozunk, emellett azonban egyre gyakoribb az ún. üreskü – „Ahogy az (én uram) úr él”. Az úr lehetett király, de a feudális szóhasználat szerint egy helyi hatalmasság is. Az úr-és isten-eskü kombináció a XVII. dinasztia királyainál tűnik fel (1650–1550), akik ezt isteni származásuk prezentálására alkalmazták.<sup>25</sup>

Történetünk szempontjából kulcsfontosságú tény, hogy az Újbirodalom korától (1550–1070) minden kétséget kizárólag dokumentálható: az üreskü a „fáraóra esküdni” parafrázisává vált. Főleg a XXII. dinasztia idejétől válik gya-

---

<sup>24</sup> Wilson, 130.

<sup>25</sup> Kákosy, 235–239. Az uralkodó istenítése Hatsepszutnál (XVIII. dinasztia) már markáns, III. Amenhotep alatt új fokozatra emelkedik, azaz a király lénye kettéválik egy égi és egy földi énné, s az isteni aspektust tisztelet illeti meg a földi király részéről is. A későbbiekben bizonyos hanyatlás következik be e téren, majd újra jelentkeztek törekvések a király magasabb fokú istenítésére, különösen a Kr. e. 4. században.

korivá az esküben a „fáraó”<sup>26</sup> szó használata, sokszor Amon és a főpap említésével együtt: „Ahogy Amon él, ahogy a fáraó él, és ahogy Amon főpapja él...”<sup>27</sup>

Kétségtelen, hogy a királyra-fáraóra tett eskü gyakori az egyiptomi forrásokban, főként jogi kontextusban. Ebből arra is lehet következtetni, hogy a szerzőnek és a kortársaknak a Gen 42, 15–16. „fáraó életére” esküformulája ismerős volt. Az eskü az „istenített” fáraó életére egyben hitvallásként is szolgálhatott, viszont esetünkben feltételezhető, hogy az elbeszélő részéről bizonyára egy olyan esküről volt szó, amelyben a fáraó mint úr, a jog legfőbb uraként szólíttatik meg, nem pedig mint isten. A Gen42, 15.16 esküformulái „Sitz im Rechtsleben”-re utalnak.<sup>28</sup>

## A hamis eskü kérdése Egyiptomban

Az egyiptomi irodalom hűen tükrözi korának erkölcsi nézeteit és gyakorlati útmutatások formájában is próbálja azokat elfogadhatóvá tenni és érvényre juttatni. Gyakran tartalmaznak esküre vonatkozó utalásokat is.

A Középbirodalom (2040–1791) korából származó, „Egy férfi intelmei fiához” c. műben (központi témája a királyhoz való hűség) olvasható: „Küzdj a neve képviselőjében, *lelkiismeretesen esküdj rá*, és akkor szabad leszel a hűtlenség romlottságától.”<sup>29</sup> A bölcsességirodalom óvott a könnyelműen tett kötelezettségvállalásoktól és tanúskodásoktól: *A becsületesség, tisztesség jobb, mint az eskü!*<sup>30</sup> Amenemope intelmei, amely az Újbirodalom (1550–1070) kora után keletkezhetett, de gondolatvilága és stílusa ehhez a korhoz köti, több fejezeten keresztül visszatér a hamis eskü kérdéséhez: 6. rész: „*Aki fondorlatosan cselekszik a mezőkön, bár hamis eskük kötik, elcsábítja a Hold ereje.*”<sup>31</sup>/aki megszerzi másnak a földjét, végül Thot, az igazság ura kezei közé kerül;/ 11. rész: „*Mivel*

---

26 Kákósy, 230. „A fáraó elnevezés az egyiptomi *per-aa*, „nagy ház” szavakból származik. A királyi palotát, az udvart nevezték így, csak az Újbirodalomtól kezdték a király személyére alkalmazni.”

27 Redford, 233. A „fáraó” a király vagy uralkodó kifejezés helyett leginkább a Kr. e. 9. századtól dokumentált, a Kr.e. 7. századra viszont már általánossá is válik.

28 Kreuzer, 130.

29 Wilson, 149. W117.

30 Wilson, 150. W122.

31 Wilson, 150. W123.

*hamis eskü által gyarapodott, hasa elfordítja a szívét.*<sup>32</sup> XIX. dinasztia korából (I. Ramses, 1300 körül) Deir el-Medinában, Théba déli nekropoliszában találtak egy imádságot, melyet egy Nefer-abu nevezetű férfi intézett Ptah-hoz: „Az a férfi vagyok, aki hamisan esküdött Ptahra, Maat (igazság) urára. Ő sötétséget látat velem nappal. ...Féljétek Ptah nevét igazságtalansághoz kimondani, mert aki azt igazságtalansághoz mondja ki, meg fogja bánni.”<sup>33</sup>Az ún. Torinói sztrájk-papirusz egy részlete a király nevével való – eskü általi – visszaélésről tesz említést: „Leültek a temetőben. Három felügyelő érkezése az elvitelükre. Ms (Ms), Aanehet (...) fia, (egy) munkás, így szólt: „(Ahogyan) tartós Amon, s (ahogyan) tartós az uralkodó, akinek nagyobb a hatalma a halálnál, ha elvisznek engem innen ezen a napon, ő le fog feküdni (?) ...és én akkor sem! Megbüntették őt, mivel a fáraó – Élet, Üdv, Egészség – nevére esküdött ott.”<sup>34</sup>

Kutatásai alapján J. A. Wilsonhoz hasonlóan Renate Müller-Wollermann is arra a következtetésre jutott, hogy a hamis esküt az istenek (az uralkodó is isteni személynek számított) ellen való vétségnek tartották, ezért a legszigorúbb büntetés járt érte. Számos fennmaradt dokumentum támasztja alá, hogy valóban nagyon keményen szankcionálták a hamis esküt. A csonkítás (orr, fül levágása), karóba húzás, krokodilok elé vetés, verés, száműzetés vagy rabszolgaság, tulajdon elvesztése – valóban a legsúlyosabbnak számító büntetések. A csonkítás erkölcsi halált jelentett, és a karóba húzás általi kivégzéssel együtt e két büntetésnek megbecstelenítő jellege is volt. A száműzetés egyenlő volt az örök halállal, mivel a túlvilági léthez szükséges dolgok bebiztosítása ezzel elveszett.<sup>35</sup>

Nyilvánvaló tehát, hogy az az ókori egyiptomi ember nem vehette könnyedén az esküt!

## **József ószövetségi, rabbinikus és keresztyén szemszögből**

---

32 Wilson, 150. W124.

33 Veijola, T.; 5.

34 ÓKTCH 60.; Rad 54, 16-17.; Az ÚB idején a thébai temetőkerületben az uralkodók és főurak temetkezéséhez szükséges dolgok előállítására egyre több műhely jött létre, egész munkástelepek alakultak ki. III. Ramses (1198–1166) 29. uralkodási évében zavarok támadtak az ellátást illetően, az elkezeredett munkások kénytelenek voltak a sztrájk eszközhöz nyúlni.

35 Müller-Wollermann, 44–50.; /W31, 42, 146/, W123, W124,125,127

József a Tórában és a történeti könyvekben kimért és tárgyilagos módon kerül említésre, meglepő azonban az a szinte tragikusként érzékelhető felhang, amely ezt kíséri.

Halála után József földi maradványait kérésének megfelelően Izrael fiai magukkal viszik (Gen 33,19;50,25; Ex 13,19; ) és az Ígéret Földjén temetik el Sikemben (Józs 24,32).

Különösebb kommentár nélkül értesülünk arról, hogy József fiaiból két törzs lett – Manassé és Efraim, és ezért nem kaptak a léviták osztályrészt az országban... (Józs 14, 3–4).

Simei, aki az Absolon lázadása alatt Jeruzsálemből menekülő Dávidot kövel dobálja és ócsárolja (16, 5–8), és akit Salamon megölet (1Kir 2, 46) – a József házából származó Géra fiaként van számon tartva (2Sám19, 21). Az 1Kir11, 28 József fiai háza robotmunkásairól ad hírt. Az ország kettéválása után József nevét az É-i királyság szinonímájaként kezdték használni, ami arra utal, hogy József háza vagy József fiai kifejezés mögött tényleges erő állt.

A Prófétákat illetően hasonló a kép, Józseffel főleg a Kr. e. 8–6. század körül keletkezett szövegekben találkozunk. A fogság előtti próféták közül Ámósz, amikor Izraelt siratja, József házának pusztulását vetíti elő: „Az Urat keressétek, akkor élni fogtok, különben rátör József házára, mint a tűz ... Bétel miatt.” (5,6). Abdiás az Úr napjával kapcsolatban említi József házát, amikor az az ellenséget (Edóm) felégető láng lesz: „Jákób háza tűz lesz, József háza láng, Ézsau háza meg pozdorja.” (17). A fogság alatti és fogság utáni próféciaik egyaránt pozitív képet vizionálnak: Júda és József (Efraim) újra egy néppé lesz (Ez 37, 15–22), Júda és József háza olyanokká lesznek, mintha Isten nem is vetette volna őket el (Zak 10, 6).

A 105. zsoltár, amely Izrael történetét énekl meg, kiemeli József bölcsességét, amely felemelkedéséhez vezetett.

## József rabbinikus megközelítése

A korai zsidó írásmagyarázat – korának köszönhetően – a hellénizmus, a görög gondolkodás hatásait is hordozza magán. A Jubileumok könyve (Kr. e. 2. sz.) terjedelmesen foglalkozik József és Potifárné esetével, összességében erősen idealizálja József alakját, akit nem csak családjá, de egész Egyiptom jótevőjeként ábrázol. A szintén ebből a korból (Kr. e. 2–1. sz.) származó Tizenkét Pátriárka Testamentuma c.(zsidó-keresztyén) munka egy önálló részt szentel Józsefnek- József Testamentuma címmel. Az előzőekhez hasonlóan fő témája szintén a Potifárnéval való kapcsolat, József itt erkölcsi példaképül szolgál a kísértések legyőzésében. A Philo (Kr. e. 20 – Kr. u. 50) kommentárt ír a Tórához, melyben egy önmagában ellentétes, kiegyensúlyozatlan Józseffel találjuk magunkat szemben: különleges képességekkel rendelkezik, ezért megállja helyét a legmagasabb funkcióban is, önuralmának köszönhetően minden helyzetet kezelni tud, emellett azonban egy bizonytalan, ingadozó jellem. A Genezishez írt midrás, Genezis Rabba (szerk. Kr. u. 400–450 körül) szerint József fiatalkori bűnei (84, 7 piperkőc, árulkodik testvéreire) okozzák későbbi szenvedéseit. Másrészt pedig József érdemeként tartja számon, hogy a törzsek megmaradtak, életben maradtak, új nemzedékek születhettek (84, 5). A GR írói Józsefről, mint körülmetélten születettől tudnak (84, 5), valamint az Emberiség pásztorának (GR 91,5) is titulálják.

Kora egyik legnagyobb tóratudósaként tartották számon Rásit, aki 1040–1105 között élt Franciaországban. Tóra-kommentárja volt az első nyomtatásban megjelent héber könyv (1475). Józseffel kapcsolatos megállapításait illetően a klasszikus rabbinikus irodalom nyomain halad. József fiatalkori dolgait, gyengeségeit (hiúság, önimádat) elítéli, nagy hibának tartja, mikor emberi közbenjárásban reménykedik az Isten iránti feltétlen bizalommal szemben, de Rási fontosnak tarja Józseffel kapcsolatban azt is kimondani, hogy azért ő is csak egy egyszerű halandó, aki Isten akarata ellen semmit sem tehet. A Genezis Rabbahoz hasonlóan kiemeli, hogy József élete legfontosabb döntéseiben Istenre hallgatott és Isten hatalmára mutatott, s még magas tisztségében is hűséges maradt vallásához.

A rabbinikus írások Józsefet ugyan nem egy tökéletes, mégis „igaz” emberként tartják számon. Ennek oka abban rejlik, hogy engedelmes volt Isten iránt.

Engedelmessége tette lehetővé, hogy Egyiptomban magas pozícióba emelkedjék, s ezáltal nemcsak családja megmentőjévé, de családja által népe megmentőjévé válhassék.<sup>36</sup>

## **József keresztyén megközelítése**

Már a Kr. u. 2. századi egyházatyák magyarázatának középpontjában megjelenik a József – Krisztus párhuzam. Origenész (Kr. u. 3. sz.) Genézis kommentárjában a József – Krisztus tipológiát olyan mértékben fejlesztette tovább, hogy József kútba dobása végül Krisztus sírba tételével feleltethető meg.

Luther a történetet „egy szép vidám históriának” tartja, amely magas teológiai tartalommal bír. Ő is az allegorikus magyarázat híve, kicsit „másként”, minek következtében a József–Krisztus tipológia a zsidóellenes bibliamagyarázat alapköve lett. „Ahogy József járt a testvéreivel, ugyanúgy járt Krisztus is a testvéreivel, azaz a zsidókkal.” A József és testvérei közötti konfliktus áttevődik a zsidóknak Jézushoz fűződő kapcsolatára, végül pedig a zsinagógának az Egyházra. A zsidók példajelleggel Jézus ellenfeleivé és Krisztus-gyilkossá nyilvánítatnak.<sup>37</sup>

## **József eskütételének értelmezése**

Ami József esküjét illeti, a rabbinikus írások igen érdekes magyarázattal szolgálnak. A szerzők egyértelműen egy mélyebb üzenetet látnak abban, hogy eskütételekor József a fáraót „hívja” Izrael Ura helyett. Nem zavaró számukra a tény, hogy József egy olyan esküt tesz, ami nem igaz. A Midrás ezt úgy kezeli, hogy amikor József hamisan esküdött, akkor a fáraóra esküdött (Genézis Rabba 91:7). Ezzel amellett teszi le a voksot, hogy végül is egy izraelita számára ez a formula nem egy hiteles esküformula. Egy valódi esküt csak egy valóságos istenség nevében lehet esküdni, ezért a fáraó nevében tett eskü alkalmazható egy szándékos próbálkozásként valakit megtéveszteni, becsapni. R. Alter szerint az

---

<sup>36</sup> Niehoff, 125.

<sup>37</sup> Lux, 10.

eskü jól szemlélteti József „egyiptomiságát”, ezzel akarta megteveszteni testvéreiret, hogy azok ne ismerjék fel őt. Egyiptomi magasrangú tisztségviselőként a helyzetnek megfelelően keményen és kíméletlenül viselkedik testvéreivel, az egyiptomiak által használatos esküje csak része ennek az aktusnak.<sup>38</sup>

Luther semmi kivetnivalót nem lát abban, hogy József a „a fáraó életére”-esküszik, hiszen hasonló eskü volt használatban Izraelben a későbbi időben: eskü a király életére (1Sam17,55; 2Sam11,11). Ezt a gyakorlatot igazolja a későbbiekben a Zsidókhoz írt levél is: „Mert az emberek önmaguknál nagyobbra esküsznek...” (Zsid 6, 16). Luther úgy véli, hogy

József szándékosan adta szavát a lehető legegypiomibb módon, egyiptomi gyakorlat szerint, viszont mintha félreértelmezné az esetet: szerinte József arra esküszik, hogy őrizetbe veszi a testvéreit, nem pedig arra, hogy próbára teszi a testvéreit.<sup>39</sup>

Kálvin egészen másként viszonyul a kérdéshez. Elítéli József „fáraó életére” tett esküjét, mely által bizonyosságát látja annak, hogy József szívéből hiányzik az igazi istenfélelem. Ha ennek birtokában lenne, nem feledkezne meg arról, hogy csak Isten nevére szabad esküdni. Abban az esetben tartja bizonyos fokig megbocsáthatónak, menthetőnek ezt a megnyilvánulást, ha ez egyszerűen nem egy eskü volt, hanem valamiféle tanúul hívása a hatalommal bíró embernek. Aki az Istenre esküszik, azt kívánja tőle, hogy közbelépjen és mérje ki a hamis eskü büntetését. Akik saját életükre vagy kezükre, vagyonukra, vagy arra, amit a legértékesebbnek tartanak, esküsznek – ahogy ez szokás volt –, azok Isten elé helyezik magukat és más halandókat. Kálvin szerint a József által használt esküforma bírálatot érdemel, mivel a király életére tett eskü egy profán hízélgés volt az egyiptomiak között. Kálvin úgy véli, az eskünek ez a módja gyűlöletes az igaz kegyesség számára. Elismerően beszél ugyan arról, hogy József csakugyan sosem fertőződött meg az udvari korrupcióval, de mivel alkalmazkodott a beszédnek ehhez a züllött szokásához, szégyenfolt esett rajta. Esküje megismétlése pedig azt mutatja, hogy ha valaki hozzászokik a gonoszhoz, újra és újra nagyon hajlamos lesz a bűnre. „Látjuk, hogy akik egyszer elhamarkodottan maguknak tulajdonították az esküvés szabadságát, azoknak minden harmadik szava esküvés lesz, még ha a legfelszínesebb dolgokról beszélnek is. Annál nagyobb

---

38 Alter, 247.

39 Leupold, 564–565.

óvatossággal kell nekünk használni az esküt, nehogy bármi efféle engedékenységgel megkeményítsen minket ebben a gonosz szokásban.” Kálvin szerint tehát József egy „rossz szokás áldozata”.<sup>40</sup>

## Összefoglalás és konklúzió

József testvérei ügyének részletes tárgyalási folyamata nincs lejegyezve, az erről szóló történetben valójában a legfontosabb mozzanatokkal találkozunk. Amellett azonban, hogy történelmileg teljesen hiteles szituáció bontakozik ki előttünk, néhány kérdésre egyszerűen nem található hitelesnek tűnő, elfogadható válasz.

József kémkedés vádjával illeti testvéreit, akik jövetelük céljának ismételt hangoztatásával védekeznek: egy ember fiai, egy család tagjai, akik nincsenek háborúságban senkivel, nincs érdekükben a kémkedés, egyszerűen élelmet akarnak vásárolni és hazavinni az éhezőknek. Nyilvánvaló, hogy a súlyos vádat József ahhoz használta, hogy fivéreit egy további útra kényszerítse, s a vád addig marad érvényben, míg a fivérek a legfiatalabb testvért elhozzák és bizonyítják, hogy egy család tagjai. Az is érthető, hogy már a próbatétel elrendelésével a vád többé nem jelent veszélyt a fivérekre.<sup>41</sup>

Ami ebben az egészben ellentmondásos, sőt, meghökkentő: a törvénykezők közül (József nem maga vizsgálja az ügyet!) senkit nem érdekel, hogy a vádlottnak ki a megbízójuk, hogy jogilag a testvér elhozatala hogyan szabadíthatja meg a többieket a kémkedés vádjától, s egyáltalán, hogy lehet kémkedéssel gyanúsított személyeket elengedni, hozzanak bizonyítékot arra nézve, hogy nem kémek. A történet csúcsmeglepetése pedig: József vádja és próbatételei elrendelésének nyomatékosságaként két ízben esküt tesz a fáraó életére. József részéről itt kétszer tudatosan hamis eskütétel hangzik el annak ellenére, hogy az istenség vagy uralkodó nevére tett hamis eskü úgy zsidó, mint egyiptomi szempontból a legsúlyosabb bűnök közé tartozott.<sup>42</sup> A fentieket figyelembe véve

---

40 Kálvin, 474.,

41 Seebass, 87.

42 Otto, 314., Egyiptomban mégpedig olyan mértékű felségárulásnak számított, amit kötelesség volt jelenteni. Erre figyelmeztet I. Thutmószisz Hatsepszut (Kr. e. 1479–1458) trónralépésekor: „Ami mindenkire vonatkozik, aki hallja, hogy Urának nevét (illetéktelenül/



nehezen körvonalazható a József által tett két eskü szerepe és szükségessége.

A bibliai narratívákban található eskükről állítja kutatásai alapján Y. Ziegler, hogy megjelenésük sosem véletlenszerű, sokkal inkább gondosan választott formában úgy vannak elhelyezve, hogy a narratívának belső dinamikát kölcsönözzenek. Ezenfelül betölthetnek még egy fontos funkciót: rávilágíthatnak, felfedhetik az eskütévő természetét, jellemét. Az esküvel az eskütévő saját magát prezentálja. Józseffel kapcsolatban arra a megállapításra jut, hogy bár az ő karakterén nem ront a „rossz” eskü, mégis részben kedvezőtlenül egészíti ki a jellemzését. Ziegler szerint ez az esküformula szemlélteti, hogy József milyen mélyen integrálódott az egyiptomi kultúrába, és ennek szinte természetes velejárója, hogy eredeti kultúrájától elidegenedett. Így válik érthetővé, hogy Izrael Urának neve az esküformulában Egyiptom urának nevére lett cserélve.<sup>43</sup>

Az eddig elmondottak alapján egyre világosabban körvonalazódik (legalábbis számomra) a megállapítás: József esküjével (Gen 42, 15.16.) kapcsolatban nem az a legvitathatóbb kérdés, hogy benne a fáraóra hivatkozik. A problémát sokkal inkább az jelenti, hogy az eskü egyáltalán elhangzik! József abban a helyzetben nem kényszerül eskütételre, főként nem hamis esküvésre, amely abban a korban súlyos bűnnek számít! Mindebből arra lehet következtetni, hogy József az eskütévő szerepet úgy „kapta”. Ennek oka talán egyszerűen abban rejlik, hogy a szerző(k)/szerkesztő(k) – ahogy Ziegler véli – a narratívának valamiféle belső dinamikát szerettek volna adni. Abból, hogy ezt egy eskütétellel oldották meg, arra lehet következtetni: az elbeszélés véglegesnek mondható összeállítása olyan korban történt, amikor az eskükifejezések használata a mindennapi közbeszéd profán részévé vált. Ezzel a jelenséggel főként a hellenizmus elterjedése és annak hatása nyomán találkozunk, s nagy valószínűséggel ennek a gyakorlatnak kiiktatását próbálta maga Jézus is elérni (Mt 5, 33–37)<sup>44</sup>. Kálvin élelátása, bölcsessége vitán felüli e tekintben is, talán azzal a kiegészítéssel, hogy valószínűleg nem József volt „rossz szokás” áldozata, hanem története összeállítóinak, redaktorainak élelátását homályosította el egy „rossz szokás” hatása.

---

hiábavalóan) kimondják (*dm*), rögtön jönnie kell, a Királynak jelenteni, ahogy az én Felségem nevénel is teszük.”

43 Ziegler, 105-106; 267–269.

44 Kis J., 166.

## Felhasznált irodalom

- ALTER, R.: *Genesis: Translation and Commentary*, New York: Norton, 1996
- ANTWI, E. K. E.: „Sources, Formation and Socio-Historical Context of the Joseph Narrative: Re-Examined under the Documentary Hypothesis”, *Old Testament Essays* 29/2 (2016), 259–276.
- DIETRICH, W.: *Die Josephszählung als Novelle und Geschichtsschreibung* (Neukirchen-Vluyn:Neukirchener Verlag, 1989)
- DONNER, H.: Die literarische Gestalt der alttestamentlichen Josephsgeschichte, *BZAW* 224, Berlin/New York 1994
- EBACH, J.: *Genesis 37–50*, HThKAT, Freiburg/Basel/Wien 2007, 278–289.
- GERTZ, J. Ch (Hg.): Grundinformation Altes Testament. *Die nicht priester-schriftliche Josefsgeschichte*, Vandenhoeck + Ruprecht, 2007, 272–278.
- GREENBERG, M.: The Hebrew Oath Particle HAY/HE. *JBL* 76, 1975, 34–39.
- HARMATTA J. (szerk.): *Ókori Keleti Történeti Chrestomathia*, Osiris, Budapest, 2003
- KÁKOSY L.: I. *Az ókori Egyiptom története és kultúrája*, Osiris, Budapest, 1998  
II. *Az alexandriai idősten*, Osiris, Budapest 2001, 193–213.
- KÁLVIN J.: *Magyarázat Mózes első könyvéhez*, (Szabó Miklós), 1–553.
- KIS J.: Az eskü kérdése Mt 5,33–37 szerint, in: *Új szempontok az újszövetségi krisztológiában*. A SJE RTK Újszövetségi Tanszéke nemzetközi tud. szimpóziumának előadásai, 2014, 1–169.
- KREUZER, S.: Der lebendige Gott: Bedeutung, Herkunft und Entwicklung einer alttestamentlichen Gottesbezeichnung, *BWANT* 6, 1997
- LEUPOLD, H.C.: *Exposition og Genesis: Volume 1*, 2005, 1–664., <http://www.ccel.org/ccel/leupold/genesis.html>.
- LUX, R.: *Josefsgeschichte*. 2013; <http://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/22800/>
- MEINHOLD, A.: Die Gattung der Josephsgeschichte und des Esterbuches: Diasporanovelle I, *ZAW* 87, 1975, 306–324.
- MÜLLER-WOLLERMANN, R.: *Vergehen und Strafen: zur Sanktionierung abweichenden Verhaltens im alten Aegypten*, BRILL, 2004, 1–343.
- NIEHOFF, M.: *The Figure of Joseph in Post-Biblical Jewish Literature*, Brill, Leiden, 1992.

- OTTO, E.: Das altägyptische Strafrecht, ZAR 11, 2005, 312-322.
- PEDERSEN, J.; *Der Eid bei den Semiten*. Strassburg, 1914
- REDFORD, D. B.: *A Study of the Biblical Story of Joseph: (Genesis 37–50)* (VTSupp.20; Leiden; Brill, 1970)
- WESTERMANN, Cl.: Genesis 37–50: *Erste Reise Brüder nach Aegypten (Gn 42, 1–38)*, BKAT, 1982, 104–122.
- RAD, G.von.: Josephsgeschichte und ältere Chokma in *VTS I./1953*, 120–127.
- SEEBASS, H.: Josephsgeschichte (37,1–50,26), in *Genesis III.*; Vandenhoeck + Ruprecht, 2000, 82-93.
- SCHMID, K.: „Die Josephsgeschichte im Pentateuch,“ in *Abschied vom Jahwisten: Die Komposition des Hexateuch in der jüngsten Diskussion* (ed. J. Ch. Gertz, K. Schmid, M. Witte; BZAW 315; Berlin: W. de Gruyter, 2002)
- VEIJOLA, T.: Das dritte Gebot (Namensverbot) im Lichte einer ägyptischen Parallele, *ZAW*, 1991, 1–17.
- WILSON, J.A.: The Oath in Ancient Egypt. *JNES* Vol.7. No.3., 1948, 129–156.
- ZIEGLER, Y.: Promises to Keep, The Oath in Biblical Narrative, *VTS 120*, Brill, Leiden, Boston, 2008

Mgr. Búza Zsolt, PhD.

## „Domus Propria, Domus optima”

(Az I. rozsnयीi parókia rövid története)

### Absztrakt

„Egyszer volt, hol nem volt...” Ez nem mese, hanem a valóság. A Rozsnयीi Református Egyházközség a Csehszlovákiában tartó kommunista diktatúra alatt (1948–1989) hatalmas üldözést élt meg. Mit jelentett Isten népe számára egy gyülekezeti ház lelkészlakkkal, közösségi térrel, egyházi lakással és két kiadott szobával? Mit jelentett egy gyülekezet számára a lelki és gazdasági élet megteremtése végett egy biztonságos tér, amit Csehszlovákia politikai szervei és Rozsnयी város fővezetői egy tollvonással ledöntöttek? Mit jelentett Isten házának lerombolása és elpusztítása? Mi történt a Rozsnयीi Református Egyházközséggel 1969 és 1972 között? A „magasabb rangúak” véleménye az lett, hogy az új lelkész lak új helyen egy korrekt és optimális végzés a gyülekezet életére nézve. Valóban? Ezekre a kérdésekre reflektál ez a tanulmány, mindenkor a gyülekezet szempontjait szem előtt tartva, mert a Rozsnयीi Református Keresztyén Gyülekezet értékét ma és holnap is saját háza szavatolja.

**Kulcsszavak:** Rozsnयीi Református Egyházközség, I. rozsnयीi parókia, Erdélyi Géza, kommunista rendszer.

### Abstract

„Once upon a time...” It isn't a fable, but the reality. Reformed church in Rozsnयी / Rožňava was persecuted during the communist regime in Czechoslovakia. What did that mean for the congregation which had a pastoral house with parsonage, a common room with a bellhouse and two rental rooms? What did that mean for the congregation, whose departments of spiritual and economical life were destroyed by the political agency of Czechoslovakia and by Rozsnयी's / Rožňava's leader? What did that mean, that the house of God was ruined? What happened to Reformed church in Rozsnयी / Rožňava between 1969 and 1972? In the opinion of executive authorities, the new location of the pastoral house was

decided correctly and reasonably. Was this verdict of authority an optimal solution for the congregation? I will try to answer these questions within the framework set by the congregation. The value of Reformed Christian Church in Rozsnyó / Rožňava is and will be its own domus.

**Keywords:** Reformed church in Rozsnyó / Rožňava, the 1<sup>st</sup> Rozsnyó's / Rožňava's pastoral house, Géza Erdélyi, communist regime.

## Bevezetés

A 7. század tekintélyes uralkodói a Karoling-ház háznagyai voltak. Einhard Nagy Károlyról írt híres életrajza alapján leszögezhető: „Valójában a királynak már régóta nem volt semmi hatalma, és a pusztán királyi címen kívül semmi más tekintetben nem volt tündöklő jelenség..., a birodalom kormányzását a maiordomus látta el, minden bel- és külügyet ő intézett.”<sup>1</sup> A későbbi időben a király a hadvezetést is magánvagyona tiszttartójára, háznagyára hagyta. A francia történelem ezeket az uralkodókat tétlen királyokként – „rois fainéants” tartja számon.<sup>2</sup> Tétlen királynak bizonyult a Rozsnyói Református Egyházközség is a 41 évig tartó kommunista hatalom maiordomusaival szemben. A ház birtoklást jelentett. A hatalom pedig birtokolni akarta mindazt, ami útjában állt. Így lett a Rozsnyói Református Egyházközség udvara szálka mindabban, amit városrendezés néven indított el a normalizáció korában Rozsnyó város vezetősége.

## Kezdetek

Az 1786-ban Berzétéhez csatolt rozsnyói leányegyház 1854. november 1-jén alapította meg első presbitériumát (konzisztórium) T. Maklári Lajos, berzétéi lelkész vezetése alatt Csekő János házában tartott presbiteri gyűlés alkalmával. A legforróbb óhaj a következő volt: „Vajha az isteni tystelet rendes gyakoroltatása

---

1 KATUS LÁSZLÓ, *A középkor története*, Budapest: Pannonica–Rubicon, 2001. ISBN 963 9252 04 2. p. 114.

2 DR. MÁRKI SÁNDOR, *Az ó- és középkor története*, Budapest: Kiadja az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársaság. 1910, p. 448–449.

eszközlésbe vétethetnénk e fiókgyülekezetben.”<sup>3</sup> 1863. május 31-én Molnár Mihály gyülekezeti tag jelezte a presbitériumnak: házáat, ahol az istentiszteleteket tartották, meg akarja-e venni az egyház vagy sem? Ő ugyanis elköltözik a városból!<sup>4</sup> A presbitérium egy forró nyár után végül is 1863. szeptember 1–3. között tartotta ülését e nagy horderejű kérdésben, és kimondta, hogy az egyház 600 korona és annak kamatai fejében megvásárolja a telket, s ott az imaterem mellett a népiskola, a segédlelkészi lakás és egyházfilakás részére is helyet adnak. Molnár Mihály elfogadta az adott feltételeket, és az eladási ár 2.800 korona lett. A gyülekezeti kötvényt törvényesen átírták a nevére.<sup>5</sup>

Az 1881. augusztus 20-án tartott presbiteri gyűlés 4. pontja tárgyalta a gyülekezet vagyoni helyzetét. Az összes kötvény a telek és a rajta lévő ingatlanok miatt be volt táblázva és a presbitérium megvizsgálta: az egyház vagyona nincs-e veszélyben?<sup>6</sup> 1883-ra sikerült a telket teljesen az egyházhoz csatolni, ami az akkori Berzéte utcai 138. szám alatt volt található és összértéke 2.650 forint volt, ami a gyülekezet teljes vagyonának a felét tette ki abban az időben.<sup>7</sup>

Az 1884. október 18-án tartott presbiteri gyűlésen a konzisztórium elégedetten nyugtázta, hogy az új imaház elkészült. Szilvássy Nándor építésztlől átvették az elvégzett munkálatokat. Az új imaház belső berendezését Lenkey Ferenc asztalos készítette el a presbitérium határozata alapján.<sup>8</sup>

1887-ben az egyház házának alsó lakrészét is bérbe adták Hazay Edének, a

---

3 Jegyző könyve a Berzétei helv. hit. Egyházhoz 1786 évben csatolt Rosnyói ref. fiok egyház első Consistoriumának, mely tartatott 1854 év november 1<sup>st</sup> napján Berzétei lelkész T. Maklári Pap Lajos úr előlülése alatt Csekő János házánál. In: *Az egyház jegyzőkönyve 1854 ik november 1ső napjától 1899-ig.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 1. [2017.október 28.]

4 *Az egyház jegyzőkönyve 1854 ik november 1ső napjától 1899-ig.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 37. [2017.október 28.]

5 *Az egyház jegyzőkönyve 1854 ik november 1ső napjától 1899-ig.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 39. [2017.október 28.]

6 Jegyző könyv felvétel a rozsnyói ref. leány egyház 1881.augusztus 20-án az imaházban tartott consistoriumi ülésen. *Az egyház jegyzőkönyve 1854 ik november 1ső napjától 1899-ig.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 105. [2017.október 28.]

7 Jegyző könyv felvétel a rozsnyói ref. leány egyház 1883.február 25-én algondnok házánál tartott consistoriumi ülésen. *Az egyház jegyzőkönyve 1854 ik november 1ső napjától 1899-ig.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 122. [2017.október 28.]

8 Jegyző könyv felvétel a rozsnyói ref. leány egyház 1884.október 18-án a jegyző házánál tartott consistoriumi ülésen. *Az egyház jegyzőkönyve 1854 ik november 1ső napjától 1899-ig.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 134-135. [2017.október 28.]

Magyar Királyi Postaszállító családjának, és abban az évben az egyházfit is elbocsátották, és az ő lakrészét is kiadták.<sup>9</sup> 1899. évről szóló gondnoki számadás az egyház házának becsértéke 24.000 korona volt, ami a 4.000 koronát érő templomtelekkel igazi kincsnek számított abban az időben. A házbérből évi 900 koronát nyert a gyülekezet és az épület fenntartására, az egyház és az iskola céljaira 50-50 koronát fordított.<sup>10</sup>

## A továbblépés időszaka

Réz László a gyülekezet első megválasztott templomépítő lelkipásztora, így írt a rozsnóiak fogadtatásáról: Délután „3. óra 6. perczkor érkeztem meg az én kedves szerettejemmel együtt Rozsnyó bányaváros vasúti állomására. Híveim közül mintegy 30-32-en jöttek ki az állomásra előmbe. [...] A küldöttség szónoka Tóth állomásfőnök volt, ki szeretettel köszöntött s mondott Isten hozottat. A szeretet hangján köszöntem meg én is szíves fogadásukat. Kocsikra ültünk ezután s az egész fogadó küldöttség elkísért bennünket ideiglenes szállásunkig, a Flütsch Kálmán presbiter házáig.”<sup>11</sup> Előtte a presbitérium megbízta Szilvássy Nándor építésszt, hogy a parókia bérházának az átalakítási tervét készítse el, amit az építész 1905 márciusában benyújtott, és a nyárutóig elvégezte a munkálatokat.<sup>12</sup> Feltehetően 1907-ben készült el a bérház körüli kőkerítés, valamint a kiépített kapualj. Így az épületet a Kardos féle telektől teljesen leválasztották és négy részre osztották. A telek teljes hosszúsága 68,9 bécsi öl volt.<sup>13</sup>

Réz László lelkészsége idején 1910-ben Szabados Sándor tervei nyomán

---

9 Jegyző könyv felvétel a rozsnói ref. leány egyház 1887.február 16-án az algondnok házánál tartott consistoriumi ülésén. *Az egyház jegyzőkönyve 1854 ik november 1ső napjától 1899-ig.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 149. [2017.október 28.]

10 Jegyzőkönyv, felvétel a rozsnói ev. ref. leány egyháznak 1900.február 04.az imaházban tartott egyháztanács ülésén. *Ref. egyházi jegyző-könyv kezdve 1890 év január 5étől.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017.október 28.]

11 Lelkészi Napló, 1902. április 18. Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]

12 A Rozsnyói Ref. Egyház Bérházának átalakítási terve. 1905. március hó, Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017.október 28.]

13 Területek összegezése. 1907. Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017.október 28.]

(Rozsnyó, 1910. június 18.) készítették el a közösség Andrássy Dénes utcai házának a vízvezetéki tervrajzát, amikor is az emeleti részre vezették be a vizet a földszinti falikútból és megoldották a lefolyást és a kanális is ekkor épült.<sup>14</sup>

A gyülekezeti bérház udvarán felállított kútra a többi családi ház is rácsatlakozhatott. Így például az Andrássy Dénes utca 11. szám alatt lakó tekintetes Klein Samu és családja. Az engedélyt Rozsnyó városi vízvezetéki felügyelője 1912. augusztus 27-én adta meg, és a munkálatokat Vajner Lajos géplakatos és elektrotechnikus vállalata végezte.<sup>15</sup> 1915. július 18-án került sor Réz László leiratára. Ő a rozsnói ref. egyház Gróf Andrássy Dénes utcai 136 h.sz. háza földszinti lakrészének alaprajzát készítette el. Ekkor kötötték össze a földszinti lakrész fürdőszobáját a már meglévő vízvezetékekkel.<sup>16</sup> A 465/1915. számú hivatalos engedély a vízvezeték bevezetése ügyében 1915. július 20-án érkezett meg, amikor is a tanács hozzájárult a fürdőszoba kialakításához és berendezéséhez.<sup>17</sup>

1930-ban, Szőke István lelkipásztor szolgálata alatt egy újabb ajánlatot kapott a gyülekezet. Eszerint 15.000 koronát kap, azzal a kikötéssel, hogy ebből az összegből gyülekezeti terem építsen. A terem helyet adott volna a leánykörnek, az időközben megalakuló dalárdának, amit Bellágh Barna segédlelkész vezetett, valamint a vallásoktatásra járó gyermekeknek és a bibliaórát látogató közép- és idős korosztálynak. A lelkész két tervet tárt a presbitérium elé. A presbitérium a másodikat fogadta el. Eszerint nagyobb kölcsönt venne fel a gyülekezet a nagyobb terem építésére. Később a lelkipásztor a kisebb költségű javaslatot tartotta elfogadhatónak, mert nagyobb létszámú alkalmakat a gyülekezet úgyszólván a templomban tart. Az egyházközségi közgyűlés nagylelkűen támogatta az ötletet, és a hívek áldozatkész adakozásukkal olyan buzgóságot mutattak, hogy az elegendő lett az építkezés költségvetésének teljes fedezésére. A határozat megszületett, a tervek elkészültek és a munkát Penger András épí-

---

14 A Rozsnyói Ref. Egyház Andrássy Dénes utcai házának vízvezetéki tervrajza – Emeleti rész. 1910. június 18., Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]

15 Tek. Klein úr földszinti lakásának vízvezetéki tervrajza. Andrássy Dénes u.11. Rozsnyó, 1912. aug. 27. Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]

16 A rozsnói ref. egyház Gróf Andrássy Dénes utcai 136 h.sz. háza földszinti lakrészének alaprajza. 1915. július 18. Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]

17 Rozsnyón 1915. július hó 20-án tartott tanácsi ülés jegyzőkönyvi kivonata. Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]



tőmesterre bízták.<sup>18</sup>

A legnagyobb horderejű munka Nt. Vízváry László idejében kezdődött. Ő a Rozsnyói Református Egyház bérházának és lakóházának teljes korszerűsítését végezte el. Több városi mester dolgozott a költségvetés elkészítésén, amit ernyő alá Penger András tett. Az ács munkára Mihalcsik András, a tetőfedő munkára Penger András, bádogos munkára Hanzély Károly, asztalos, lakatos, üveges és mázólok munkára Ivák Kálmán, kályhás munkára Mester Mihály adott árajánlatot és a villanszerelői munkákat Gömöri Zoltán vállalta. A presbitériumnak 1938. február 28-án nyújtották be az összköltségvetést: ez 22.016.50 Kcs-t számlált.<sup>19</sup> A munkálatok gyors ütemben haladtak, és a tél beállta előtt Penger András 1938. október 15-én kiállított számlája alapján a gyülekezet hátraléka 4,342,59 Kcs volt.<sup>20</sup>

## Háború után, valamint közben

A Rozsnyói Református Egyházközség háborús kárának rendezése dr. Rákossy Levente, gondnok felügyelete alatt történt. Vízváry László, lelkész 1946. augusztus 1-jén levelet intézett a Szlovák Nemzeti Tanács pénzügyi megbízott hivatalához a háborús károk enyhítésére. A templom és a parókia javítása 44.800 Kcs-t tett ki.<sup>21</sup>

Kisebbségi javítások mellett a nagy tragédia 1967-ben következett be. A „városrendezés” és „központépítés” égisze alatt a parókiát és a mellette lévő gazdasági és közösségi termet, valamint az egyházi lakást lebontásra ítélték. A Helyi Nemzeti Tanács hozzá fogott a lakások kivásárlásához, hogy a családi házak és hivatalok helyén Szolgáltatások háza, nagyszabású bútor- és textilüzlet, valamint 182 személyes legényszállás épüljön. A 802 m<sup>2</sup> és 150 éves gyülekezeti tel-

---

18 CSÉPLŐ VERONIKA. *A Rozsnyói Református Keresztyén Gyülekezet és Temploma: Történelmi áttekintés*. Rozsnyó, 2005. p. 27.

19 A rozsnyói Református Egyház által tervbe vett bérház építési munkáira: Költségvetés 1938. február 28. Rozsnyói Református Lelkeszi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]

20 Penger András 1938. október 15-én kiállított számlája Rozsnyói Református Lelkeszi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]

21 Szlovák Nemzeti Tanács pénzügyi megbízott hivatalához intézett 1946. augusztus 1-jén kelt 45/1946. számú levél, Rozsnyói Református Lelkeszi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]

ket a város mellett működő helyi építkezési hivatal 1969. november 12-én kelt leiratában saccolással 160.817,54 Kős-re becsülte a 47/1969.számú rendelet nyomán, és ez alapján 1969.december 18-án kiállította az adásvételi szerződést 160.818 Kős-ra.<sup>22</sup>

Az akkori lelképásztor, Erdélyi Géza és Kovács Imre gondnok voltak megbízva a presbitérium részéről, hogy tárgyaljanak a Városi Nemzeti Bizottság képviselőivel.<sup>23</sup> A város első körben felajánlotta csereépületként a Kassai út 1. alatt található Állami Takarékpénztár épületét. Ezt 1970. március 31-éig kész volt megtenni<sup>24</sup>, de ez a határidő először 1970. május 15-ére, majd 1970. október 1-jére tolódt ki.<sup>25</sup> Ez azonban megghiúsult.

Az 1970. november 29-én tartott presbiteri gyűlés alapján a presbitérium felháborodását fejezte ki. A fenn említett épülettel kapcsolatban a város kijelentette: „a Ref. Egyház nem kaphatja meg ezen épületet, mert forgalmas helyen van.”<sup>26</sup> A Városi Nemzeti Bizottság vezetőjének közlését a Járási Nemzeti Bizottság elnöke megerősítette. Helyette négy más épületről tett említést, melyek közül az egyház képviselőjében lévő lelkész és gondnok beleegyezése nélkül az Ispotály utcai 39 sz. alatt található, a fűrésztelep és téglagyár egykori tulajdonosának özvegye, Lissauer Piroska és fia, Róbert tulajdonát képező házat ajánlotta fel, melynek értéke a tulajdonos szerint 300.000 Kős. De a hiányzó 140.000 Kős-t biztosítani kell [...], mert így „nem tekinthető elintézettnak a parókiaügy.”<sup>27</sup> Továbbá a presbitérium határozatában egyhangúlag megerősítette, hogy kéri a szerződés alapján lebontott és 37.500 Kős-re értékesített harangozói lakást és a fatartónak a kifizetését, amelyet még 1968 nyarán

---

22 Zasadnutie Rady ONV v Rožňave zo dňa 05.03.1971. In Štátny archív v Košiciach - pobočka Rožňava [2017.október 28.]

23 Jegyzőkönyv, mely felvétellett a rozsnyói ref. egyház rendes presbiteri gyűlésén 1967. szeptember 7-én felvétellett Rozsnyón. In: *Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1939-től 1985-ig*. Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 299. [2017. október 28.]

24 Jegyzőkönyv, mely felvétellett 1970.január 7-én a rozsnyói ref. presbitérium rendes gyűlésén 1969.október 19-én felvétellett Rozsnyón. In: *Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1939-től 1985-ig*. Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 321. [2017. október 28.]

25 Jegyzőkönyv, mely felvétellett 1970.június 6-án a rozsnyói ref. presbitérium rendes gyűlésén. In: *Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1939-től 1985-ig*. Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 326. [2017. október 28.]

26 Uo., [2017. október 28.]

27 Református Lelkészi Hivatal 10/1969. számú levele, Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 311–312. [2017. október 31.]

lebontottak, és amit 1968.VII. 30-ig kellett a Városi Nemzeti Bizottság által folyósítani, de ez nem történt meg.<sup>28</sup>

Az ügy rendezése sajnos azért sem haladt előre, mert a lelkészen kívül, aki hetente két-három alkalommal a Városi Nemzeti Bizottság és a Járási Nemzeti Bizottság illetékes főembereit ostromolta, senki nem vett részt ebben a nagy horderejű munkában. Az ügy rendezése azért sem tűrt halasztást, mert a város már a parókia épületeit lekapcsolta a városi csatornahálózatról.<sup>29</sup> A parókia ügyét Erdélyi Géza, helyi lelkész 1970. december 13-án kelt a Szlovák Szocialista Köztársaság Kulturális Minisztériumához intézett 13/B/70. számú levele sürgette meg: leírta a város által szabott feltételeket, és kérte a fennmaradó összeg: 140.000 Kčs kiutalását.<sup>30</sup>

A Rozsnyói Református Egyházközség presbiteri határozata 1971. március 26-án született meg, amely alapján a helyi vezetők, Elexa pénzügyi és Leštiak kulturális megbízottak cselekvésre szólították fel.<sup>31</sup> Ez ügyben a város részéről nagy szolgálatot Lúcsko Lajos tett, aki Erdélyi Géza visszaemlékezése alapján azt mondta, hogy „tűzzel játszik”<sup>32</sup>, de tapasztalatára és jóindulatára szükség volt.

1971. április 9-én tartott presbiteri gyűlésen a presbiterek hangot adtak nemtetszésüknek a város által felkínált telek miatt. Nehezményezték, hogy a kórház melletti épület messze van a templomtól, továbbá nem megfelelő, mert lapos tetejű volt, tehát nem volt padlása. Több egyháztag, köztük presbiterek is a templom melletti Terrai-házat javasolták, melynek vételára 200.000 Kčs volt. A lelkész álláspontja az volt, hogy a gyülekezet nyugtalanítása alaptalan, hiszen a szükséges állami segélyezés: 140.000 Kčs már megérkezett, és a gyülekezet

---

28 Jegyzőkönyv, mely felvétel 1970.november 29-én a rozsnyói ref. presbitérium rendes gyűlésén. In: *Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1939-től 1985-ig*. Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 328–330. [2017. október 28.]

29 Jegyzőkönyv, mely felvétel 1971.január 4-én a rozsnyói ref. presbitérium rendes gyűlésén. In: *Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1939-től 1985-ig*. Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 334. [2017. október 28.]

30 List č. 13/B/1970 Ministerstvu kultúry SSR v Bratislave zo dňa 13.12.1970. Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 328–330. [2017. október 31.]

31 Uznesenie Rady Okresného Národného Výbori v Rožňave zo dňa 26.03.1971. In Štátny archív v Košiciach - pobočka Rožňava [2017. október 28.]

32 ERDÉLYI GÉZA, *Hűség (Életutam)*, Pozsony: Madách–Pozonium, 2013. ISBN 978-80-7089-550-4. p. 114.

megkárosítása történne. Emellett a templom melletti épület nem volt eladó, legalábbis nem a gyülekezet számára.<sup>33</sup> A gyülekezet az 1971. május 2-án tartott egyházközségi közgyűlésen erősítette az 1971. április 9-én tartott presbitéri gyűlés 6. pontjának a határozatát a parókiavásárlásról, miszerint a jelenleg Lissauer Piroska és fia Róbert tulajdonát képező 300.000 Kős értékű épületet megvásárolja a felbecsült összegből, valamint a kérvényezés útján megérkezett 140.000 Kős államszegélyből, és vállalta, hogy a szóban forgó lakást rendbe hozza a következő pénzarányokban: 1. Esetleges tetőjavítás, vakolás: 3.000 Kős gyülekezeti önerőből, 10-13.000 Kős vállalat által. 2. Belső javítás: 5.000 Kős; 3. Központi fűtés: 17.500 Kős; 4. Kerítés: önerőből: 2.500 Kős. Összesen: 30-31.000 Kős.<sup>34</sup> Így a 478 m<sup>2</sup> képező telek a gyülekezet tulajdonába került.

## Összegzés

Minden kornak megvan a maga módszere, hogy az ellenséget kiiktassa. A Rózsnyói Református Egyházközség tulajdonát képező udvart a kommunista hatalom két módszerrel próbálta teljesen megpuhítani:

A.) Időhúzás. 1967-től egészen 1972-ig, öt éven keresztül tartott ez a tortúra. A lelki belefáradás módszere nyomasztó volt, türelmet és időt próbáló folyamat.

B.) A mai gazdasági értékesítés világában a saccolás szóba sem jöhet, de egy diktatórikus rendszer megteheti, hogy ezzel is ellehetetlenítse a gyülekezetet és olyan pozícióból indítsa a tárgyalásokat, hogy azok megfeneklettségről tanúskodjanak.

Minden kornak megvannak azok a személyei, akik harcolnak. A fiatal, ambiciózus lelkész, Erdélyi Géza kész volt a tárgyalásokra. Ismerte Lukács evangéliuma által lejegyzett hamis bíró példázatát, amelyben az özvegyasszonynak a következőképpen szolgált az igazságot a bíró: „*Ha nem is félem az Istent, és az*

---

33 Jegyzőkönyv, mely felvétellett 1971. április 9-én a rózsnyói ref. presbitérium rendes gyűlésén. In: *Presbitéri és közgyűlési jegyzőkönyv 1939-től 1985-ig*. Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 340–341. [2017. október 28.]

34 Jegyzőkönyv, mely készült a rózsnyói Ref. egyháznak 1971.május 2-án d. e. 11 órakor a templomban összeült közgyűléséről. In: *Presbitéri és közgyűlési jegyzőkönyv 1939-től 1985-ig*. Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 344. [2017. október 28.]

*embereket sem becsülöm, <sup>5</sup>mégis, mivel terhemre van ez az özvegyasszony, igazságot szolgáltatok neki, hogy ne járjon ide, és ne zaklasson engem vég nélkül*” (Lk 18, 4–5).

Minden kornak megvannak a maga Nikodémusai. Az 1970-es években Rozsnyó magyar többségű város. A rozsnyói kommunisták nem takargatták magyarságukat. Az éjjel és taktikával érkező pártvezetők gyönyörű láncszemei Isten tervének. A Krisztus elítélő és megsemmisítő tanács tagjai között vannak szimpatizánsok, akik váltakozó sikerrel, de segítenek, figyelmeztetnek és útba igazítanak.

Júdásoktól mentes domus nem létezik, ne áltassuk magunkat. Minden korszaknak vannak hátráltatói és besűgői. Feltehetően a rozsnyói presbitériumban is volt beépített ember, aki minden következő lépésről tájékoztatta a hatalom őreit. Ezért volt szükség a fiatal lelkész azonnali cselekvésére, aki megkerülte Rozsnyó várost és a Járási Nemzeti Bizottságot, és a legfelsőbb vezetéshez intézett levelében kérte a parókiaügy rendezését. Bizonyára a felsőbb egyházi vezetőség véleményét is kikérve érkezett meg a hatalmi diktátum.

Ebből az ügyből a rozsnyói református közösség megkárosodva került ki, hiszen a 802 m<sup>2</sup> impozáns épülettömb helyett a szomszédal közös bejáratall rendelkező piciny 478 m<sup>2</sup> hajlék lett, de mégis a lokális viszonyokat tekintve a „domus propria” valóság lett. A tétlen király: a Rozsnyói Református Egyházközség, Júda oroszlánja által: a történelem Ura által győzött (ld. Jel 5,5).

## **Felhasznált irodalom**

CSEPLŐ VERONIKA. *A Rozsnyói Református Keresztyén Gyülekezet és Temploma: Történelmi áttekintés*. Rozsnyó, 2005.

ERDÉLYI GÉZA, *Hűség (Életutam)*, Pozsony: Madách–Posonium, 2013. ISBN 978-80-7089-550-4.

KATUS LÁSZLÓ, *A középkor története*, Budapest: Pannonica–Rubicon, 2001. ISBN 963 9252 04 2.

DR. MÁRKI SÁNDOR, *Az ó- és középkor története*, Budapest: Kiadja az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársaság. 1910.

## Jegyzőkönyvek

- Jegyző könyve a Berzétei helv. hit. Egyházhoz 1786 évben csatolt Rosnyoi ref. fiok egyház első Consistoriumának, mely tartatott 1854 év november 1<sup>50</sup> napján Berzétei lelkész T. Maklári Pap Lajos úr előlülése alatt Csekő János házánál. In: *Az egyház jegyzőkönyve 1854 ik november 1ső napjától 1899-ig.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017.október 28.]
- Jegyző könyv felvétel a rozsnyói ref. leány egyház 1881.augusztus 20-án az imaházban tartott consistoriumi ülésen. *Az egyház jegyzőkönyve 1854 ik november 1ső napjától 1899-ig.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Jegyző könyv felvétel a rozsnyói ref. leány egyház 1883.február 25-én al-gondnok házánál tartott consistoriumi ülésen. *Az egyház jegyzőkönyve 1854 ik november 1ső napjától 1899-ig.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Jegyző könyv felvétel a rozsnyói ref. leány egyház 1884.október 18-án a jegyző házánál tartott consistoriumi ülésen. *Az egyház jegyzőkönyve 1854 ik november 1ső napjától 1899-ig.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Jegyző könyv felvétel a rozsnyói ref. leány egyház 1887.február 16-án az al-gondnok házánál tartott consistoriumi ülésen. *Az egyház jegyzőkönyve 1854 ik november 1ső napjától 1899-ig.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Jegyzőkönyv, felvétel a rozsnyói ev. ref. leány egyháznak 1900.február 04. az imaházban tartott egyháztanács ülésén. *Ref. egyházi jegyző-könyv kezdve 1890 év január 5étől.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Jegyzőkönyv, mely felvétel a rozsnyói ref. egyház rendes presbiteri gyűlésén 1967.szeptember 7-én felvétel Rozsnyón. *Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1939-től 1985-ig.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Jegyzőkönyv, mely felvétel 1970.január 7-én a rozsnyói ref. presbitérium rendes gyűlésén 1969.október 19-én felvétel Rozsnyón. *Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1939-től 1985-ig.* Rozsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]

- Jegyzőkönyv, mely felvétel 1970.június 6-án a rozsnyói ref. presbitérium rendes gyűlésén. In: *Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1939-től 1985-ig.* Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Jegyzőkönyv, mely felvétel 1970.november 29-én a rozsnyói ref. presbitérium rendes gyűlésén. *Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1939-től 1985-ig.* Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Jegyzőkönyv, mely felvétel 1971.január 4-én a rozsnyói ref. presbitérium rendes gyűlésén. In: *Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1939-től 1985-ig.* Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Jegyzőkönyv, mely felvétel 1971.április 9-én a rozsnyói ref. presbitérium rendes gyűlésén. *Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1939-től 1985-ig.* Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Jegyzőkönyv, mely készült a rozsnyói Ref. egyháznak 1971.május 2-án d.e. 11 órakor a templomban összeült közgyűléséről. In: *Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1939-től 1985-ig.* Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Lelkészi Napló, 1902. április 18. Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Rózsnyón 1915. július hó 20-án tartott tanácsi ülés jegyzőkönyvi kivonata. Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Zasadnutie Rady ONV v Rožňave zo dňa 05.03.1971. In Štátny archív v Košiciach - pobočka Rožňava [2017.október 28.]

## **Dokumentumok**

- A Rózsnyói Ref. Egyház Bérházának átalakítási terve. 1905.március hó, Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Területek összegezése. 1907. Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- A Rózsnyói Ref. Egyház Andrássy Dénes utcái házábanak vízvezeték tervrajza – Emeleti rész. 1910. június 18., Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Tek. Klein úr földszinti lakásának vízvezeték tervrajza. Andrássy Dénes u. 11. Rózsnyó, 1912.aug.27. Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona.

- [2017. október 28.]
- A rozsnyói ref. egyház Gróf Andrássy Dénes utcai 136 h.sz. háza földszinti lakrészének alaprajza. 1915. július 18. Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- A rozsnyói Református Egyház által tervbe vett bérház építési munkáira: Költségvetés 1938. február 28. Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- Penger András 1938. október 15-én kiállított számlája Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]
- List č. 13/B/1970 Ministerstvu kultúry SSR v Bratislave zo dňa 13.12.1970. Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. p. 328–330. [2017. október 31.]
- Református Lelkészi Hivatal 10/1969. számú levele, Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 31.]
- Szlovák Nemzeti Tanács pénzügyi megbízott hivatalához intézett 1946. augusztus 1-jén kelt 45/1946. számú levél, Rózsnyói Református Lelkészi Hivatal tulajdona. [2017. október 28.]



Mgr. Süll Kinga, PhD.

## Az új református énekeskönyv

### Absztrakt

Az éneklés nagy hatással van az ember fejlődésére, személyiségének kialakulására. Az éneklés az Isten és ember közti párbeszéd hordozója: lelkipáter szerepe tagadhatatlan, másodsorban emberi feladatunk Istent dicsérni énekkel. Minde mellett az együttes éneklésnek is nagy szerepe van egy közösség kialakulásában: egyház- és társadalomformáló hatása van. Úgy is fogalmazhatnánk: ahogy énekel az egyház, olyan az egyház. Ezért fontos, hogy hogyan és mit énekelnek gyülekezeteink, benne a különböző korosztály. Fontos lenne megtalálni a közös hangot a hagyomány és a megújulás útján. Az írásom a megjelenő új református énekeskönyvvel foglalkozik.

Kulcsszavak: ének, zene, énekeskönyv, megújulás

### Abstract

Singing is a bridge in communication between God and people. The significance of its pastoral care is undeniable; our task and duty is to praise God with the songs. Nevertheless, communal singing plays an essential role in the formation of the community: it helps formulating the church and society. In other words: the way the people sing in the church illustrates the church. Because of this, it is important what and how people in different age-groups people do sing in our churches. It is important to harmonize the traditions and reformations of church liturgy. My writing deals with the new Calvinist songbook, that will be appeared/released soon.“

Keywords: song, music, songbook, reformation/novation

### Bevezetés

*„Amikor a zenéről beszélek, mindig két dolgot értek: az egyik a szöveg, amely a tárgy és a tartalom, a másik pedig az ének, vagyis a dallam. Igaz, hogy – amint Pál apostol mondja – már a pusztán gonosz szó is megrontja a jó erkölcsöket. De amikor a szóval együtt jár a dallam is, akkor az a szó sokkal hatalmasabb erővel be tud*

*fürödni az emberi szív közepébe: mint ahogy a bort tölcserrel töltik a hordóba, úgy a mérget és a romlást a dallam csepegteti be a szívnek a legmélyére.*<sup>1</sup> Ezért nagyon fontos, hogy milyen ének és zene vesz körül bennünket, és nem utolsó sorban milyen él egyházunkban.

## **Ki mit énekeljen?**

Egyre jobban begyűrűzik társadalmunkba az a téves felfogás, hogy a kisgyermeket szabadon kell nevelni: majd ő eldönti, mi a jó neki! A mindennapi életben ez mégsem működhet, mert ez az elmélet a valóságban magát a kisgyermeket, akár annak testi épségét veszélyeztetheti. A kisgyermek még nem tud önmagáról önállóan gondoskodni, saját magára odafigyelni, így továbbra is függ a szülőtől: valójában mégsem lehet igazán szabad. Így aztán nagy erőfeszítésbe kerül minden napi rutin, a fürdetés, öltözködés, etetés, altatás – különösen a dackorszakban. A kisgyermek mindig menekülne a feladat végzése elől. A szülő újra és újra próbálja meggyőzni, magyarázni, először szép szóval, aztán egyre ingerültebbé válik. *„Magyarázattal a kisgyerekek semmit sem tudnak kezdeni.”*<sup>2</sup>

A legújabb kutatások szerint ezekre a cselekedetekre játékosan kell rávenni a kisgyermeket. De hogyan? És itt lép közbe a zene és a ritmus, mint játék!<sup>3</sup> Ezt a módszert nagyanyáink is ismerték, most a tudomány újra felfedezte: itt van nagy jelentősége a dajkadaloknak, mondókáknak, dajkarigmusoknak – játszva, énekelve a mindennapi teendőket végezni. Ilyenkor a ritmus és dallam párosul valamilyen motorikus mozgással, cselekedettel, amit a gyermek megjegyez. A megszokott, visszatérő szöveg és ritmus, ill. egyenletes mozgás serkenti a gyermeket: jó hatással van a beszédfejlődésre és a koordinációra. *„A kisgyerekeknek nem csak ételben kell a legfrissebb, a legjobb, hanem hangban, hangzásban, zenében, színben is – a legtisztább, legnemesebb anyag.”*<sup>4</sup>

A gyermekek nagyon fogékonyak és nyitottak. Néha sokkal többre képesek,

---

1 Kálvin 8. o.

2 Vekerdy 28. o.

3 Stier 32–33. o.

4 Vekerdy 37. o.

mint amit a felnőtt feltételez róluk. Szívesen énekelnek és szórakoznak el egy könnyebb és egyszerű dallammal. Ezekkel szívesen játszanak körjátékokat is, végeznek ritmusgyakorlatokat, éneklük azokat kánonban, improvizálnak. Ezenkívül a legnehezebb zsoltárdallamok megtanulására is képesek. Gyakran halljuk azt az érvet, hogy a régi, elavult zsoltárszövegek alkalmatlanok a gyermekek éneklésére. Ez könnyen cáfolható, mivel az óvodás és kisiskolás korban a gyermekek nem igazán gondolkodnak az énekek szövegén, hanem automatikusan éneklük vissza azok szövegét. A „furcsaságokon” sokszor még mókáznak is.<sup>5</sup> Gyakran előfordul – főleg kisebbeknél – hogy a szöveget átköltik, néha teljesen értelmetlenné alakítva a mondanivalót. A gyermeket ez nem zavarja. Ezeknek az énekeknek a szövegét – főleg a nehezebb zsoltárokéét – nem is gyermekkorban kell elsősorban megérteni, hanem később, felnőttként.<sup>6</sup>

Ha az embert felnőttkoráig elegendő különféle zenei inger éri, akkor később sokkal nyitottabb és befogadóbb lesz a zenével. Olyan zenét is megért, melyet a vele egykorúak csak kinevetnek. Viszont, ha gyermekkorában nem énekel, zenél, zeneileg érzéketlenné válik, s csak arra a zenére reagál, amit a mindennapok nyüzsgésében (bevásárlóközpontok, rádió stb.) hall. Ezért nagyon nagy a jelentősége a gyermekek korai zenei nevelésének. Sokkal nagyobb, mint ahogy azt eddig gondolták. Már a korai szakaszban eldől, milyen lesz felnőtt korában zenei igénye, a zenéhez való hozzáállása.

A serdülő és az ifjú természeténél fogva lázad, új utakat keres. Ez a zenében és az éneklésben is megmutatkozik. Ez a korosztály a zenét, ill. éneket nem produkálja, sokkal inkább hallgatója annak. A zenei ízlést elsősorban azzal lehet befolyásolni, hogy milyen hanghordozó jut el a fiatalhoz. A világi pop- és rockzene erről kifogástalanul tud gondoskodni. Az egyházi zene sajnos nem. A különböző szabadegyházak is rájöttek, hogy ha terjesztik a világhálón énekeiket, azok elérik a fiatalokat. Így nem kell csodálkoznunk, ha fiataljaink ezekhez a zenékhez vonzódnak és ragaszkodnak. „Az a paradox helyzet állt elő, hogy miközben az ifjúságnak soha nem volt ilyen gazdag tájékozódási és művelődési lehetősége, mint amelyet a média nyújt(hat), a bőséges médiafogyasztás nem

---

5 Kislányom egyik kedvenc éneke a 105. zsoltár éppen a „nagy csudái, melyeket tött” szövege miatt.

6 Az idősebb generáció, akik még tanultak iskolában egyházi éneket, később gyakran felemlgették azokat, és utólag elmondták, hogy a nehéz időszakokban (háború, árvíz stb.) mekkora segítséget nyújtott egy-egy ének biztató szövege.

gazdagítja, hanem inkább beszűkíti az értékrendjüket és a zenei ízlésüket.<sup>7</sup>

Az idős emberben gyakran a szunnyadozó képességet és készséget kell felkelteni.<sup>8</sup> Ez nem csak az éneklésnél és zenélésnél van így, de majdnem mindenre érvényes, mivel az idős belefáradt az életbe, gyakran kiábrándult, és csalódott. Már nem nyitott az újra, kívánja a megszokottat. Éppen az éneklés és a közös zenélés az, ami az időset kimozdítja a megszokott kerékvágásból, felejteti a testi és lelki fájdalmat, az egyedüllétet. Az énekeskönyv a nép bibliája – mondták valamikor. S valóban így is volt, az idősek gyakran emlegetik a régi időket, amikor minden iskolai tanítást énekszóval kezdtek, amikor valamennyi zsolnárt tudtak. Ezekre szívesen emlékeznek vissza, és a régen megtanult énekeket is szívesen éneklük. Az énekekben gyakran ott rejlenek az emlékek, egyes életszakaszok és helyzetek, melyek olykor nagyon szép emlékek, vagy éppen keserű viszálgatások. Az idős nagyon ragaszkodik a régihez, az „övéhez”, ezt mindig figyelembe kell venni. Mégis – sokszor a fiatalokkal szemben – megszegyenítő módon képes újat alkotni és tanulni, és nyitott és befogadó az újdonságra.<sup>9</sup>

## Szívvvel és értelemmel

Kálvin szerint a zene Isten ajándéka, ezért azt csakis az Ő dicsőségére lehet felhasználni. Az éneket maga Isten adja az ember szájába. Ez a közösségi éneklés Krisztus testének kiábrázolása. Az énekeknek mindenkor szívvvel és értelemmel kell szólnia! Kálvin szerint a fiatalabb generáció feladata az énektanítás.<sup>10</sup>

Az ószövetségi zsolnárok jelentőségét Kálvin is vallotta, ezért tartja elengedhetetlennek, hogy a nép ajkán annak strófikus formája is megszólalhasson (Genfi zsolnárok). Ezeknek ritmusa és dallama egyszerűek és közvetlenek. Kétféle hanghosszúságot jelöl, és hangterjedelme legfeljebb egy oktáv körül mozog. Nagyobb intervallumugrás is csak kivételesen fordul elő benne. Luther énekeihez hasonlóan később Claude Goudimel feldolgozásában a genfi zsolnárok is elnyerik négyzólamú változatukat, de kizárólag otthoni, ill. iskolai

---

7 Hausmann 182. o.

8 Hahn In: Musik und Kirche. 2002/5. 300.o.

9 U.o. 301-302. o.

10 Csomasz 32-35. o.

használatra.<sup>11</sup>

*„Vannak olyan imádságok, amelyeket csak egyszerű élőlőszóval mondunk, másokat meg énekelünk. Ez meg nem valami újabbkori találmány, hanem, amint a történelem bizonyítja, meg volt már az egyház történetének kezdetétől fogva. Hiszen már maga Pál apostol sem pusztán az egyszerű élőlőszóval való imádkozásra buzdít, hanem az éneklésre is. ... Arra magától értődően nagyon is ügyelni kell, hogy az éneklés ne legyen affőle könnyedén csapongó, hanem legyen benne súly és fenség, amint Ágoston egyházatya mondja. Vagyis tehát nagy különbségnek kell lennie az asztali és házi muzsika meg a zsoltár között: amarra vigadnak az emberek, emezt pedig a szent győülekezetben éneklők, Istennek és az Ő angyalainak szőne előtt. ... Igaz, hogy az éneklés léleképítő munkája nem szorítható pusztán csak a templom falai közé. Odahaza is, meg még künn a mezőn is ősztőn és eszkőz lehet számunkra az ének, hogy dicsőjőük Istent... éljőnk fegyelmezetten a zenével, vegyőük teljes tisztességben hasznát, ne legyen az számunkra alkalommá a főkevesztett erkölcsi bomlásra, a tobződő győnyörőségekben való elpuhulásra... Csakugyan, tapasztalatból tudjuk, hogy a zenének valami titkos és szinte hihetetlen ereje van a szőveket megmozdítani, vagy így, vagy amőgy.”<sup>12</sup>*

## **Az énektanítás**

Egy-egy új énekeskönyv megjelenésének mindig az a feladata, hogy az egyházi és győülekezeti éneklést előmozdítsa, megújítsa. Az énekeskönyv kiadásakor párhuzamosan egy tudatos énektanításnak kell történnie a győülekezetekben. Amennyiben ez a másodík lépés elmarad, az új énekeskönyv nem tudja betölteni feladatát. A legutóbbi 1948-as énekeskönyv bevezetésénél ez a másodík lépés elmaradt egyházunkban, részben történelmi, de egyházszerkezeti változások miatt. Míg az előző századokban az énektanulás elsősorban az egyházi iskolákban zajlott: a kántortanító feladata, hogy megtanítsa az énekekre a fiatal generációt, akik aztán az istentiszteleti éneklés meghatározói és vezetői. A

---

11 A 150 genfi zsoltár négyyszólamú harmonizációját Claude Goudimel zeneszerző szerezte 1565-ben. Ez olvasható annak előszavában: „Nem templomban való énekléshez, hanem Isten dicsőítésére, különösen otthon.”

12 Kálvin 6–8. o.

huszadik század közepétől egyházunk Csehszlovákiában találja magát, s ott ket-  
tős kisebbségben szenved: elsősorban nyelvi kisebbségben, másodsorban vallási  
kisebbségben. Az utóbbihoz még hozzájárul, hogy a szocialista világnézet ki-  
zárt, sőt üldözött mindennemű templomi alkalmon kívüli egyházi összejöve-  
telt. Megszűnik a vallásoktatás az iskolákban, ezzel együtt az egyházi éneklés  
oktatása is. Az a szép kép, melyről még nagyszüleink meséltek, hogy ők vala-  
mennyi reggelt zoltárénekléssel kezdtek az iskolában, már a múlté. Megszűnik  
a kántorképzés, ha mégis helyenként működik, akkor az teljes titokban, más  
megnevezés alatt folyik. Egyházunk teljes ellenőrzés alatt van. Ez az átvilágítás  
az énekeskönyvet is érinti, kikerülnek a nem kívánatos énekek. Ez a tudatos le-  
építés az egyházi éneklés elkorcsosodásához vezet. Az első hittanórák a változás  
után (1989) kapnak újra helyet az iskolai oktatásban. Az iskolákban az egyházi  
éneklés (az anyaországtól eltérően) azóta sem került vissza az őt megillető hely-  
re. Az a néhány egyházi iskolánk talán megpróbálja az énektárgy tantervébe  
valamennyire beleilleszteni, de az erre kiképzett oktató hiányában inkább ez is  
elmarad. Az egyházi éneklés megjelenhet az iskolai hitoktatásban, de onnan is  
egyre jobban kiszorul, vagy az énekanyagot tekintve más gyermek- és ifjúsági  
énekek helyettesítik az énekeskönyvi énekeket. Egyházunkban a kilencvenes  
évek elejétől újra beindult a kántorképzés – az anyaországi nyári kántorképzők  
mintájára – de ez a pár évtized még messze nem termelt ki elégséges kántort, és  
nem képes ellátni gyülekezeteinket, kielégíteni az elvárásokat.

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház gyülekezetei az ún. 1948-as  
énekeskönyvet használják, mely annakidején Csomasz Tóth Kálmán szakmai  
vezetése alatt került nyilvánosságra. Ez a kiadvány próbaénekeskönyvként je-  
lent meg. Ezt valószínűleg követte volna a javított változat, de akkor elma-  
radt. Azóta is ez a „próbaénekeskönyv” van a kezünkben, és mi „próbáljuk”  
bevezetni, tanítani, megszerettetni már több mint hetven éve, mégis – valljuk  
be – anyagának nagy része ismeretlen a hívek számára. Talán éppen a fent fel-  
sorolt okok miatt. Nem csoda, ha ez az éneklésünk elsivárosodásához vezetett  
az utóbbi időben. Ezt érezzük mi is, de legfőképpen a fiatalabb generáció, akik  
többet szeretnének és pótmegoldásokhoz nyúlnak. Ezért amikor a gyülekezeti  
éneklésről, új énekeskönyv bevezetéséről beszélünk, foglalkoznunk kell litur-  
giai kérdésekkel, sőt a kántorkérdéssel is.

## Az új énekeskönyv

„A Magyarországi Református Egyház Zsinata 2009 végén határozott arról, hogy kezdődjön el az 1948 óta használt énekeskönyv megújítása. A 2010 elején megalakult Énekeskönyvi Bizottság munkájába pár hónappal később a Generális Konvent tagegyházainak képviselői is bekapcsolódhattak, remélvén, hogy a megújuló énekeskönyv az egész magyar reformátusságnak készül.”<sup>13</sup>

Egy új énekeskönyv kiadásakor nyilván sok kérdés felmerülhet, kezdve onnan, hogy:

- Miért van szükség egyáltalán új énekeskönyvre?
- Már annyira ismerjük a jelenlegit, hogy „rongyosra énekeltek”?
- Egyáltalán milyen énekanyagot kíván egy új énekeskönyv? Teljesen új tartalmút? Vagy részben új tartalmút? Legyen az új énekeskönyv a mostani kiegészítője?
- Ki a célcsoport?
- Milyen alkalmakon használjuk majd?

Éppen ezért a bizottság elsődleges feladata azzal kezdődött, hogy tisztázza ezeket a kérdéseket, felállított prioritásokat:

1. Új énekeskönyvre szükség van, annak ellenére, hogy a jelenlegi is nagyon jó, hisz az elmúlt század legjobb szakemberei, legkiemelkedőbb egyházzeneészei dolgoztak rajta (Csomasz Tóth Kálmán, Árokháty Béla, Ádám Jenő, Balla Péter, Karácsony Sándor). A kiadvány forradalmi újítása pedig mérföldkő volt a múlt századi egyházzenei életben. Szükségszerű, hogy egy énekeskönyv időnként megújuljon, és jó, ha ez a megújulás pár évtized alatt megismétlődik. A jelenleg használatos énekeskönyv idén ünnepli születésének 70. évfordulóját, így kétség nélküli, hogy egy újra van szükség.
2. Az énekeskönyv szerkesztésének legfőbb mércéje a Szentírás. Hogy ez mit jelent pontosan? Elsősorban igei tisztaságra való törekvést! Igeközpontúságot! Ez a mérce sokszor szembemegy a világgal, annak követelményeivel, igényeivel, a modern és divatossal, mégis arra törekszik, hogy a ma emberét tudja megszólítani.
3. Az énekeskönyv minden református gyülekezet számára készül, és szer-

---

<sup>13</sup> Lélekkel és értelemmel 5. o.

ves kapcsolatban áll annak liturgiájával. Elsősorban istentiszteleti, bibliaórai használatra. Helyet kapnak objektív hitigazságok (inkább régebbi énekek) és személyes megszólalások, hitélmények is (az újabb énekek közül).

4. Az új énekeskönyv nagyrészt tartalmazni fogja a jelenleg is használatos református énekkincsünket, melyek a 16–17. században születtek, értékes zenét és tiszta teológiát tükröznek. Ezeket az „elveszett énekeket” melleleg a 48-as énekeskönyv emeli vissza az énekrepertoárba. Pl. zoltárparafrázisok (Huszár Gál, Szegedi Kis István, Szőnyi Benjámin, Sztárai Mihály stb. énekei);
  - a) az értékes hazai és európai protestáns énekhagyományt, mivel ez összeköt bennünket más nemzet protestánsaival pl. Luther-korálok, Paul Gerhardt énekei;
  - b) angolszász énekeket;
  - c) Szenci Molnár Albert zoltárfordításait, a százötven genfi zoltárt;
  - d) az új énekek között pedig ott lesznek a 20. században megszületett értékes magyar és külföldi egyházi énekek;
  - e) hiányzó tematika is helyet kap, pl.: énekek keresztlőre, házasságkötésre, étkezéskor stb.
5. Az énekeskönyv szerkezete változni fog a jelenlegihez képest. Az énekeskönyvnek tükröznie kell az egyházi élet rendjét, az egyházi élet, az istentisztelet elemeit. Az énekek beosztásának igazodnia kell az ünnepekhez, napszakokhoz. Ezáltal az énekeskönyvet sokkal gyakorlatiasabban tudjuk majd használni a jelenlegihez képest.
6. Az énekeskönyv változik, ezzel együtt a liturgia is egy megújító folyamaton megy át. Akkor jó, ha ez a kettő együtt halad. Ezért az utóbbi években a Generális Konvent Liturgiai és Himnológiai Bizottsága szorosán együttműködik. A Lélekkel és értelemmel II. kiadványban az énekJavaslatok mellett már az új liturgia is körvonalazódik.<sup>14</sup>
7. Ez a munka nem megy egyik napról a másikra, akár egy évtizedet is igényelhet.

A munka folyamatos és egyenlőre talán nem túl látványos. Az Énekeskönyvi Bizottság tagjai évente 5-10 alkalommal üléseznek, a köztes időszakot pedig

---

<sup>14</sup> Lélekkel és értelemmel II. 9. o.



alapos kutatómunka, a kiosztott feladatok elvégzése, mérlegelések jellemzik. A bizottság folyamatos párbeszédet folytat kántorokkal, egyházzeneészekkel, teológusokkal és a hívekkel, hogy a munka közös legyen.

Bízunk benne, hogy a munka eredményes lesz, és izgalommal várjuk az új énekeskönyv megjelenését. De addig is van mit tennünk, hiszen amíg a jelenlegi énekeskönyvet nem ismerjük, addig számunkra az is új, s ez feladatok elé állít lelkészt, kántort, hitoktatót, énektanítót, kórusvezetőt egyaránt. Már most nekiláthatunk a feladatnak, ismerjük meg a mostani énekeskönyvünket, hogy könnyebb legyen majd az újat megszeretnünk!

### Felhasznált irodalom

CSOMASZ, T. K. *A református gyülekezeti éneklés*. Református egyházi könyvtár 25. kötete. Budapest, 1950.

HAUSMANN, A. *Ízlés vagy sodródás? Összefüggések a romániai magyar középiskolások zenei ízlése, zenével kapcsolatos magatartása és értékrendje, kulturális fogyasztása köztött. Doktori értekezés. 2012 [online]. [idézve 2013.02.02.] hozzáférhető <<http://hdl.handle.net/2437/120107>>.*

HAHN, I. Chorarbeit mit Senioren In: *Musik und Kirche*. 2002/5.

KÁLVIN, J. A keresztyéneknek, mindazoknak, akik szeretik az Isten Igéjét, köszöntését küldi. Kelt Genfben, 1543. június 10-én. In: *Claude Goudimel: Zsoltárok* (előszó). ford. Révész Imre (1939) Budapest, 2002.

LÉLEKKEL ÉS ÉRTELEMMELEL – A magyar református énekeskönyv megújulásának alapelvei, példatárral. Magyar Református Egyház Kálvin János Kiadója. Budapest, 2016 ISBN 978 963 558 343 0

LÉLEKKEL ÉS ÉRTELEMMELEL II. – Az új református énekeskönyv előkészítő füzet – 92 új ének. Magyar Református Egyház. Budapest, 2018. ISMN 979-0-9005256-1-1

STIER, A. *Kirchliches singen*. 2. kiad. Berlin : Evangelische Verlagsanstalt, 1960.

VEKERDY, T. *Kicsikről nagyoknak 1. rész*. Park Könyvkiadó, 1996. ISSN 0865 0705

JUDr. ThDr. Rákos Loránt, PhD.

## Szabadon vagy szabadságban?

(Elmélkedés a vallásszabadságról református módon)

### Absztrakt

„A történelmi súlyú vallásszabadság értelmezése minden kornak kihívást jelent. Annál is inkább, mivel az egykor fenntartás-nélküli révülettel bíró vallásosság (és önmagunkra értelmezve konkrétan a keresztyén kultúrkör) - akár Európában, akár az egész világban - a vallások határvonalainak a kiélezését követelte meg a legfelsőbb szinteken. Amit egykor tehát a vallásgyakorlat kritériumának tekintetünk, az mára - a vallásossággal szembeni fenntartások megfogalmazása okán - nem biztos, hogy még mindig az, mivel a XXI. századi embernek a szabadságról való gondolkozása is alapvetően megváltozott. Az előadásban azon gondolatkört kívánom elmélyíteni, hogy a Kárpát-medencében leginkább a XVI. századtól előtérbe került vallásszabadságot ugyanolyan tartalommal értelmezhetjük-e a XXI. század háttérében is; vagy ennek elmélyítése is a Rubicon mentén felhangzott 'alea iacta est' császári szállóige módjára inkább csak az elkerülhetetlen és megmásíthatatlan leírásává válik.”

### Abstract

Die Interpretierung der historischen Bekenntnisfreiheit war die Forderung in der allen Zeit, weil die alte Religiosität (im unseren Ereignis der christliche Kulturkreis) ohne die Unterhaltung die bestimmte Abkapselung der Grenzen der Religionen an den höchsten Stufen (sogar im Europa, sogar an der ganzen Welt) erfordern ist. Solche Bekenntnisfreiheit, die wir haben ehemals als das Kriterium der Religionsübung gehalten, nicht so stimmt (wegen der Unterhaltung vor der heutigen Religiosität), dass die auch heute das Kriterium der Religionsübung ist, weil das Denken der Menschen im Jahrhundert XXI. prinzipiell sich geändert hat. In der Monographie möchte ich das verinnerlichen, dass wir die Bekenntnisfreiheit im Karpatenbecken – die wurde ab Jahrhundert XVI. bedeutend gewesen – auch im Jahrhundert XXI. ebenso verstehen können.

A vallásszabadság értelmezése XXI. századunkban új kihívások elé állítja az embert. A 2018. esztendőben ez azért is vált aktuálissá, mivel emlékezzünk az éppen 450 éve, 1568. január 6. és 13. között tartott tordai országgyűlés rendelkezéseire – melyek a világon először kiáltották ki, illetve tételtek írásba a lelkiismereti és vallásszabadságot – éppen azt a kérdést teszi fel a ma emberének, hogy ugyanazt érthetjük-e a XXI. században vallásszabadság alatt, mint amit értettek a XVI. században? A kérdés megválaszolása sok körülmény fölé kell, hogy emelkedjen, hiszen a Magyar Unitárius Egyház által a 2018. évet a vallásszabadság évének nyilvánítva, 2018. január 13-án Tordára, a Kisboldogasszony római katolikus templomba közös, felekezeti közötti ünnepi alkalomra invitálta a tordai országgyűlés határozatai által kedvezményezett történelmi egyházak képviselőit, hogy Erdély – és egyben a világkerekség – egyik legnagyobb szellemi kincsének – a lelkiismereti és vallásszabadság megfogalmazásának – méltó emléket fundáljanak: úgy, mint a nevezett templom melletti téren a Liviu Mocan szobrászművész által készített – egy ég felé törő, végül pedig a szabadság madaraivá felszabaduló lajtorját ábrázoló – a vallásszabadságnak mintegy „eben háért” állító emlékművét. Mindeme emlékezéstől – és egyben az ünnepség keretében a szervezők által indítványozott kéréstől – meghihletődvé Magyarország Országgyűlése 2018. február 21-én a vallásszabadság napjává is nyilvánította január 13-át.<sup>1</sup> Vagyis elmékedésünk a vallásszabadságról egy olyan hivatalos keretet kapott, amely minket is arra késztet, hogy a vallásszabadság szellemi hozományát és nagyságát semmiképpen sem kérdőjelezzük meg, ugyanakkor mindenképpen szükséges egy olyan felhívás közzététele, amely a ma emberét a lelkiismereti és vallásszabadság fogalmazványának eredeti – és majdhogynem forradalmi – hasznához igazítja.

Bár a vallásról sokszor sokféleképpen vagy inkább mindennaposan szoktunk elmékedni, hiszen a hitlénny – akit Isten embernek nevezett el – állandóságához és mindenkoriségéhez tartozik az, hogy a vallást valamiféleképpen élete részévé tegye – úgy is, hogy vállalja és úgy is, hogy tagadja –, mégis a vallásszabadság tekintetében igény mutatkozik arra, hogy először megpróbáljuk megtalálni a helyes – de legalábbis a mindenki által elfogadható – fogalmát a vallásszabadság tárgyának, a vallásnak. A vallástörténet – csak úgy, mint a filozófiatörténet

---

<sup>1</sup> 2018. évi. I. tv. az 1568. évi tordai vallásügyi törvény jelentőségéről és a Vallásszabadság Napjáról.

is – rengetegféle megközelítést fogalmazta meg, leginkább attól függően, hogy éppen milyen rendszer uralkodott az adott korszakban, ezzel pedig befolyásolva a vallásszabadság alanyát, az embert. Csak példálózva, de mégis a történelmi kronológia sodrását érzékeltetve nézzük meg néhány gondolkozó elméletét, hogy miként is viszonyult a valláshoz:<sup>2</sup>

(1) A hippoi Ágoston (354-430) szerint – akit a keresztyén teológia sarkalatos alaptanainak a köztiszteletű kifejtőjeként és rögzítőjeként is ismerhetünk – a vallás egy olyan betűvel megfoghatatlan, az ember életét képező valóság, amelyet nem is magyarázni kell, inkább csak megélni, mert „*ha senki sem kérdezi, tudom, ha kérdik tőlem, s meg akarom magyarázni, nem tudom*”, hogy mi az (írja Az időről című művében).

(2) A puritán neveltetést kapott, angol költő, Edward Taylor (1642-1729) már kézzelfoghatóbban fogalmaz, miszerint a vallás nem más, mint „*szellemi lényekbe vetett hit*”. Elismeri, hogy a vallás láthatatlan kategória, azt is elismeri, hogy e láthatatlan dimenzióval az ember csak egy egyedi képességével, a szellemi valóságot felfogni képes szellemi érzékszervével, a hittel képes csak kapcsolatba lépni, de különösebb tekintettel nem szűkíti le a vallás irányvonalát egy konkrét transzcendensre koncentrálva, hanem inkább azt mondja ki, hogy a vallásosság bárhol és bármilyen formában megélhető, ahol az emberek valamilyen szellemi lényben hisznek.

(3) A korunkhoz legközelebb álló és vallási tekintetben a legnagyobb megosztottságot eredményező Karl Marx (1818-1883) sokat – jól is, meg nem is jól – emlegetett, a „Bevezetés a hegeli jogfilozófia kritikájához” című művéből kiragadott, és a kommunista pártvezér-kar által leginkább demagógiává ferdített, rövid mondata – „*A vallás a nép ópiuma.*” – máig ellenszenvet kiváltó gondolat a vallásról. Azért, mert a hangoztatása mellett a kontextusát általában nem emlegették senki előtt, hogy a kommunista ámtással szembeni kritikai igazságot megfogalmazó keresztyéniséget – legalábbis e filozófiai alapon – be lehessen zárni a templom négy fala közé. Így lett a valódi kábítóból igazság hirdetővé nyilvánított népmentő, a valódi igazság hirdetőből pedig egy kábítóvá beállított száműzött. Bár, Marx – ha a fenti rövid mondatot a teljes gondolat-együttessel idézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy – éppen az ellenkezőjét állította az egyházzal, amelyre igenis szüksége van a megviselt társadalomnak. Vagyis így szól

---

2 Görfföl Tibor – Máté-Tóth András (szerk.): Világvallások, Akadémiai Kiadó, Bp. 2009, 17.

a teljes mondat: „*a vallás a szorongatott teremtmény sóhaja, egy szívtelen világ lelke, mint ahogyan a szellemtelen állapotok szelleme. A vallás a nép ópiuma*”. Az ópium<sup>3</sup> pedig, Marx idejében az orvostudomány egyik legfontosabb fájdalomcsillapító szere volt, amit annak adtak, akinek már elviselhetetlen fájdalmai voltak. Az előbb idézett teljes mondat tehát nem kevesebbet mond ki, mint-hogy a vallásra – és benne Istenre – elengedhetetlenül szüksége van az Isten nélküli embernek, akik közül szinte mindenki – e földön élve – előbb-utóbb el fog jutni abba a pillanatba, amikor már minden nagyon fog fájni, és nem nyújthat rá enyhülést e világon már neki semmi és senki, csak a másvilágról Isten. Isten fájdalmaink és szenvedéseink végső csillapítója és megszüntetője; és ez ma – mikor azt érzékeljük, hogy Istent kezdik minden lényegi kérdésben az útszélre söpörni –, az Őrá való szükség mindinkább érzékelhető.

(4) Emile Durkheim (1858-1917) a kulturális antropológia és a modern szociológia atyjának megállapítása szerint „*a vallás szent, vagyis elkülönített és tiltott dolgokra vonatkozó hiedelmek és gyakorlatok összefüggő rendszere, amely a híveket az egyháznak nevezett morális közösségbe egyesíti*”, vagyis a felvilágosodás szellemiségének utóregéneként Durkheim a vallást nem tartja többre a szubnormalitás keretében egymásra talált emberek közösségének a gyakorlatánál.

(5) Alfred North Whitehead, a XX. század egyik legnagyobb kvalitású, polihisztorikus gondolkozója a vallással kapcsolatos megállapítása – „*a vallás az, amit az egyén a magányával kezd*” – (kicsit hasonlóan Marx elméletéhez) egy az elmagányosodás lejtőjére sodródott ember végső feltalálásáról vall annak érdekében, hogy az individualizálódás okozta keserűséget elkerülje.

---

3 Érzékeltetvén azt, hogy az ópium mennyire részét képezte és még képezi is az orvostudománynak, Thomas Sydenham (XVII. század), angol orvos, a modern belgyógyászat egyik atyja írását érdemes megemlíteni, ahol így nyilatkozik az érintett szerző: „Mit sem ér az orvos ópium nélkül...” Később – a XVIII. század végén – már kezdték felismerni az ópium túlzott használatának egészségromboló, adott esetben halálos kimenetelű hatását, de az orvostudomány teljességében sosem nélkülözte, mivel mindig is használta a humánosabb fájdalomcsillapítók hatástalansága esetén végső és hatásos fájdalomcsillapítóként. Bár az, hogy ma nem így nevezik az orvoslásban használt hatóanyagot, hogy „ópium”, csak annak köszönhető, hogy egy német gyógyszerész, Friedrich Wilhelm Adam Sertürner 1806-ban a mákhából sikerrel kivonta az ópium hatóanyagát, és hatása alapján, az álmok istenének neve (Morpheus) után morfiumnak nevezte azt el, amely – mint ópium-származék – a daganatos megpetegedések végső stádiumának máig gyakran használt fájdalomcsillapítója. (in: [http://www.erdekessegek.hu/index8\\_5.htm](http://www.erdekessegek.hu/index8_5.htm))

(5) Számunkra azonban a legmérvadóbb megállapítás a biblikus hagyományokban keresendő – amely egyenes irányban fordítja tekintetünket, a vallásos keretek között is Istenre –, ezért amikor a gyakorló keresztyénségen belül gondolkozunk a valláson, érdemes figyelni a Jak 1,27-re – *„tisztá és szeplő nélkül való istentisztelet (θρησκεία) az Isten és az Atya előtt ez: meglátogatni az árvákat és özvegyeket az ő nyomorúságukban, és szeplő nélkül megtartani magát e világtól”* –, amely minden teoretikus okoskodás nélkül az Istentől megtanult emberszeretet gyakorlásában és az ezzel szembehelyezkedő szeretetlenségtől való óvásban tárja elénk a vallás fogalmi titkát.

A fogalmi titok feltárásának elsődleges módja pedig a „vallás” kifejezésének terminológiai vizsgálata. A „religio” az embernek Isten vagy istenek iránti félelmét, később pedig e félelemnek a szertartásszerű kifejeződését is jelöli. Cicero a kifejezést a „relegere” szóból eredezteti, amely a dolgok összegyűjtésére utal, vagy más jelentésben pedig az ugyanazon a helyen való átkelést jelöli. Az általános, többségi véleményt tükröző álláspont a „religio” kifejezést a „religare” terminológiából eredezteti, amely pedig az emberek összekötését jelenti,<sup>4</sup> egy olyan magatartásos fogalmat takar, amely az embereket egyazon lelkiismereti álláspont égisze alá vonultatja be. Ez már élesen hasonlít Durkheim átvezető elméletére, amelyben a vallásról azt állapítja meg, hogy az a társadalmi valóság szimbolikus formája. A társadalmi valóságnak pedig legitim és érzelmi igénye van az egyénnel szemben. A vallás tehát nem megmagyarázhatatlan hallucináció, hanem a valóságban gyökerezik.<sup>5</sup> Durkheim tehát a vallást és a vallásos cselekményeket nem a babonaság és a hiedelem szférájába utalja – amely lépés ellenszenvesen állítaná szembe egymással a hívőket és a hitetleneket –, hanem a hitet megjelenített realitásként – mint vallás attitűdjét – az emberi élet elemévé teszi.

Mindebből kifolyólag a következőképpen fogalmazhatnánk meg a vallás jelenségeit:

- a kollektív emlékezet letéteményese, hiszen a keletkeztető és kiinduló múltra azonosan emlékezik, és ez pedig lehetővé teszi az egyes vallások tanainak az egységes kialakítását;

- önazonosság-őrzés, ugyanakkor van benne változás (korszerű, de nem mo-

---

4 Görfföl Tibor – Máté-Tóth András (szerk.): Világvallások, Akadémiai Kiadó, Bp. 2009, 19.

5 Görfföl Tibor – Máté-Tóth András (szerk.): Világvallások, Akadémiai Kiadó, Bp. 2009, 19.

dern), vagyis uniformizálja az embert a világon bárhol, a vallás azonos jegyeivel ellátva, és az aktuális korban mindig aktuális válaszokat ad, elkerülvén az esetleges tanromlást eredményező modernizálódást; a vallás tehát sosem modern, hanem mindig aktuális, vagyis korszerű;

- van benne érzékenység: a nyelviségében és intézményi jellegében, mivel fennmaradásának és terjedésének kritériuma, hogy a benne hordozott információt minél több embernek át tudja adni, ezért a nyelvhasználatában és intézményes struktúrájában tud a leginkább képlékeny és igazodó lenni;

- jól megszervezett rendszer, aminek vannak határai (ezek megsértésekor a vallások támadólag lépnek fel), ilyenkor tapasztalhatjuk a vallási okokból kibukó fizikai támadásokat vagy kizsorítási próbálkozásokat, egyszersmind a vallásháborúkat;

- más vallásokkal való szembehelyezkedés során jelentkezik a fundamentalizmus a célból, hogy megőrizze az igaz vagy legitim vallási önazonosság alapvető értékeit; mivel minden vallás a maga tanait fogadja el igaznak, ezért más vallásokkal szemben mindig képes törzsökösként viselkedni;

- a vallások nem hajlandók kompromisszumra, mert az értékes és kipróbált információkat védik, ez pedig alapvetően szétosztja mindazon illúziót, hogy az ellentétes tanokon nyugvó vallások között létezne egyeztető párbeszéd, mert csak diplomáciai dialógus létezik.

Mindezen megállapítással még közelebb kerültünk a vallásszabadságról alkotott, XXI. századi értelmezésünk kikristályosodásához; persze tudva azt is, hogy minden szabadság csak egy másik szabad ember szabadságáig tart; s ha még ezt párosítjuk is a vallással, akkor egy egészen skatulyázott szabadság-műfajt kapunk. A vallás ugyanis az ember legszemélyesebb és legintimebb immanens ügye a transzcendenssel, amelyet nem lehet korlátok közé zárni, utat kell neki adni; mivel az immanencia kizárólagosságát hangsúlyozó lételméletek okozta neurózisokat – mára meghaladottan – csak az embernek biztosított és a vallásban megvalósítható kitérés szabadság tudja ellensúlyozni. A vallás adta lelki szabadság tehát úgy tartozik az emberhez, mint a levegővetel szabadsága, csak míg az egyik egy nagyot lélegez az örök remény szférájából, addig a másik a tüdejét kapacitálja, és mégis mindkettőnek egy az eredménye: életre serkenti az embert.

A vallás alapvető és elidegeníthetetlen jog, tehát szabadságkategóriába tar-

tozik (tartják a szabadságjogok anyajogának is). Csak példaként érdemes elolvasni egy jogállami berendezkedésű országnak, Magyarország Alaptörvényének megfogalmazását a lelkiismereti és vallásszabadságról:

*„Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa.”* (Mo. Alaptv. VII. cikk)

Az alaptörvény lényegében a személyre bízva a neki legmegfelelőbb vallás és az azzal járó vallási cselekmények gyakorlatának a megválasztását, azzal, hogy az állam a vallások hittani tartalmába nem szól bele, ugyanakkor megteremti számukra azon szabad környezetet, amelyben e hittani tartalmat gyakorlattá tudják tenni. Fontos megjegyezni, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság kategóriájába tartozik az ateista meggyőződés vállalása is.

A XXI. században a vallásszabadság az állam oldaláról biztosított türelmi jog. Ez alapján pedig egyrészt az emberek szabadon választhatnak vallási meggyőződést (ateizmust is – francia minta); másrészt megilleti az azonos hitfelfogáson alapuló közösséget az egyházalapítás szabadsága; valamint harmadrészt a felekezeti egyházak nem sérthetik egymást, sőt, egymás tolerálására kötelesek.

Ahhoz, természetesen, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság idáig fejlődjön, súlyos folyamatokon kellett végigmennie. A protestantizmus nézőpontjából a vallásszabadság első hangsúlyozott állomása a 1555. évi augsburgi vallásbéke volt – a maga híres jelmondatával: *„cuius regio, eius religio”* – *„akié a föld, azé a vallás”* –, de ez is elsősorban a fejedelmek vallásszabadsága volt, és nem minden emberé, mert a többiek számára egy „diktált” szabadság volt. Mindenesetre jelentős lépésnek kell elfogadnunk az augsburgi gondolatot a vallásszabadság fejlődésében, hogy aztán ráépülhessen – több lépést is meghaladva, a világon egyedülálló módon – az 1568. évi tordai országgyűlés által jóváhagyott ún. *Tordai vallásügyi törvény*, amely kimondja:

*„Urunk öfelsége miképpen ennek előtte való gyűlésibe országával közönséggel az religio dolgáról végezött, azonképpen mostan és ez jelen való gyűlésébe azont erősíti, tudniillik, hogy midőn helyökön a prédikátorok az evangéliumot prédikálják,*



*hirdessék, kiki az ő értelme szerint, és az község ha venni akarja, jó, ha nem pedig senki kényszerítéssel ne kényszerítse az ü lelke azon meg nem nyugodván, de oly prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő néki tetszik. Ezért pedig senki az supe-rintendensök közül, se egyebek az prédikátorokat meg ne bánthassa, ne szidalmaz- tassék senki az religióért senkitől, az elébbi constitutiók szerént, és nem engedtetik ezt senkinek, hogy senki fogsággal, avagy helyéből való priválással fenyögössön az tanításáért, mert a hit Istennek ajándéka, ez hallásból lészön, mely hallás Istennek igéje által vagyon.”*

A tordai rendelkezés a vallásszabadságról egy széles körű, de nem teljes vallásszabadságot deklarált, hiszen hatálya csak a római katolikus, a református, az evangélikus és az unitárius, lényegében tehát az akkori Magyarországot széles körben átfogó egyházakra terjedt ki. Jelentősége mindenképpen abban áll, hogy az említett felekezeteket majdhogynem egyenrangra emelte, de csak majdhogynem...

A tordai vallásügyi rendelkezés egyedülálló jogi vívmányainak tiszta szérumát azonban a történelem nem örökítette át az utókorra egy az egyben. Mondhatnánk úgy is, hogy egy kicsit hígított rajta. Az e tekintetben mérvadónak számító Francia Deklaráció (1789) az ún. szekularizált vallásszabadság mintáját állította az európai államok elé, amely vallásszabadság-típus egy az állam és egyház közti szigorú (mert apelláta nélküli) és passzív (mert az állam nem hajlandó tenni semmit a vallásért) szétválasztás híve; és mint ilyen szimpatikusabbá válva, ezért is került be nagyon sok állami alkotmányba az efféle vallásszabadság-típus, amely csak egyféle felekezetek közti koordináció feladatát vállalja fel.

Érzékelhető is mindez a mai legnagyobb európai egységesülés formációjában, az Európai Unióban (EU). Az EU a vallásszabadság szabályozását a nemzetállamokra bízta, egy elvárása van csupán, hogy a vallásgyakorlás szabadsága mindenkinek biztosított legyen a maga országában. Az EU voltaképpen sosem akart foglalkozni a vallásüggyel, hiszen nem azért jött létre, mindig is gazdasági közösségnek indult, és csak az egyes elérzékenyülő tagállam – de leginkább a Vatikán nyomására – kezdett el a vallásügy iránt is figyelemmel lenni, ám először csak óvatos, gesztusértékű lépésekkel. Az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Európai Egyezmény (1950) értékrendje részévé tette a vallási alapon történő megkülönböztetés tilalmát, amely tömörsége

alapján nem tűnik soknak, de valljuk meg, egy gazdasági közösségi térben egy ilyen elvet értékékként deklarálni, valóban jelentős lépés.

A következő stációra 47 évet kellett várni, amikor is az Amszterdami Szerződéshez (1997) csatolt 11. jegyzőkönyv megfogalmazta azt, hogy *„az Európai Unió tiszteletben tartja és nem változtatja meg az egyházak és vallási egyesületek vagy közösségek tagállamokban meglévő státuszát...”*; mivel az tagállamok területén létező egyházak – a jelentős integrációs törekvések láttán – azon félelmüknek kezdtek hangot adni, hogy az EU netalán az egyházak jogállásába is bele kíván majd szólni. A félelem nem teljesen volt alaptalan, hiszen onnantól kezdve, hogy egy jogalkotó valamire jogot alkot, vagy csak nyilatkozik valamiről – akár csak gesztusértékűen is –, az a valami máris behatárolttá és megfoghatóvá válik a számára.

Az Alapvető Jogok Európai Chartája (Nizza, 2000) már konkrétan megfogalmazza a gondolat-, vallás- és lelkiismereti szabadság fogalmi elemeit:

*„Mindenkinek joga van a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadsághoz. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy a meggyőzés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőzésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben, istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatását.”* (10. cikk)

Az EU utoljára kiforrott jelentőséggel az Alkotmánytervezete kidolgozása során foglalkozott a vallásüggyel (Thessaloniki, 2003). E szerint:

a) Az Unió tiszteletben tartja és nem sérti az egyházak és vallási szervezetek vagy közösségek nemzeti jog szerinti jogállását a tagállamokban.

b) Az Unió ugyanígy tiszteletben tartja a világnézeti szervezetek jogállását.

c) Elismerve identitásukat és különleges hozzájárulásukat, az Unió nyílt, átlátható és rendszeres párbeszédet tart fenn ezekkel az egyházakkal és szervezetekkel. Ez utolsó pontnál meg kell jegyeznünk, hogy ez egy nagyon fontos eredmény, hiszen az unió ez alapján a tagállamok területén bejegyzett egyházakat egyenrangú párbeszéd-felekként ismeri el, amik így nemcsak a tagállamokon keresztül, hanem már közvetlenül is kapcsolatba léphetnek az unió szerveivel.

Mindezek ismeretében hogyan értékelhetnénk a XVI. századi és a XXI. századi vallásszabadság közti értelmezésbeli és megélt különbségeket? Ha abból indulunk ki, hogy egykor a vallásszabadság az uralkodó keresztyén felekezetek

közi választás lehetőségét biztosította – vagyis nem igazán volt releváns a felekezeten-kívüliség –; ma pedig az immanencia-kizárolagosság hangsúlyozása okozta neurózist kompenzáló kitörés választásának a lehetőségét kínálja (így pedig bőven belefér bármely más, nem keresztyén vallás is a kínálatba), akkor a következőképpen summázhatnánk a vallásszabadság korszakkülönbségeit:

- amíg a XVI. században a vallási révület szinte általános volt az emberekben, addig a XXI. században a vallásosság teljes mértékben privát ügygé vált;

- amíg a XVI. században hiányzik a nem hívés szabadsága, addig a XXI. században az ateizmus lehetősége szinte viharként hódít,

- amíg a XVI. században hiányzik a pogányság szabadsága, addig a XXI. században teljes mértékben tolerált a pogányság;

- amíg a XVI. században egyféle krisztianizált vallásszabadságról beszélhetünk, addig a XXI. században általánosított vallásszabadságról kell beszélünk, amibe szinte bármi belefér;

- s talán egyetlen közös pontként kell megjegyeznünk, hogy a vallásszabadság mind a XVI. században, mind pedig a XXI. században az állam által garantált szabadságforma.

Az eltelt évszázadok tehát azt követelik meg tőlünk, hogy a vallásszabadsághoz való hozzáállásunkat némileg átértékeljük, hiszen ami a XVI. században ünnevelt vívmány volt – egy elnyomó korszak után –, addig az a XXI. században nagyon könnyen „siralomba” torkolhat a valláshódítás következtében. Hiszen nem lehet nem érzékelnünk a prognózist, hogy a vallásilag fenyegetett, ám vallásügyben semleges Európa képtelen lesz hiteles és hatékony válaszokat adni olyan problémákra, amelyek alapjában vallásügyiek, és némán fog alásüllyedni a vallási problémák hullámaiban. A másik vészjelzés pedig az, hogy egy erkölcsi kódex nélkül működő Európa nem fog tudni megállni egy nagyon erős vallási erkölcsi kódexet képviselő valláshullámmal szemben; márpedig a vallási erkölcsi magatartás mindig is erősebb volt a jogi regulánál. A színrelépés tehát – az európai egyházakkal, vallási közösségekkel karöltve – elkerülhetetlen, különben a felekezeti egyházaknak – és egész Európának – a XXI. század által kínált vallásszabadság olyanná fog válni, mint az a hurok, amibe nem mindegy, hogy hogyan kapaszkodunk, a nyakunkon vagy a kezünkkel fogva...

### **Felhasznált irodalom**

GÖRFÖL Tibor – MÁTÉ-TÓTH András (szerk.): Világvallások, Akadémiai

Kiadó, Bp. 2009

[http://www.erdekessegek.hu/index8\\_5.htm](http://www.erdekessegek.hu/index8_5.htm)





Univerzita J. Selyeho  
Reformovaná teologická fakulta  
Bratislavská cesta 3322  
SK-945 01 Komárno  
[www. ujs.sk](http://www.ujs.sk)

Kis Jolán – Lévai Attila (szerk.) Mint a folyóvíz mellé ültetett fa.

Nyomdai előkészítés: TAMM - Téglás Attila  
Nyomda: Grafis Media, s.r.o.  
Példányszám: 100 db  
Kiadás éve: 2019  
Első kiadás

Jolán Kis – Attila Lévai (red.) Strom zasadený pri vodných tokoch

Tlačová príprava: TAMM - Téglás Attila  
Tlačiareň: Grafis Media, s.r.o.  
Počet výtlačkov: 100 ks  
Rok vydania: 2019  
Prvé vydanie

ISBN 978-80-8122-343-3